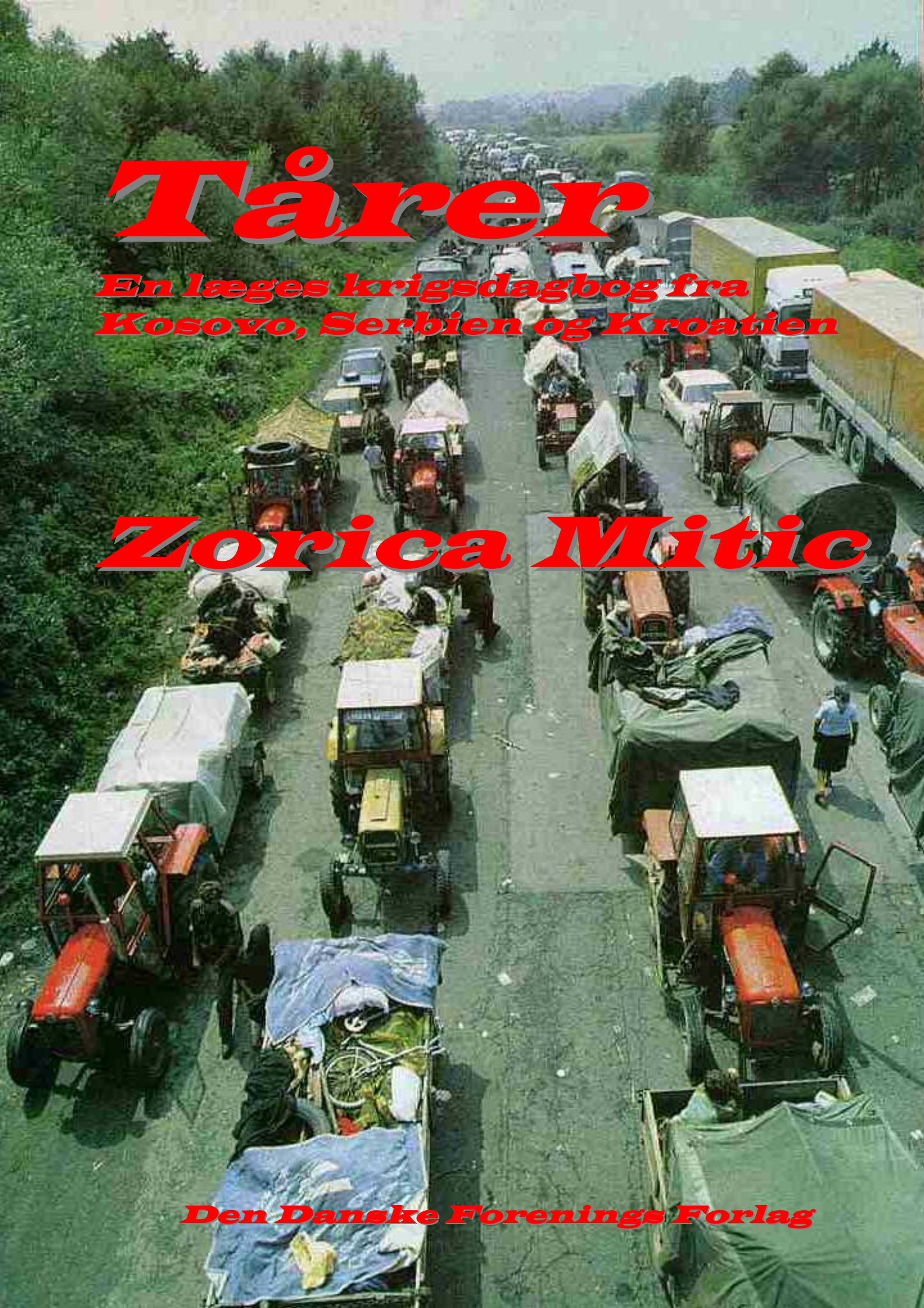

Tårer

En læges krigsdagbog fra Kosovo, Serbien og Kroatien

Zorica Mitic

Den Danske Forenings Forlag

Tårer

Tårer

Originaltitel: Mellom to tårer. En leges krigsdagbog fra Balkan

Forkortet og oversat fra norsk af Harry Vinter

© Den Danske Forening
Skomagergade 25
4000 Roskilde

ISBN 978-87-90183-05-9

Bogen er sat med Times New Roman

Forside: Serbere på flugt fra Krajina

Zorica Mitic

Tårer

En læges krigsdagbog fra Balkan

Den Danske Forenings Forlag

2008

Kære læser

Jeg er læge, mor, kvinde, forfatter. Lægen rejste ud i felten for at redde liv, moderen savnede sine børn, og kvinden forsøgte art beholde kvinden i sig selv. Forfatteren registrerede disse øjeblikke, som du vil blive præsenteret for. Jeg er serber, og fik for nylig at vide, at jeg også er jøde. Hemmeligheden om min oprindelse chokerede mig, men det eneste jeg ved med sikkerhed er, at jeg først og fremmest er menneske. Denne beretning er sandheden set fra mit ståsted. Hændelserne er sande, men nogle af menneskene har jeg ændret navnene på. Bogen er skrevet under krigen.

Bogen tilegner jeg mine børn, som jeg savner enormt. De har bestemt sig for at gøre det, som er bedst for dem.

Det vanskeligste i livet er at opdage, at dine børn slægter dig på.

Vor sjæl er fuld af tårer

Du kan tro mig eller ej, men ingen i verden græder så meget som serberne. Dette er intet handicap, det er en vigtig åndelig egenskab. Vor sjæl ligger i vore tårer. Vi græder af sorg og af glæde. Vi græder af glæde, fordi glæden er en sjældenb gæst hos os, en gæst som pludselig og uventet kan komme på besøg. Vi græder af sorg, fordi sorgen er vor faste husvært. Med tårer – med hellig vandm som shakespeare har sagt det, med det eneste hellige vand på kloden, om vi vover at sige det – er Serbien velsignet i langt større grad end andre lande i verden. Og hvis dette vand virkelig kan velsigne og helliggøre – ja, da er Serbien et helligt land.

Vladika Nikolaj Velimirovic (1880-1956)
"Den serbiske sjæl"

Krigen starter

Tassos, juli 1991

Nyheden om krigen i det tidligere Jugoslavien nåede mig, mens jeg var på en ferietur i Grækenland sammen med min mand og vore to små børn. Vi afbrød straks ferien for at vende hjem til Serbien. Jeg forstod endnu ikke, hvad der var sket og hvorfor. Men én ting vidste jeg: Det var i *mit* land, krigen fandt sted, og jeg burde være sammen med mit folk. Jeg er læge, og der var allerede flere døde og sårede. Jeg burde være der.

I Serbien mobiliserede myndighederne mænd til at drage i krig. Samtidig faldt hele værdisystement fra hinanden. Sandheden blev dræbt helt fra starten af krigen, som i alle tidligere krige. Journalisterne og medierne er altid blandt de første mordere. De dræber det mest værdifulde: sandheden. Man kan ikke længere tro på det, man læser eller ser på TV. Alle har en skjult dagsorden og ønsker at præsentere forhold anderledes, end de er.

Jeg bekymrede mig om almindelige mennesker. De mistede alt. De blev knust af andres sandheder og løgne. Jeg følte mig hjælpeløs. Jeg ville gerne gøre noget fornuftigt og forsøge at standse galskaben, men hvad kunne jeg gøre og hvordan? Mange andre følte det samme som jeg, men jeg var læge. Jeg kunne deltage i krigen uden at vælge den forkerte side. Hvem kæmper vi imod og hvorfor? Ingen ønsker ukritisk at kaste sig ud i noget, de ikke forstår, men jeg var ikke i tvivl om min opgave: at behandle skader og sygdomme. Mit dilemma var mindre end mange andres. Foreløbig var mit største problem at finde en tryg måde at komme i nærheden af krigen på, hvis sådan noget som tryghed findes i en krig.

Jeg forsøgte flere gange at komme til krigens hjerte. Det lykkedes ikke i førte omgang, men i oktober fandt jeg en vej: En bus med ødelagte døre startede fra min hjemby Beograd og kørte til Knin midt i det serbiske område i Kroatien. Det var en rejse på 800 km.

Zorica og hendes senere dræbte mand. På skiferie. 1991.

Jugoslavien, landet jeg er født og opvokset i, blev dannet i 1918 efter Første Verdenskrig, efter pres fra Serbiens allierede, som havde vundet krigen. Det østerriksk-ungarske imperium og Tyskland faldt sammen, og dele af områder befolket af kroater og slovenere blev slået sammen med områder befolket af serbere i ét land: et kongerige af serbere, kroater og slovenere.

Dette ustabile land gik i opløsning under Anden Verdenskrig, da kroater, muslimer fra Bosnien og albanere var på nazistenes og fascisternes side. Kroaterne dannede den selvstændige stat NDH (Den uafhængige stat Kroatien) og begik forbrydelser, som selv de største fascister blandt tyskerne har skammet

sig over i eftertiden. Det er nok at nævne koncentrationslejren Jasenovac, hvor ca. 700.000 jøder, serbere og sigøjnere blev dræbt. Min mor er født i dette området, og hun husker tydeligt de grusomheder, som kroaterne begik mod den ikke-kroatiske befolkning.

Efter Anden Verdenskrig slap kroaterne for at blive stillet til ansvar for grusomhederne takket være Tito, den berømte kommunist, som var kroat. De gemte sig under Titos kommunisme og hans autoritære og strenge militærregime, som holdt sammen på nationer, som havde ført krig imod hinanden igennem århundreder.

Efter Titos død i 1980 var Jugoslaviens skæbne usikker. I 1991 var lederen av Jugoslaviens præsidentskab kroaten Stipe Mesic. Han, som burde have beskyttet Jugoslavien, havde deltaget i en ensidig løsrivelse af Kroatien fra Jugoslavien uden at tage hensyn til de 17% serbere, som boede der. Slovenien havde løsrevet sig en måned tidligere, og Kroatien fulgte straks etter. Kroatiske nationalistiske ambitioner var kendt fra tidligere, og nu blomstrede nationalismen under ledelse af Franjo Tudjman. Under demonstrationer i Split i marts 1990 blev en ung jugoslavisk værnepligtig kvalt af kroatiske bøller. Over hele Jugoslavien øgedes spændingen mellem de etniske grupperinger. Kroatien igangsatte illegal import af våben, fortrinsvis fra Ungarn.

Tyskland og Østrig, kroaternes allierede fra Første og Anden Verdenskrig, anerkendte de nye stater i januar 1992 uden at stille spørgsmål og uden at bekymre sig om, hvad der ville ske med de andre befolkningsgrupper i disse områder. Det medførte naturligvis uro og bekymring i de serbiske områder af Kroatien. Kroaterne indførte forbud mod fri bevægeliged i de serbiske områder og gennemførte såkaldte ”krystalnætter” i flere byer, hvor alt serbisk blev ødelagt, på samme måte som nazistene gjorde mod jødene i Tyskland. Serberne måtte pakke sammen og forlade Kroatien så hurtigt som muligt. De første som rejste var de rige, som kunne skabe sig et nyt liv hvor som helst. Fattige serbere blev tilbage i det nye nationalistiske Kroatien.

I Serbien var der ikke stemning for at blande sig i det, som skete i Kroatien. Mobiliseringen gik trægt, de unge rejste udenlands for at undgå at komme i krig. En kilometerlang kolonne af mødre lagde sig foran tanks og tog, som skulle fragte soldater til Kroatien. Ingen i Serbien ville have krig. Man kunne ikke undgå at se, at serbere fra Kroatien strømmede til Serbien, men ingen tog sig af det. Disse flygtninge havde penge, købte lejligheder, kunne finde job, var selvhjulpne. Det var ingen problemer med dem.

Mit ønske om at rejse som frivillig til krigsområderne blev ikke godt modtaget. Tvært imot. Jeg mødte afsky og fordømmelse blandt kolleger og venner. Min mor var også sur:

”Hvem skal du behandle der?” spurgte hun, *”kommunister? De dræbte din bedstefar, på samme måde som fascisterne dræbte andre af vore slægtninge i Jasenovac. Det er ingen forskel på fascister og kommunister. De dræber, hvis du er uenig med dem. Du skal ikke slås for nogen af dem. De har kostet vor familie dyrt, frataget os alle vore ejendele, tvangsforflyttet os, dræpt os, forandret oss …”*

Hun blev så ophidset, hver gang hun snakkede om dette, at blodtrykket steg skyhøjt. Jeg måtte stoppe diskussionen, ellers havde jeg taget livet af hende. Følelserne, som de onde

minder fra krigen vakte i hende, var stærke og smertefulde.

Jeg voksede op med disse billeder i bevidstheden. Min mormor blev gravid lige efter at hun næsten var blevet dræbt, da kroater tændte ild på det hus, hun var låst inde i. Det var et rent under, at hun overlevde. Jeg havde hørt hendes beretninger mange gange, og mest af alt var jeg opmærksom på de indre plager, som minderne havde påført hende. Hun har lidt enormt, uden at lægerne har kunnet hjælpe. Ingen medicin var så stærk, at den kunne slette smerterne og minderne fra den forrige krig. Det var disse billeder, som fik mig til at drage i krig, til at hjælpe mennesker i nød. Mennesker, som befandt sig i situationer, som lignede de situationer, mine nærmeste havde befundet seg i.

Jeg er læge. Læger behandler sår og sygdomme og bryder sig ikke om patienternes etniske eller politiske tilhørsforhold. Sådan forsøgte jeg at forsvare mig, men jeg talte for døve ører.

"Du har to små børn!" var et af de stærkeste modargumenter. *"Du forlader to børn for at hjælpe fremmede mennesker???"*

"Ja, det gør jeg, men jeg overlader jo ikke børnene til sig selv. Jeg rejser for at udføre mit arbejde, en læges arbejde, og bagefter kommer jeg tilbage. Hvad er forskellen på det og at drage til udlandet for at tjene penge? Da ville alle have berømmet mig for et fornuftig valg, men da ville børnene også have været uden mig".

"Du kan blive dræbt i krigen!"

"Ja, men jeg kan også blive påkørt her - på vej til arbejdet."

Der var megen modstand. Jeg følte mig dårlig og skammede mig over mit eget folk. Jeg tænkte: Har de ingen medfølelse med dem, som lider i krigen? Mit liv vil være i fare, ja, men det er livet for alle serbere i Kroatien også. Hvorfor kan vi ikke hjælpe dem? Er det frygt, som styrer folks opførsel? Jeg var også bange, men hvad sker der, hvis alle lader sig styre af frygt? Skulle vi lade folk lide, bare fordi vi er bange for at hjælpe dem?

Det var ikke let at svare på alle disse spørgsmål. Et andet spørgsmål trængte sig på: Hvorfor skal jeg føle mig mere kaldet og mere forpligtet end mine kolleger, som ikke engang overvejer at tage afsted? Hvorfor? Jo, fordi jeg lider af den forbandelse, som kaldes samvittighed. Og den tillod mig ikke at sidde der og lade tingene ske uden at forsøge at gøre noget. Jeg måtte afsted, koste hvad det ville. Det ville koste mig mere at sidde passivt og hade mig selv, mens folk døde.

"Der er 30.000 læger i Serbien", sagde min mor. *"Mange er blevet godt belønnet for politiske aktivitet, de kan rejse derhen. For hvad har du fået af staten? Har du noget,som de har givet specielt til dig? Jeg ser ikke nogen grund til, at du skal fremme statens sag. Det var staten, som hæmmede både mig og far på grund af vor ikke-kommunistiske oprindelse. Vi måtte arbejde dobbelt så meget som kommunistene for at opnå det samme som dem..."*

Hun snakkede og snakkede, og jeg modsagde hende ikke. Det kunne jeg ikke. Hun var

også bange. Bange for, at jeg kunne dø; og mest af alt var hun bange for sine egne gener, som de var overført til mig. Ingen kan standse os, når vi mener, at vi har ret. Det vidste hun. Hun vidste, at dette kald var så stærkt i mig, at der ikke fandtes noget fornuftigt argument, som kunne hindre mig, som kunne lade mig forblive en passiv tilskuer.

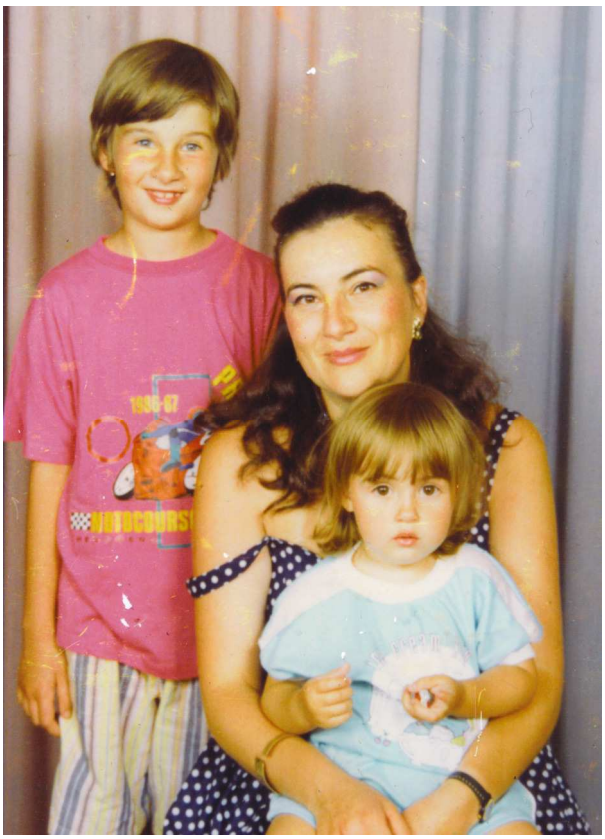

Zorica med sine to døtre. 1991.

Det var vanskeligt at få fri fra jobbet, og min afdelingsleder nægtede at give mig ferie. Men så kom hjælpen pludselig fra direktøren, professor Cvetkovc, som var præsident i det første flerparti-parlament i Serbien.

Han spurte mig, hvorfor jeg ønskede at drage til Krajina. Jeg svarte ganske enkelt:

"De har brug for anæstesilæger; jeg er anæstesilæge og må drage derhen."

"OK", sagde han. *"Hvem rejser du sammen med? Hvilket parti hører du til, hvilke paramilitære idioter støtter du?"*

"Nej, intet parti, og jeg kender ingen paramilitære. Jeg rejser alene, som læge."

"OK", sagde han. *"Jeg kender dig godt, og tror på det, du siger. Men jeg vil give dig et råd. Rejs derhen, pas dit arbejde, tag vare på dig selv og din etik, og tag vare på det serbiske folks omdømme. Men sørg for, at du ikke bliver fotograferet sammen med myndigheder eller paramilitære ledere i Krajina. Ingen fotografier. Krigene på Balkan kommer med jævne mellemrum. En gang vinder én side, en anden gang den anden side. Efter krigene skriver vinderne historien. Ingen ved, hvem som vinder denne gang. Du drager derhen for at arbejde som ren humanist, men du kan tage fejl og lade dig afbillede sammen med taberne. Og i morgen kan du og dine børn blive straffet for det. Ingen billeder fra krigen, uanset hvem, det er sammen med. Så er du på den sikre side*."

Jeg lovede ham at følge rådet. Derefter beordrede professor Cvetovitc avdelingslederen til at give mig fri, og han skaffede papirer på, at jeg rejste på vegne af Helsedepartementet, og ikke som idealist og vandrer, som jeg egentlig var. De kunne ikke dække rejsen til Krajina, men jeg kunne få sædvanlig løn, selv om jeg ikke var på jobbet. Det var til stor hjælp for mig og mine to børn. Jeg måtte betale nogen for at passe på dem, mens jeg var borte. Min mand var ikke far til børnene, og jeg kunne ikke forvente så meget engagement fra hans side. Han var desuden så engageret politisk og arbejdsmæssigt, at han sjældent var hjemme. Min ældste datter gik i tredje klasse, mens den yngste bare var tre år. Min far påtog sig at tage vare på den yngste. Han var invalid fra Anden Verdenskrig og forstod mig. Han vidste godt,

at hans invaliditet var blandt mine motiver for at blive læge, og en vigtig årsag til, at jeg nu drog i krigen. Han blev selv skadet i en krig, hvor der ikke var læger nok til at hjælpe alle de sårede. Hans skade var fra begyndelsen ret ukompliseret, men udviklede sig til noget alvorligt, som ændrede hans liv, og også mit liv, og hele familiens. Far var min støtte.

På vei til krigen

Reisen til Krajina var lang, ca. 800 kilometer, og den tog mere end 14 timer. Vi ankom lige efter midnat. Bussen standsede, og chaufføren pegede mod sygehuset. Det var en godt oplyst bygning en kilometer længre borte.

En smal, men jævn asfaltvei lå foran mig. Det var bare at gå mod lyset: sygehuset. Jeg var lidt bange. Jeg indbildte mig, at nogen kunne springe frem fra mørket, tage mig i nakken – og dermed ville jeg forsvinde.

Jeg forsøgte at tvinge mig selv til at tænke på andre ting. For eksempel: Hvorfor var sygehuset så oplyst? Var der ingenn som tænkte på bombning? Vi er i krig! Jeg kendte ikke svaret, men det hjalp at diskutere det med mig selv. Tiden gik hurtigere, og jeg kom frem til sygehuset, *Sankt Sava.*

Jeg måtte vise legitimation i receptionen, en sygeplejer kom og tog imod mig og viste mig til mit værelse. Der havde min kollega Tomanovic sovet. Han var samme aften rejst tilbage til Beograd. Jeg skulle erstatte ham. Han havde fået en søn, og var rejst hjem med den helikopter, som fragtede skadede fra Knin til sygehuset i Beograd. Vi havde snakket sammen på telefonen, så jeg vidste, hvem jeg skulle arbejde sammen med. Det var mine kolleger fra Militærakademiet, hvor jeg havde arbejdet i en periode.

Lige før krigen tog jeg eksamen i anæstesiologi og fik fast job på Universitetssygehuset. Militærakademiet ville beholde meg, men det var vanskeligt at få en lejlighed på den tide. Allerede to år før krigen begynte, kunne man se et tydelig tegn på, at meget gik skævt i Jugoslavien: Alle serbiske læger i Kroatien og Slovenien blev tvunget til at forlade disse republikker. De strømmede til Beograd og havde en fordel i kampen om stillinger og lejligheder i forhold til mig, som var blandt de yngste læger. Jeg vurderede situationen og bestemte mig for at forlade militæret. Selv om dette var den bedste skole for anæstesilæger i eks- Jugoslavien, var det ikke længere det bedste sted at være. Men nu var jeg alligevel i krig sammen med kolleger, som jeg havde trænet sammen med. Det var en skæbne, jeg bare måtte forsone mig med. Samtidig gav det en vis tryghed: Alt var ikke nyt for mig. Nogle af disse mennesker kendte jeg godt, og det gjorde arbejdet lettere. Det blev meget værre senere, da jeg kom til et ukendt sygehus med helt fremmed personale.

Den første nat på sygehuset i Knin tog jeg brusebad i koldt vand. Der måtte spares på energien. Næste morgen var jeg tidligt på benene og tog del i mit første fællesmøde. Midt i krigen har vi faste rutiner: fællesmøder, rapport fra nattevagt, diskussion om dagens

program. Imponerende. Det som vi havde lært i teorien i fredstid, blev nu anvendt praksis.

Selve sygehuset er en moderne bygning organiseret etter standarder, som er anerkendt over hele verden. Ved indgangen ligger akutmodtagelsen med to små operationsstuer. Patienterne stabiliseres og undersøges her og sendes derefter videre i systemet. Operationsafdelingen og operationsblokken er påi anden etage. Der er tre velfungerende operationsstuer samt en intensivafdeling af høj teknisk og medicinsk standard. Mange ting er meget bedre her end i selve Serbien. Der er mangel på medikamenter et stort problem. Sundhedsvæsenet i Serbien er nedslidt på grund af mangel på penge. Kroatien og Slovenien har taget størstedelen av kagen, mens Serbien i vid udstrækning er blevet forsømt.

Jeg begynder at arbejde i dag. Kollegerne er allerede deprimerede og nedslidte. De har været her i to måneder. Anspændtheden og isolationen har sat sine spor. Men jeg begynder at arbejde og forsøger at påtage mig mest muligt, så de, som er her, kan hvile lidt.

Afdelingslederen på anæstesiafdelingen er en kollega på min alder, en dygtig og hyggelig mand, som er gift med en kroatisk dame. De har to børn, som er meget syge. En tidligere afdelingsleder, en kollega som kommer fra Tyskland, er nu direktør på sygehuset. Vi blev kendt lige efter at jeg kom og har snakket meget sammen. Det er mit indtryk, at han har behov for at aflaste sig selv og betro sig til nogen, som ikke har noget med de lokale forhold her at gøre. Ud fra disse betroelser og andres fortællinger har jeg dannet mig et billede af det politiske kaos, som dominerer her. Jeg forstår, at direktøren har måttet gøre, som enkelte politikere har befalet. Politikerne er delt i flere fraktioner og det er vanskeligt at orientere sig. Nogle af dem tror ikke på Jugoslavien, andre har ikke den mindste tillid til Serbien, andre igen er bange for Kroatien og kroatiske nationalister.

Min idealisme sættes på prøve. Jeg er usikker på, hvad jeg mener er det rette. Serbere har ret til at leve, hvor de er født, men disse storslagne ideer om nye måder at organisere staten på, er fremmede for mig.

Foruden disse mennesker, som var blevet såret af kroater, havde vi mange patienter med selvpåførte skader. Da krigen begyndte havde vi en jugoslavisk hær. Det var regelen, at unge mænd, som efter det fyldte 18. år udførte 15 måneders værnepligt. Disse store drenge udgjorde JNA, Jugoslavenska Narodna Armija (Den jugoslaviske folkearmeen). Efter at krigen var begyndt, dræbte selvorganiserede slovenere flere sådanne unge mænd, som var ubevæbnede, på vej fra Slovenien (Holmec) og tilbake til Serbien. De havde aftjent deres værnepligt i Slovenien og havde aldrig brugt våben mod nogen. Alligevel blev de fremstillet som aggressorer.

Her i Knin mødte jeg en hær i kaos. De fleste av mine patienter var netop unge gutter, som havde skadet sig selv for at blive sendt hjem. De blev behandlet, sat på første helikopter og sendt til Serbien.

I løbet af disse første dage modtog vi flere sårede, som var blevet ramt af projektiler i store blodkar (på halsen og i lyske) og næsten var forblødt. De ankom kridhvide og anemiske. Nogle døde. Det var for sent for dem. Lang vej fra fronten til sygehuset gjorde, at

de ikke stod til at redde. Nogle få overlevede takket være stor kreativitet: En patient havde fået et bælte omkring halsen ude i felten, og det forhindrede store blødninger og reddede hans liv.

Snigskytter benyttede ofte taktikken med at skyde mod de største blodkar. De ramte dør ikke, men det kræver store ressourcer at fragte dem til sygehuset. Andre patienter fik et såkaldt ”vandrende projektil”, som også medfører store skader, men ikke tager livet af patienten. Sådanne patienter kræver langvarige sygehusophold og flere operationer, og ender alligevel med at blive invalide. Alt dette er krigsstrategier, som skal udmatte fjenden. Alt er logisk, men monstrøst. Jeg lærte meget på krigsskolen, men mest i felten – i praksis af fjender.

En aften ankom en hel gruppe skægløse unge gutter mellom 18 og 20 år. Totalt forvirrede, med store øjne fulde af frygt og vantro bar de en blodig og livløs gut i militæruniform ind. Jeg så straks, at han manglede halvdelen af baghovedet. Hans hjerne hængte ud, og der var ingen tvivl om, at han var død. Alligevel råbte chefkirurg Ignjatovic højt:

”Resuscitering!” (Genoplivning)

Jeg forsøgte at sige noget, men han kommanderede med endnu kraftigere stemme og tillod ingen protester. Jeg måtte gøre, som han sagde. Jeg kastede mig imot guttens brystkasse og begyndte at massere hjertet, som var holdt op med at slå for lænmge siden. Chefkirurgen hjalp, så jeg kunne bruge en venekanyle, siden perifere årer ikke var tilgængelige. Medikamenterne blev tilført efter proceduren, men var uden virkning. Den unge mand var død længe før han kom til os. Jeg sled i det og var helt våd af sved – og trist til mode. Pludselig forsvandt lægen i mig, kundskaberne visnede bort, og jeg så min søn der, under mine hænder. Derefter så jeg min nabos dreng, som også var i militæret. Jeg så den dødes unge kammerater, som forventede mirakler af mig; de ville ikke acceptere, at han var død. De så på mig og tryglede mig om hans liv. Jeg arbejdede hårdere, tristere.

Efter en time viste hjertet stadig intet tegn på liv, og cjefkirurgen kommanderede ”stop”.

Vagthavende fragtede liget ud, og de grætende gutter fulgte med ham. Deres nervøse fingre lavede knuder af stoffet i uniformshuerne, de trengte til at gøre noget med hænderne. De var bange, og deres ven var død. Døren blev lukket bag dem. Jeg vaskede blodet og hjernemassen bort og søgte chefkirurgens blik.

”Hvad var meningen med den forestilling? Du vidste jo, at han manglede halvdelen af hovedet. Han var død!”

Kirurgen tav nogle sekunder, og svarede så:

”Så du deres øjne? De forventede, at vi skulle handle. De hadde håb og tillid. Dette var en kamp for at bevare tillid, for å fortjene den tillid, som folk har til os læger. Alt annet her er usikkert, men tillidn til os må for alt i verden ikke gå tabt. Folk her har brug for noget, de kan føle sig trygge ved. Vi læger skal ikke svigte dem, vore hvide kitler skal indgive tryghedt.

Det har vi pligt til!"

25. december 1991 var katolsk jul. Da fandt den første bombning af Knin sted. Uanmeldt. Mange havde snakket om, at vi kunne blive bombet. Knin ligger i en dal, og man har ingen flugtmuligheder.

Fra begyndelsen af gik jeg sjældent ud på balkonen. Jeg var bange for, at et projektil tilfældigvis skulle dræbe mig. Lidt etter lidt slappede jeg mere af og begyndte at opføre mig som de andre. Vi sov dårligt alle sammen og var lidt stressede, mest på grund af den lange tiden med usikkerhed. Det var uklart, hvordan fremtiden ville forme sig i dete område. Få dage tidligere havde den serbiske del af Kroatien erklæret selvstændighed. De serbiske indbyggere havde dannet Republikken Krajina. Jeg var i området, da det skete. Ingen anerkendte den nye republik -- heller ikke Serbien. Alt dette skabte uro og uklarhed. Vi var isolerede, omringet af ondskab og fjender.

Den 25. december var jeg i operationsstuen ved sygehusets indgang. En gammel mand havde fået hoften ud af led, og vi skulle sætte den på plads under let narkose. Vi var netop færdige med dette, da det begynte at tordne over Knin.

"Hvad er det? Hvad er det?" skreg jeg.

"Ingenting! Tag den med ro! Det er kamp langt borte ved Sibenik, 60 kilometer herfra", sagde ortopæden til mig. Han blev ikke engang færdig med denne sætning, før en granat slog ned foran vinduet og eksploderede. Jeg faldt og slog hovedet mod væggen og tænkte øjeblikkelig på patienten, som stadig lå beruset af narkose i sengen. Jeg kom hurtigt på benene igen og så på kollegaen, som var fra Knin og kendte sygehuset bedre end jeg..

"Hvad nu? Hvor skal vi hen?"

Gennem lynene og tordenen, som oplyste himmelen over sykehuset, hørte vi vor egen radiostation, som varslede: *"Vi beder om ro og koncentration. Vi er blevet bombet, men situationen er under kontrol. Alle skal vende tilbage til deres afdelinger og rapportere til afdelingslederen. Alle går roligt tilbake til sin egen afdeling! Rolig, rolig."*

Efter meldingen spillede radiostationen musik, og vi strømmede alle tilbage mod vore afdelinger. Jeg måtte indfinde mig på anden etage, på intensiv- og operationsafdelingen. Underveis mødte jeg en forpustet sygeplejer. Denne samme morgen havde hun fortalt mig, at hendes barn havde symptomer på leukemi, og vi lod henne tage hjem. Det var vigtigt, at hun fik mulighed for at være sammen med sit barn nu. Jeg var overrasket over, at hun var kommet tilbage, nu da Knin blev udsat for bombning. Hvorfor var hun ikke sammen med barnet? Jeg spurte hende om det, og hun så bedrøvet på mig og svarede:

"Jeg er kroat, doktor Zorica. Hvis jeg ikke var kommet tilbake nu, ville ingen have troet mig. Alle ville have troet, at jeg vidste besked om bombningen, og at dét var grunden til mit fravær, - ikke at jeg har et sygt barn. Jeg har ikke noget andet sted at bo end her. Jeg er født her. Mine venner er serbere. Jeg elsker dem, og hvis mit eget folk bomber serbere, så skal jeg dø sammen med dem. Jeg har ikke andre venner…"

Jeg stod der med åben mund. Jeg kunne ikke koncentrere mig, følelserne begyndte at

koge i mig. Forbannede krig. Hvad gør den ved menneskene?

Jeg løb ind på intensivafdelingen, som var helt oplyst. Vi havde ingen gardiner at trække for vinduerne. Patienterne var helt forvirrede, og de, som kunne snakke, skreg højt:

"I skal forlade sygehuset. I må tage afsted! Giv os våben og kom afsted!. Efter bombningen kommer ustasjerne (det er betegnelsen for kroatiske fascister fra Andre Verdenskrig, og det begreb blev nu genopfrisket) *og dræber jer alle. Vi er allerede halvdøde, så det betyder ikke noget, at vi dør hundrede procent. Så rejs. Rejs!"*

"Hvor skal vi tage hen, soldater? Tag den med ro. Det, som sker med jer, sker også med os. Vi skal nok klare os", sagde jeg højt.

Sygeplejeren Stana og jeg fandt grønne lagener og hængte dem foran vinduene. Vi hoppede let fra gulvet og op i vindueskarmene. Det var næsten utroligt, så mange kræfter vi havde. Det er utroligt, hvad frygt kan gøre ved en; begge var vi pludselig verdensmestre i højdespring. Forbløffende hurtigt blev alle vinduerne dækket med grønne kompresser og lagener.

Da kom oberst Ignjatovic ind i rummet. Han befalede, at patienterne skulle klargøres – nu! Akkurat nu, midt under bombingen. Han talte roligt, og udvalgte de sygeplejere, som var mest forvirrede og ukoncentrerede. De måtte køre senge med patienter ind på andre stuer, hvor patienterne kunne klargøres. Plejerne arbejdedet uden et eneste ord, men det hjalp mod frygten. *Okkupationsterapi* bliver det kaldt i psykologien: når de mest anspændte og bange bliver tildelt opgaver, som de behersker, sådan at de får kontrol over situationen og – især - frygten. Kommandanten kendte metoderne til at mennesker til at falde til ro og få kontrol over situationen. Jeg begynte at kunne lide ham.

I denne hektiske og spændte situation var der nogen, som kom med en højlydt kommentar:

"Det forbandede militær. Blandet ... flerkulturelt ... De bryder sig ikke om os serbere i det hele taget."

Obersten standsede midt i sårstellet og sagde med tør og hård stemme:

"I må tro på militæret. Det gør sin pligt. Det beskytter Jugoslavien."

Et evig dilemma

Flere gange daglig kom der sårede. Af og til kom der 10 skadede samtidig. Granater og miner har stor ødelæggelseskraft. Miner river fødderne af. På grund af minerne blev mange unge mænd invalide. Knuste og amputerede fødder blev pakket ind i kompresser og kastet i affaldscontaineren. Det er frygteligt at høre lyden fra saven, som kontant skærer ben eller ødelagte fødder af.

Medicinsk set medfører amputation ikke store problemer. Men jeg tænkte på fremtiden for disse unge mænd – og på deres familier. Alt dette virkede stærkere på mig, fordi jeg selv

er barn af en krigsskadet person. Min far mistede benet i Anden Verdenskrig i kamp mod tyskerne. Der er ikke mange, der som jeg kender de problemer, som følger med det at vokse op sammen med en invalid.

En mand var nærmest blevet totalt knust af en granat. Der kom en klump med kød og blod ind til os. Efter flere timers arbejde på operationsstuen så vi omridset, resterne, af et menneske. Han havde mistet begge ben fra knæene og ned, venstre arm fra albuen, og venstre øje. Da han vågnede på intensivafdelingen og forstod, hva der var blevet af ham, spyttede han på mig. Det var det eneste, han kunne gøre, det eneste han havde kræfter til.

"Hvorfor har i opereret mig? Hvorfor har du vækket mig? Min kone blev dræpt i begyndelsen af krigen, og nu er jeg helt ødelagt. To børn er alene hjemme og venter på mig. Herregud, hvem skal tage sig af mig? Jeg er bare en belastning for børnene. Hvorfor lod du mig ikke bare dø? Ved du, hvad du gør? At redde liv er lægers opgave, men hvad slags liv vil jeg få, ved du det? Du kunne have været barmhjertig og velsignet mig med en anstændig død!"

Han fortsatte med at snakke for sig selv og skrige ude af sig selv. Jeg tiede. For hvad skulle jeg sige? Livet her var hårdt nok for raske mennesker, så hvad kunne jeg forvente af en invalid? En trist stilhed bredte sig i mit hovede. Jeg vaskede slimet af ansigtet. Det var trist, at jeg ikke kunne vaske hans fortvivlelse bort sammen med slimet. Han havde voldsomme smerter, han led. Efter så stor indsats af hele det medicinske team – var dette så alligevel et *nederlag*? Hvad var vigtigst; selve livet, eller livskvaliteten? Hvem skulle afgøre det? Jeg vidste det ikke.

Kroatiske kolleger – både fanger og patienter

En aften blev to forfrosne kroatiske læger fundet på den serbiske side af fjællet Velebit. En af vore egne unge læger besvimede på akutmodtagelsen, da hun genkendte en af dem fra studietiden i Zagreb. Før krigen havde de vært venner. De havde gået til forelæsninger sammen og havde spist sammen i kantinen. De havde været til de samme fester og havde læst de samme bøger. I dag var de fjender. Hvorfor? Dette kunne hun ikke forstå. Og hvorfor kunne hun, som var serber, ikke leve her i Kroatien, hvor både hun og hendes oldeforældre var født? Hvor skulle hun reise?

Det var alt for tunge tanker for hende. Følelserne tog overhånd, og hun faldt bevidstløs om på gulvet. For en kort stund forsvandt hun fra denne grusomme virkelighed. Jeg blev tilkaldt for at genoplive hende. Det var nu ikke nødvendigt, for jun kom til sig selv efter et par minutter.

Alle var dybt berørt af situationen. Foran os så vi nu to kolleger, som kom til at miste dele af deres fødder, hænder, næser og ører. De var ofre for forfrysninger. Der var ubarmhjertigt koldt i bjergene om vinteren. Legerne havde været bundet til et stort træ helt oppe ved

Velebit, hvor vor vagthavende fandt dem. De var blevet straffet af deres egne kammerater. De nægtede at fortælle hvorfor. En af de kroatiske læger, en yngre mand, havde netop begyndt at arbejde på en kirurgisk afdeling. Hans store drøm var at blive kirurg. Vi klarede ikke at holde tårerne tilbage. Gennom sløret af disse tårer så vi hans drøm forsvinde: Hans fingre måtte amputeres bort. Det vidste vi allerede. Smerten stod malet i alle ansigter i lokalet. De var våre kolleger. Kroater.

Efter operationen blev de kroatiske læger overført til kirurgisk afdeling. Morgenen efter besøgte jeg dem for at se, hvordan de havde det. De så bedre ud. Den ældste betragtede mig med had og foragt, mens den yngre forsøgte at få tag i en kop med vand. Begge hans hænder var i bandager, så det var svært for ham at holde koppen. Resultatet var, at den trillede ned på gulvet med en stærk lyd – den eneste lyd i rummet, som ellers var fyldt af en spændt stillhed. Hans kollega så på mig, anspændt og bange. Det virkede, som om han forventede en straf. Herregud, hvad har krigen gjort med os? Jeg kendte en udefinerbar smerte i brystet. Langsomt gik jeg hen til ham og lagde hånden på hans skulder:

"Tag det roligt. Jeg giver dig vand".

Jeg måtte kravle under sengen for at få fat på koppen. Efter at have vasket den med varmt vand, gav jeg ham koldt vand at drikke. Han begynte at græde, så jeg til sidst måtte klemme ham som et lille barn. Jeg fik selv tårer i øjnene. Mens vi trøstede hinanden, skreg den ældste kollega til ham:

"Græder du som en idiot foran hende?"

"Lad ham græde. Det vil gøre det lettere for ham at klare den grusomme situation. Du har begge dine hænder og kunne jo selv hjælpe ham, hvis du mener, at min hjælp er upassende", sagde jeg og forlod værelset.

Sent samme aften var jeg igen oppe på den etage, hvor de kroatiske læger lå. Pludselig hørte jeg en stærk lyd, og nogle sekunder efter en endnu stærkere lyd, som kom fra trapperne og alle værelserne. Tap, tap, tap! En ubehagelig følelse greb mig. Foran værelset med de kroatiske læger var uro. Mange skadede patienter med forbindinger om hoved, bryst, arme og ben protesterede med smerte i ansigterne mod fjenderne, som var indlagt på samme afdeling som dem. Jeg trængte mig ind i værelset og så en serbisk kirurg beskytte de rædselsslagne kroatiske læger med sin egen krop. En krykke blev kastet mod dem. Den traf kirurgen i brystet i samme sekund, som jeg kom ind i værelset. Han faldt til gulvet og blev øjeblikkelig blå i ansigtet. Da stoppede råberiet på en gang. Jeg gik straks i gang med mund-til-mund-metoden.

Nogle sekunder senere kom mit team springende fra anestesien med det nødvendige udstyr og ilt. Kirurgen blev bragt til intensivafdelingen, hvor en undersøgelse viste, at han havde fået en blodprop i hjertet. Stress havde krævet endnu et offer i denne krig.

Næste morgen blev det besluttet, at patienterne skulle adskilles i fremtiden. Det var uudholdeligt at opleve den slags scener på et sygehus, som var overbelastet med patienter og underbemandet med personale. Vore patienter var mennesker, som var såret af kroater og

muslimer. De var vrede og fortvivlede. For dem var de kroatiske patienter fjender, og de kunne ikke forstå og acceptere, at de fik samme hjælp. Men vi var læger og måtte hjælpe alle patienter – uafhengigt af nationalitet og side i krigen.

Nogle dage senere blev vore kroatiske kolleger og fanger udvekslet med serbiske fanger. Sådan endte denne triste episode.

Piloter

I Knin opererede vi alle slags patienter. De nye våbentyper påfører ofrene store skader. Granater ødelægger benene og brystkassen. Lungerne sprækker ofte af trykket fra eksplosionerne, og derfor måtte vi åbne mange brystkasser. Det eneste vi ikke kunne behandle tilfredsstillende, var hovedskader. Disse patienter måtte hurtigst muligt til Beograd eller Banja Luka, det serbiske sygehus i Bosnia. Helikopter var den mest effektive transportmåde for disse patienter, så længe de ikke fløj højere end 800 meter. Ved højere flyvning kan trykforskel påføre yderligere hjerneskader.

Flyvepladsen lå ved siden af sygehuset; helikoptere kom og gik flere gange dagligt. Nogle kom fra slagmarken med sårede soldater, mens andre fløj til Serbien eller Bosnien med patienter, som behøvede særlige indgreb og videre behandling. Der var altid flere bårer med ventende patienter.

Piloterne hjalp altid. De bar sammen med almindelige soldater og hjælpepersonel. De smilede også altid og opmuntrede os, som kom til dem med sure eller bekymrede ansigter. Jeg beundrede dem. Jeg fløj ofte med dem til Beograd og tilbage, når nogen måtte følge patienterne. Jeg var militærlæge og var trænet til den slags opgaver.

"Doktor, er alle patienterne til stede?" Piloten vækkede mig til virkeligheden. *"Har du husket det nødvendige udstyr og medikamenter med?",* fortsatte han.

"Ja, jeg har det nødvendige, og alle patienterne er på plads," skreg jeg tilbage. Rotorerne var allerede sat i gang, så det var svært at føre en samtale. Mange gange fragtede vi også syge og skadede civile til Beograd. Der var ingen steder, de kunne blive behandlet i Kroatien, så de måtte fragtes til Serbien. Det var også mange børn også. Helikopteren var pakket som en sardindåse, selv børnene måtte sidde stille og tie hele veien. Når vi havde børn med, kom piloten og hilste på dem, gav dem et klem og opmuntrede dem. Nogle gange kom de med ind i cockpitet for at se instrumenterne. Rejserne til Beograd forløb forskelligt afhængigt af vejret. Ofte tog det kun en time at nå frem. Når jeg havde alvorligt skadede patienter, som lå på gulvet, var det vanskeligt. Ofte var der flere bårer, som vi måtte sætte ved siden af hinanden, og så havde jeg ingen plads til benene. Jeg måtte stå mellem bårerne og støtte mig til en stang i taget. Men der var heller ikke ret meget jeg kunne gøre for dem undervejs, og derfor måtte vi være omhyggelige ved udvælgelsen af patienterne. Kun de, som havde en chance for at overleve og som var stabile, kunne rejse disse 800 kilometer. De

kunne få blod, og jeg kunne give dem noget smertestillende, men ellers var min vigtigste funktion at bidrage med opmuntring.

Når vi ankom til Beograd, hjalp jeg med at bære bårerne. Piloterne var højere end mig, og ofte måtte jeg hoppe lidt eller bede dem tage en pause. Så lo de af mig, men det tog jeg mig ikke af. Vi bar patienterne til sygebilen og vendte hurtigt tilbage til helikopteren. På tilbageturen lå jeg på gulvet dækket af flere varme tæpper, hvis vi da ikke havde patienter, som skulle hjem. Det var fornuftig at benytte enhver mulighed for at slappe af eller sove. Ingen vidste, hvad der ventede os på tilbageturen, eller når vi kom frem til sygehuset. Helikoptertransporterne reddede mange liv i den første del af krigen. Senere forbød FN flytrafik over Krajina og Bosnien for alle andre end NATO. Det forbud kostede mange patienter livet.

Kroatisk barn

En nat blev en ni år gammel pige bragt til sygehuset i Knin. Hun havde to skudsår: et i venstre albue og et andet gennom den venstre lysken. Den store hovedåre i lysken var skadet. Hun havde blødt meget, før hun kom til sygehuset og var gråbleg i ansigtet. Hun så tværs igennem mig og viste ingen tegn på, at hun fattede, at jeg var der. Hun svarede heller ikke på mine spørsmål. Jeg vendte mig mod hende og ville kærtegne hendes ansigt. Hun var min pasient, og det er naturlig at vise omtanke og kærlighed overfor et barn. I samme øjeblik min hånd berørte hende, strakte hun sin egen hånd frem og brugte sine sidste kræfter på at slå mig. En smertefuld trækning gik over hendes ansigt. Jeg kunne se noget, som lignede had, og blev temmelig overrasket. Sygeplejersken forklarede:

”Doktor Zorica, pigen er kroatisk. I aftes nat var hun vidne til, at ti mennesker blev dræpt lige foran hende. Hendes mor gemte hende for politiet og ambulancen, som kom for at bringe tilskadekomne til sygehuset. Hun var bange for at overlade datteren til serbere. Folk er i panik, de ved ikke, hvem de skal tro på. Alle er bange her, doktor Zorica, både serbere og kroater.

Jeg blev lidt chokeret. Det var ikke nødvendigt at pådrage sig åbne sår fra projektiler eller granater her i Krajina for at føle sig skadet. Denne episode indtraf i begyndelsen af krigen i de serbiske områder i Kroatien. Det var langt fra alle kroater, der var tilhængere af Franjo Tudjmans nasjonalistiske parti, HDZ. De ville ikke have våben, og de nægtede at kæmpe mod mennesker, som havde været deres naboer i hundredevis af år. De ville leve i fred og fordragelighed og kunne ikke acceptere, at de kroatiske nationalister ville fordrive serberne fra Krajina. Krajina var ikke kroatisk, men havde været befolket af serbere i de sidste 500 år. Nogle kroater valgte til og med at hjælpe serberne mod deres egne. Denne skæbnesvangre aften sad serbere og kroater og spillede kort sammen i et hus. De havde glemt alt krigen udenfor.

Mor og datter lavede kaffe til de glade gæster, som ikke lagde mærke til andet end kortspillet. Pludselig trængte nogle bevæbnede mænd ind og begyndte at skyde mod spillerne. Deres kroppe blev kastet tilbage, og blodet fossede i stride strømme. Vægge og gulv blev oversprøjtet med blode, og få øjeblikke senere var alle de glade kortspillere døde.

Moderen var i køkkenet, da mændene trængte ind, så hun så dem ikke. Pigen var sammen med hende og var så uheldig at blive ramt af et projektil. Det rikochetterede mod hendes albue og endte til sidst i lysken. Hun faldt sammen uden et ord – chokeret over smerten. Mændene, som kom ind i huset, bar det serbiske politis uniformer; de sagde ingen ting, tomte deres våben og gik igen uden at se tsig tilbage. En ond stilhed sænkede sig over stuen.

Lidt senere kom en anden gruppe serbiske politifolk og tilkaldte en ambulance. De forsøgte at hjælpe, men ingen af de massakrerede kortspillere stod til at redde. Politiet bar de døde ud foran huset og lagde dem ved siden af hinanden. Serbere og kroater, gode venner, side om side.

Det viste sig, at de, som havde dræbt dem, ikke var serbere. Det var kroatiske nationalister, som ikke kunne tolerere at se serbere og kroater som venner. Dette var en advarsel til alle, som ikke vidste, hvor de hørte til. For nationalisterne var det mationaliteten, som gjaldt, ikke personlige meninger og sympatier. Denne galskab mødte jeg mange gange senere i krigen. Fornuften dræbes i krig. Den dør langsomt, men den dør. Serberne havde ingen grund til at begå denne grusomme forbrydelse. De var sat under lup, og en sådan gerning ville have diskrediteret dem. Befolkningen her vidste, hvem som havde udført drabene, men lengre borte og i udlandet kunne dette tolkes, og det blev tolket, som en serbisk handling. Kroaterne var gode til PR-arbejde.

Moderen og datteren forstod ingenting. De var bange og ude af stand til at tænke. Pigen blødte, og med hver dråbe ebbede hendes liv ud. Før det serbiske politi og ambulancen ankom til stedet, bar moderen pigen ned i kælderen og gemte henne der. Hun ville ikke give hende fra sig til fremmede. Hun var rædsselslagen og var ikke klar over, hvor alvorligt skadet pigen var. Næste dag mistede datteren bevidstheden, og moderen måtte bestemme sig: sende hende til et serbisk sygehus eller lade hende dø. Hun valgte sygehuset og ringede efter en ambulance.

Blodkarkirurgen, en af de få af mine kolleger, som ikke var flygtet til Serbien, opererede pigen i flere timer. Vi havde oparbejdet stor erfaring med den slags operationer – takket være snigskytter. De sigtede mod de store blodårer i nakke og lyske. Formålet var ikke at dræbe offeret, men at plage offeret og skabe problemer og udgifter for sundhedsvæsenet.. Det er en krigsstrategi, som går ud på at tappe fjendens ressourcer.

Vi manglede de nødvendige instrumenter og var nødt til at improvisere.. Blod og blodprodukter var mangelvarer, og det var ikke let at arbejde og vente på gode resultater. Man kom let i en situation, hvor man følte sig mislykket som læge. Krig stimulerer ikke akkurat lægers forfængelighed.

Etter nogle dage på intensivafdelingen blev den stakkels pige sendt til vores afdeling. Hun begyndte at tale lidt, men smilede aldrig. Jeg blev skræmt af dette. Det var en regel, at jeg

besøgte mine patienter på de andre afdelinger, når de var blevet overført fra os, for at se, om alt var i orden. Men denne pige var en undtagelse. Jeg hadde ikke mod og kræfter til at møde hendes øjnes tomhed, som man næsten kunne drukne i. Dette sorte hul sugede alle mine kræfter til sig. Et barn uden håb. Balkan er forbandet. Hvorfor kan ikke alle, som er født her, leve her? Hvorfor?

HDZ: Kroatiske nationalister, vore patienter

Sammen med vore egne sårede blev også fjendens skadede soldater bragt til vort sygehus. De, som tilhørte det kroatiske ZNG (Zbor Narodne Garde), var kendt for deres grusomhed. For personalet gjorde det ingen forskel, at de var kroatiske soldater – altså egentlig dem, som skød mod os. De fik nøjagtig samme behandling som vore egn tilskadekomne.

M. T. (født i 1955 i Rijeka, Kroatia) blev opereret to gange. Han var hårdt såret med skader i brystkasse og mave. Den kombination var ikke god, og han var ved at miste livet. Han blødte fra leveren. Han blev opereret like efter sin ankomst til sygehuset og indlagt på intensivafdelingen, hvor vi opdagede, at han blødte. I fuld fart fik vi ham tilbage til operationsstuen, og han blev reddet.

Dagen efter disse to operationer havde han det bedre og efter forholdene stabilt. Efter stuegangen næste morgen gik jeg ind for at få en snak med ham. Spontant lagde jeg min hånd på hans og opmuntrede ham. Det skulle nok gå, forsikrede jeg ham. Det var hans held, at operationsstuen var ledig, for han ville ikke have overlevet, hvis han havde måttet vente i en time. Men det gik godt, og han kommer til at beholde alle vitale funktioner. Han bliver ikke invalid. Vi snakker almindeligt sammen, og jeg lader mig ikke mærke med, at de andre patienter lytter. Det var kun min og hans stemme, som lød i den store stue.. Så da der opstod en pause, lagde jeg mærke til stilheden. Jeg kunne forestille mig, hvad vore patienter, som var såret af kroatiske projektiler, måske til og med af *hans* projektil, tænkte nu. Jeg skulle kæmpe for fornuft her, for etik og for det, som er min nation: humanismen og menneskeligheden. Dét er min nation, og der hører alle mennesker i verden hjemme – også i denne krig. Da jeg forsigtigt vendte mig mod de andre patienter, var der en, som kom med en kommentar, som jeg var glad for:

"Du skal ikke være bange, doktor. Du er serbisk læge, og du skal kæempe for hvert eneste menneske her. Vi ønsker ikke denne krig. Vi vil leve her, hvor vi er født, sammen med ham og de andre kroater. Hvis de vil smide os ud, skal vi kæmpe imod dem, men ikke mod hjælpeløse, tilskadekomne patienter. Lad også ham blive rask, og så slås vi igen, hvis han mener, at det er nødvendigt. Hvis historien sætter os naboer op mod hinanden, så ad Helvede til med historien! Det vigtigste er, at vi blir mennesker igen efter al denne galskab."

Vor kroatiske patient fik fuld omsorg på linje med alle de andre, og patienterne snakkede med hinanden. Af og til var samtalerne groteske, som karikaturer af den idioti, som havde

ført dem her til intensivafdelingen i Knin. De råbte lattermilde kommentarer til hinanden:

"Vi vil knuse jer, kære Ustasia. I bliver pulveriseret. Husk mine ord!" sagde en serbisk patient.

"Ja, sådan et mirakel kunne jeg godt tænke mig at opleve! Men det kommer aldrig til at ske. Vi er professionelle, vi er trænet til dette. I kæmper med hjertet, og det fører ikke til store militære sejre. Serberne har digte og sagn om en heltemodig fortid, men nu er det os, der er heltene. Så pas på, cetnik!", lo kroaten tilbage.

Hvis jeg ikke havde hørt det selv, ville jeg have tillagt denne dialog en fantasifuld manusforfatter i en amerikansk film. Men desværre er dette et billede fra "min" krig. Det var min virkelighed.

Få dage senere skulle vor "ustasja" udveksles med en serbisk fange på kroatisk side. Vi skulle rejse til Drnis, og jeg skulle følge ham. For to dage siden blev en serbisk ambulance med fuld bemanding kidnappet oppe i bjergene, og der blev hverken fundet døde eller levende. Så jeg må indrømme, at jeg var bange. Hvad nu, hvis denne fangeudveksling var en løgn, og jeg blev kidnappet, arresteret af kroater og måske dræbt?

En af vore soldater stod og ventede på mig og patienten. Han skulle køre os videre til Drnis, 20 kilometer borte, hvor det var aftalt, at udvekslingen skulle finde sted. Jeg siger "vor" soldat, men jeg var ikke helt sikker på, at han var vor. Det er et stort problem, når folk ser ens ud og taler samme sprok. Hvordan kunne jeg vide, hvem som er ven og hvem som er fjende? Historien om den nat, da den kroatiske pige blev såret lærte mig ikke at stole blindt på uniformer og symbolerne på dem. Alt kunne være falsk. Det var muligt, at denne soldat var kroat. Hvem kunne vide det? Min kroatiske patient lagde mærke til min bekymring og sagde:

"Doktor, du skal ikke følge med mig. Hvis jeg var dig, ville jeg ikke risikere livet. Jeg be'r dig om at blive her. Du skal ikke løbe nogen risiko på grund af mig. Du har gjort nok, og jeg takker dig opigtigt for din store indsats. Du gav mig livet tilbage."

Jeg tog hans hånd og takkede for de gode ord. De varmede. Jeg hadde skrevet en epikrise, som jeg gav ham med. Han skulle fortsætte med antibiotika, og jeg sendte bakterieprøver og vor diagnose med til vore kroatiske kolleger. Han måyye have noget udstyr med, selv om der var knaphed på den slags. Ellers ville hans lunge kollapse. En sygeplejerske fandt på en løsning med at improvisere et dræn, så han rejste i god og stabil tilstand.

Nogle timer senere så vi på nyhedene, at fangeudvekslingen foregik som planlagt. Denne gang var det ingen fusk. Men hvem kunne vide det på forhånd? Ikke jeg! Det var risikabelt nok at være her alene, 800 kilometer hjemmefra.

Sygehuset Sent Sava i Knin havde et stort pænt køkken. Maden var enkel og blev tilberedt i beskedne portioner. Alt var halveret, siden krigen begyndte. Brødskiverne var så tynde, at man næsten kunne se igennem dem. Hver dag bød menuen på surkål, polenta, æg og en suppe med nogle få riskorn, - resten var farvet vand. Vi mærkede ikke noget en påstået humanitær hjælp udefra. Vi, som var raske, kunne kunne klare os med mindre i perioder,

Ældre kvinde myrdet af kroatiske soldater i Siroka Kula.

men hvad med de syge? Og hvordan skulle de gå, hvis denne situation trak ud? Hver dag ankom der nye sårede og nye syge. Hvad skulle de spise? Hvor skulle de hente de nødvendige kræfter?

Når vore tilskadekomne patienter vågnede op fra bedøvelsen og lidt efter forstod, hvor invalide, de var blevet, - da faldt de ofte hen i dyb depression Personalet forsøgte at trøste dem, men de led selv af depression. Men det måtte vi ikke vise patienterne. Vi måtte opmuntre dem til at tackle livet, uanset hvordan det var blevet.

Min mor er født og opvokset i dette område. I løbet af Anden Verdenskrig var min bedstefar i kamp mod fascisterne. Han hørte til cetnikerne, den kongelige hær, som gik til kamp mod fascistiske kroatere, tyskere og italienere i Kroatien. Min bedstemor blev arresteret flere gange.

En gang, da hun var gravid i syvende måned, kom kroater og bandt hende fast i en stald, som de derpå satte ild til. Hun kunne ikke komme fri og var nær ved at brænde til døde. Men i sidste øjeblik kom hendes kroatiske nabo snigende gennem en luge i gulvet. Han var på fascisternes side, men kunne ikke klare at se sin barn-domsveninde blive dræbt på den grusomme måte. Han kom ind gennem en lem i gulvet. Som barn havde de flere gange jagtet kaniner i hulrummet under gulvet. Nu skar han min bedstemors fri og hjalp hende ud i sidste øjeblik før stalden brasede sammen og blev fortæret af flammerne. Han løb derpå tilbage til troppen, som ikke opdagede, hvad han havde gjort.

Min bedtemors unge krop vandt kampen over brandskaderne, men hun fødte mere end en måned for tidligt. Efter Anden Verdenskrig blev min bedstemors familie tvangsflyttet til Slavonien i Kroatien. Der blev foretaget mange sådanne tvangsflytninger i eks-Jugoslavien. Den kommunistiske leder, Tito, udførte den såkaldte VIII-offensiv og tvangsflyttede serbere fra Kroatien og Bosnien til Serbien. En mindre andel blev flyttet internt i Kroatien. Min bedstefar måtte drage til Slavonien, som jeg godt kan huske. Det var der, jeg voksede op, ikke her i Knin. Jeg husker med varme og glæde den store gård, bedstefar havde, med mange dyr og heste, som vi plejede at ride på. Jeg mindes følelsen af at løbe over de store grønne enge. Bedstefar lærte mig at elske heste. Han lavede rideudstyr specielt til mig, og jeg tilbragte megen tid sammen med hestene.. Jeg husker også den store skov, hvor vi plukkede svampe. Denne smukke gård blev senere delvis taget fra min familie gennem nationalisering,

og resten blev solgt, efter at min bedstefar døde på mistænkelig vis. Mange mente, at han blev myrdet som en hævn fra Anden Verdenskrig og fordi han var antikommunist og ikke godvilligt ville give sine ejendomme til de fælles *kolkhoser*.

Min mor blev ældet i løbet af én enkelt nat, hendes rødlige hår blev gråt. Skørtet, som hun havde syet sig til sin fars begravelse, var alt for stort. Hun tabte flere kilo. Stress og undertrykt rædsel fra Anden Verdenskrig dukkede op. Der er ting, som ligger latent i hukommelsen, og som man aldrig kommer til livs. Bedstefars gravsted var nu i det erobrede området af Kroatien, og vi kunne ikke besøge det.

Etter næsten tre måneder i Krajina planlagde jeg at rejse hjem til Serbien. Jeg havde problemer med at få billet til bussen, som kørte regelmæssigt til Serbien, men det blev heller ikke nødvendigt. En helikopter skulle flyve til Beograd og havde brug for læger til at følge med. Jeg pakkede hurtigt og ventede til helikopteren landede foran sygehuset. Jeg havde tre patienter med, som lå på bårer. De blev pladseret på gulvet i den store, russiske M8-helikopter. Vi fragtede også flere civile patienter, som måtte til spesialist i Beograd. Jeg checkede navne og dokumentation samt de beskedne ressurser, jeg hadde til rådighed undervejs. Det var ikke meget, jeg kunne udrette på turen.

Helikopteren lettede, og vi fløj over Bosnien. Under os så vi hvide flader af sne. Vinteren var kommet. Vi frøs i helikopteren. En af patienterne, Sasa, skreg højt. Han havde stærke smerter, og jeg fandt vej hen til ham og gav ham en smertestillende indsprøjtning. Jeg følte en udefinerbar tristhet komme over mig. Det var svært at tænke en positiv tanke om serbernes fremtid i Kroatien.

Snart så jeg Avala-tårnet og vidste, at vi var fremme. Militærakademiet havde en landingsplads lige ved sygehuset, hvor der ventede flere sygebiler på os. Jeg hjalp til, som jeg plejede: bar bårer til ambulancerne med hjælp fra piloterne.

Da de sengeliggende patienter forsvandt i ambulancerne på vej til akutmodtagelsen, lagde jeg med et mærke til en kvinnelig patient på 55-60 år, som manglede begge ben. Hun var næsten nøgen i vinterkulden. Det var i slutningen af december 1991. Den første sne lå i gaderne, og der blæste en kold vind. Hun frøs; det så man tydelig på hendes ansigt. Jeg følte meg flov. Hvorfor havde jeg ikke lagt mærke til henne tidligere? Jeg tog min blå frakke med gule knapper, som jeg havde fået fra Canada og var svært stolt af, og lagde den over hendes skuldre. Hun takkede og sagde, at hun ikke havde haft tid til at klæde sig på. Jeg vidste, at hun løj. Hun havde ingen varm trøje og heller ingen frakke. Hun var for stolt til at ville indrømme det. Det var mig, som burde skamme mig. Jeg var så optaget af min egen frygt, at jeg ikke havde set, at min patient manglede klæder. Jeg burde ikke have utsat hende for denne situation, hvor hun blev mindet om sin fattigdom. Hun skulle til rehabilitering i senteret Rudo, hvor de også skulle lave proteser til hende. En granat havde knust begge hendes ben. Rudo begynte at blive stopfuld af den slags patienter.

Da alle patienterne var sendt afsted, kunne jeg også drage videre. Mine tanker var stadig hos menneskene i Krajina, mennesker uden fremtid. Der led folk, men her var folk likeglade eller til og med aggressive mod os, som rejste dertil. Var Krajina bare en ond drøm, jeg havde haft? Sykeplejerskerne og andre fra sygehuset i Knin ringede til mig dagligt for at bede om hjælp. De havde venner eller slægtninge, som trængte til behandling, som ikke fandtes i Krajina. Folk kom til Serbien uden at have krav på behandling, så mine venner bad mig om hjælp, og jeg hjalp dem. Disse mennesker var min kontakt med Krajina; de var beviset på, at Krajina fandtes, at jeg ikke havde drømt det hele.

For anden gang i Krajina

Den anden gang jeg reiste til Krajina var i mars 1992. April tilbragte jeg i sengen med lungebetændelse. Sygepenge er 30 procent lavere end fuld løn, og jeg kunne ikke klare mig for klarte ikke å leve slik. Jeg pendlede hver dag fra Smederevo til Beograd og betalte selv for rejserne, så næsten hele lønnen gik til transport. Der var ikke meget til overs, så jeg måtte tænke rationelt. Jeg måtte tænke på at få mig et job på regionsygehuset i Smederevo og forlod Universitetssygehuset i Beograd. Dette ville betyde en åndelig død. Jeg var vandt til store faglige miljøer og var vandt til storbyen. Nu var jeg tvunget til at gå et trin ned på stigen. Men samtidig havde jeg ikke noget sted at bo i Beograd sammen med hele familien, og det var ikke praktisk at flytte til min hjemby. Børnenes skole var i nærheden her: musikkskolen, engelskskolen, alt lå nærmere end i Beograd. Det var betydelig enklere at leve normalt i en lille by – også under eventuelle krigsforhold. Jeg vejede for og imod og nesluttede, at jeg måtte ofre karrieren for familien.

I Bosnien dræbte muslimer en serber under sønnens bryllup. Våren 1992 var kendetegnet af flere triste episoder med vold mod jugoslaviske soldater i Bosnien. Muslimer og kroater, som sad på ca. 49 % af territoriet i Bosnien og udgjorde over 50 % af befolkningen, havde afholdt en folkeafstemning om løsrivelse fra Jugoslavien. Serberne nægtede at deltage. De ville ikke ud af Jugoslavien. Muslimerne angreb jugoslaviske soldater, som var i gang med at trække seg ud flere steder i Bosnien. Den tredje maj blev 42 soldater massakreret i Dobrovoljacka-gaden i Sarajevo. Muslimerne havde aftalt en fredelig tilbaketrækning, men havde løjet, og dræbte de 42 unge serbere i løbet af få minutter. Senere i maj 1992 dræbte de over 200 ubevæbnede unge soldater i Tuzla. Desuden overholdt muslimerne ikke en eneste af de aftaler, de havde indgået med FN. Det skabte en meget dårlig stemning mellem serbere og muslimer i området. Galskaben begyndte at rulle, og Bosnien var ikke længere en tryg vej til Krajina. Jeg fulgte nyhederne og frygtede, at krigen ogsp skulle komme til Serbien. Mine venner mente, at vi ikke havde nogen grund til at frygte krig i Serbien. For dem var jeg krigsskadet og paranoid.

Kosovo: En anderledes slagmark, men alligevel en slagmark

Knapt en måned efter at jeg var begyndt at arbejde i Smederevo, fik jeg ordre om at rejse til Kosovo. Det var i juni 1992 og Ibrahim Rugova, den albanske leder i Kosovo, startede et oprør i Pristina. Han erklærede Kosovo uafhængigt. Dette var et av utallige oprør, som albanere havde igangsat i løbet af de sidste 50 år. De ønskede et uafhængigt Kosovo, som sammen med Albanien og albanere i Grækenland og Makedonia skulle udgøre et Stor-Albania. Serbere i Kosovo var blevet udsat for systematisk udrensning igennem de seneste 100 år. Albanerne havde benyttet direkte og indirekte tvang, voldtægt af serbiske kvinder, nedbrænding af serbiske huse, og der kendes flere eksempler på, at de har skubbet en lille flaske op i endetarmen på mænd. Hvis han vovede at klage, blev han yderligere ydmyget af de kommunistiske myndigheder i Serbien. Det var meget upopulært at afsløre problemer mellom nationaliteter, som kunne ødelægge det idylliske billede af et flerkulturelt samfund. Albanerne havde selvstyre fra begyndelsen af 70-erne, og havde ret til at benytte eget sprog og at have egne skoler.

Albaniseringen af det serbiske Kosovo, den serbiske stats gamle centrum med omkring 180 kristne kirker fra middelalderen, blev betalt af serberne selv. Hver eneste serber i Serbien måtte give en hel dagløn til udviklingen af Kosovo. Serbere opbyggede virksomheder, skoler og sundhedsvæsen. I mange år havde serbere fra Serbien rejst til Kosovo og hjulpet albanere med skoler, industri og sundhedsvæsen. For albanerne gik skolegangen trægt; piger blev bortgift ved første menstruation og måtte føde alle de børn, de blev befrugtet med. Dette førte til, at albanerne havde den højeste fødselsrate i Europa. En kernefamilie bestod oftest af flere end 10 medlemmer, og som regel var der kun én af disse, der havde en indtægt. Uanset hvilken indtægt denne personen havde, var den for lille til at forsørge familien på en anstændig måde. Forskellen på en serbisk og albansk familie var derfor tydelig på flere felter: antallet af familiemedlemmer, uddannelse, kvinders deltagelse i samfundsaktiviteter og endelig økonomien. Serbere havde betydeligt færre børn, kvinder gik i skole eller arbejdede, og serbiske mænd havde også højere uddannelse end albanske mænd. Samtidig var den uddannelse, som albanerne fik, ligesom den, man fik i Albanien, og den gav ingen viden om omverdenen. Man kan sige at uddannelsen stort set var ubrugelig.

1986: Serbere på flugt fra muslimsk terror i Kosovo

Et vist antal albanere havde fået uddannelse udenfor Kosovo, i Bosnien, Kroatien og Slovenien. Der kunne de købe et eksamensbevis uden at have lært noget fornuftigt. Hvis de senere studerede i Serbien, ofte med

mangelfulde serbiskkundskaber, så var lærerne udsat for streng kontrol. Albanere var hurtige til at beskylde dem for diskrimination. Jeg har selv taget eksamen sammen med albanske kolleger, som fik karakteren ”bestået” uden at kunne sige noget som helst. På den måde fik Kosovo en samling såkaldt uddannede personer, som manglede kundskaber, som kunne anvendes i praksis. Derfor var Kosovo invalideret og måtte have hjælp fra serbere i Serbien. Vi læger blev pålagt at arbejde en bestemt periode i Kosovo for at hjælpe sundhedsvæsenet der. Igennem de sidste 20 år var udrensningen af serbere i Kosovo blevet intensiveret, og i Smederevo forviste de over 50% af indbyggerne. Det var rundt regnet 60.000 personer, og de byggede nye områder udenfor Smederevo. Det drejede sig hovedsakelig om fattigfolk. Jeg havde jobbet her i turnusperioden og gik på hjemmebesøg hos mange Kosovo-serbere. Der var enorm forskel på dem og serbere i selve Serbien. Man kunne næsten tro, at disse serberne var albanere. Genetisk set var de ikke albanere. Blandingsægteskaber var sjældne, og i sådanne var det altid en albansk mand, som havde giftet sig med en serbisk kvinde. Jeg har ikke været ude for et eneste tilfælde af det modsatte. Albanske kvinder kunne kun gifte sig med albanere. Den sociale adfærd var en blanding mellem to folkegrupper, som påvirkede hinanden. Generelt kan vi tale om to meget fattige grupper med lav sosial status i forhold til resten af Serbien, og især i forhold til resten av Jugoslavien.

Vi i Serbien havde et lidt overlegent forhold til både serbere og albanere fra Kosovo. Albanerne dominerede statistikken over kriminalitet; tyveri, drab, voldtækter og især narkotika. Deres mafia var velorganiseret og farlig. Det var også velkendt, at albanerne kom fra en stammestruktur med blodhævn. De var loyale overfor hinanden og havde et stærkt sammenhold med lydighed overfor lokale vaner og uskrevne love. Men de var strenge og hårde mod deres egne, hvis de ikke overholdt reglene. De benyttede ikke domstole i sådanne tilfælde, men udførte straffen selv. Loven lå i familieoverhovedets hænder. I selve Serbien fik de kun lavt lønnet arbejde, fordi de manglede serbiskkundskaber og uddannelse. En uddannelse med dårligt serbisk kunne heller ikke give dem gode jobs. Min far var leder for en stor bedrift med 20.000 ansatte. Han arbejdede med produktion af kød fra svin og kvæg. I bedriften var der god plads til ufaglærte folk. Jeg tilbrakte megen tid sammen med far på fabrikken, og lærte flere albanere at kende. Min far var en meget folkelig mand. Han var en af de ledere, som brugte megen tid på integrering af albanere i det serbiske samfund. Mændene, som arbejdede i firmaet fik hjælp på flere områder: Far var rådgiver og samtidig villig til at hjælpe økonomisk, når det var nødvendigt. Han havde været forlover for flere albanske par, og hele vor familie måtte stille op, når arbejderne hans giftet sig. Jeg husker de meget beskedent indrettede værelser med en seng og et bord og den aller billigste mad. Senere fik disse par børn, og efter råd fra min far fik de ikke flere end tre. Vi var med til at gi navn til disse børn, altid muslimske navne, det sørgede far for. Han stimulerede dem også til at tage voksenuddannelse, og de fleste mænd blev hurtigt chauffører. Far insisterede på, at kvinderne også skulle tage en utdannelse, og oftest fik de taget et kursus og lærte sig at sy. Jeg kunne lide disse beskedne og lyttende familier. De bestræbte sig på at være gæstfrie, når vi kom på besøg. Nogle af vore albanske venner skaffede sig et bageri, og dette blev

efterhånden et indbringende arbejde. Jeg kan ikke sige andet, end at vi kunne lide hinanden og respekterede hinanden. Derfor var det uproblematisk for mig at rejse til Kosovo. Jeg var rigtignok ked af krigen og urolighederne og af, at jeg skulle skifte arbejdssted. Jeg kunne godt tænkt mig å slappe lidt af. Men mit sygehus havde pligt til at sende personel til Pristina. Kollegerne i Beograd ville ikke rejse derhen, derfor måtte de regionale sygehuse stille op. Direktøren mente, at jeg passede godt med min krigserfaring. Det tog en stund at finde en ny person til at passe mine to små børn.

Jeg rejste til Kosovo i bus og drog direkte til Hotel Grand Park. Der var jeg helt alene. Tidligere havde grupper af kolleger rejst sammen, men på grund af mangelen på anæstesilæger var det kun mig, som rejste nu. Der var fire kilometer mellem sygehuset og hotellet. For at spare penge gik jeg som regel til fods.

Den første dag på det såkaldte Klinisk Center Pristina var fuld af overraskelser. Anestesiafdelingen lå på anden etage. Værelset til anestesilægerne var delt i to. Den største del var godt møbleret, og der sad der tre kvinder, mens der i den mindre og mere sparsommeligt møblerede del sad omkring otte unge og smilende kolleger. De tre kvinder viste sig at være albanske anestesilæger, som kun talte albansk, mens de unge kolleger var serbere. En av de albanske læger kom imot mig. Hendes hals var dækket af guld, og hendes armbånd var tunge. Hun hilste ikke, hverken med hånd eller øjne, men sagde blot højt og tydeligt:

”Du har vagt i dag!”

Derpå forsvandt hun. Min mund forblev åben, jeg var ude af stand til at sige noget som helst. Vagt? Jeg havde jo ingen anelse om, hvordan dette sygehus og denne afdeling fungerede. Hvem var hun egentlig? De yngre kolleger fulgte forestillingen med indforståede smil. Chefen var albaner, men han var for tiden bortrejst, og hans stedfortræder var denne albanske kvinde, fortalte de mig. Mine unge kolleger skulle vise mig rundt og hjælpe mig på min første vagt. Alligevel var jeg lidt overrasket over en sådan opførsel. Hvordan skulle vi kunne samarbejde, hvis vi modtog hinanden på den måde? Hvad kunne jeg have gjort galt mod hende og de andre albanere her? Jeg var netop ankommet og ville gerne hjælpe. Jeg var ikke deres fjende. Mine kolleger fortalte, at hun ikke brød sig om serbere, og for henne var jeg bare en serber. Det lå intet personligt i det. Lidt senere gik vi til operationsafdelingen, og jeg blev tildelt min operationsstue. Arbejdet begyndte, og jeg fik efterhånden mere information om Klinisk Center Pristina.

Tidligt på eftermiddagen gik jeg rundt og blev mere kendt med sygehuset, hvor jeg skulle arbejde i en måned. Centeret var bygget som et moderne sygehus. Akutmodtagelsen var helt ny og havde to operationsstuer. Efter få dage gik det op for mig, at operationsstuerne i modtagelsen arbejdede intenst om natten, uden at jeg blev informeret om det, selv om jeg var vagthavende anæstesilæge hver anden dag.. Så jeg gik på eget initiativ derhen for at se, hvad der foregik. Operationerne blev foretaget på løbebånd; blindtarmbetændelse, brok og en del andre såkaldt elektive operationer blev foretaget om natten, udenfor det regelmæssige program. Operationerne blev udført af albanske kirurger og albanske anæstesisygeplejersker.

Jeg kunne se, at de ikke brød sig om min tilstedeværelse, og at jeg burde holde mig udenfor. Albanerne styrede selv denne aktivitet og ønskede ikke indblanding fra serbisk side, måske heller ikke fra andre albanere. Dette kunne have med albansk klan-aktivitet at gøre. Til min store forbavselse kom patienterne fuldt påklædte ind på den moderne operationsstue, lagde sig på operationsbordet, trak bukserne lidt ned og skjorten lidt op. Dette var tilstrekkeligt til en maveoperation. I enkelte tilfælde måtte jeg hjælpe til med at indlægge venekanyler på små børn. De lå også på bordet fuldt påklædte, og da jeg insisterede på, at klæderne skulle fjernes, blev sygeplejerskerne sure. Alle talte albansk, så jeg forstod ikke meget af det, der blev sagt, men ansigterne sagde tydeligt: Skrub af! Det tjente ikke noget formål at komme i konflikt med dem. Hvad kunne jeg opnå? Forsiktigt sagde jeg noget om medicineringen, men klappede hastigt i. Albanernes blikke blev skarpe som knive.

Hvad angår knive, så havde vi generelt mange knivskader. Især på fredage, når der var torvemarked. Da kom folk fra landsbyerne for at handle på torvet, og de skændtes ofte. Af og til endte skænderierne med en kniv i ryggen eller maven på dem, de var uenige med. Oftest havnede den i ryggen, og dermed fik vi en næsten bevidstløs patient til sygehuset, som lå på maven på båren. Knivskader gjorde det umuligt at have patienten liggende på ryggen og gjorde det vanskeligt at håndtere patienterne. De, som var vågne, kunne ikke serbisk, og jeg kunne ikke nok albansk. Vi måtte bedøve dem uden at vide noget om deres sygdomme og allergier. De fleste havde ingen identitetsbeviser. De befandt sig ulovligt i Kosovo, og hvis de havde et sygesikringsbevis, var det ikke deres, men tilhørte naboen eller en slægtning. Alder og køn afslørede hurtigt den falske identitet. Jeg opdagede hurtigt, at der var mange albanere, som befandt sig ulovligt i Kosovo. De kom fra Albanien over bjergene, og bosatte sig hos slægtninge, som var kommet hertil på samme måde for 10 eller 20 år siden. Der har aldrig været folketælling i Kosovo, så det er vanskeligt at fastslå, hvor mange albanere, der bor der. Min mand var assisterende skattedirektør i Serbien og sagde flere gange, at jorden i Kosovos hovedsagelig var ejet af serbere og den ortodokse kirke. Det viste skatteregistrene flere hundrede år tilbage. Kommunistene havde så taget jorden fra serbere og givet den til albanere, som var indvandret fra Albanien, særligt etter Anden Verdenskrig. Nu så jeg problemet her: Serbere fra Serbien betalte for, at albanerne kunne bo i Kosovo uden at betale en eneste dinar i skat. Jeg kunne ikke forstå, hvorfor albanerne ikke tog sig en uddannelse, som var gratis for alle. Jeg kunne ikke forstå, at de levede i Serbien uden at kunne serbisk.

En nat fik vi en en 18 måneder gammel dreng ind på afdelingen, med åben mave og tarmene hængende udenfor. De lå løst i et håndklæde, som drengen havde omkring sig. Han var vågen, men dehydreret. Jeg måtte finde en central åre og tilføre ham væske. Derefter fortsatte jeg stille med anæstesien, kirurgen opererede og drengen havnede på intensivafdelingen. Jeg investerede mange følelser i drengen, det var ikke forældrene, som fulgte ham. Der var egentlig ingen, der interesseredee sig for hans skæbne. Det var nyt for mig. Jeg havde arbejdet med forskellige folkegrupper og havde for eksempel opdaget, at sigøjnerne laver en enorm masse støj og uro omkring sig: De kunne sidde hele natten foran

dørene til intensivafdelingen, skreg højt og græd utrøsteligt. Deres temperament var lidenskabeligt på alle måder. Albanerne kom ikke engang på besøg for at se til deres børn; og de, som kom, viste ingen følelser, som om de ikke brød sig om dem. Jeg forstod ikke sproget og kunne ikke drage konklusioner om en sådan kultur. Det vigtige var at behandle patienterne og træffe de rigtige medicinske valg. Social adfærd og vaner måtte jeg lære mig undervejs. Meget lærte jeg af albanerne selv. Drengen, som lå på intensiv i flere dage uden at få besøg, optog mig specielt. Jeg forsøgte at lege med ham, når jeg havde tid til det. Jeg måtte improvisere og lave legetøj af kirurgiske handsker. Pludselig kikkede en smilende klovn på ham, og vi lo begge to. Han havde udviklet tillid til mig og var rolig, da jeg tog blodprøver på ham. Når jeg kom i døren, hilste han med uartikulere høje lyde. Det var tydeligt, at han genkendte mig som ven, og at han blev glad. Jeg kunne lidt albansk. Han kunne ikke serbisk, så vi mumlede til hinanden babysprog. Berøringer og smil var det vigtigste sprog. Vi blev glade for hinanden. Jeg følte det ondt, at ingen tilsyneladende brød sig om ham. En morgen før rundgangen på intensivafdelingen legede vi to som sædvanligt. Gutten kyssede mig på kinderne, mens jeg holdt ham i armene som en mor; ikke som en lege. I denne uprofessionelle situation og position fandt den albanske sygehusdirektør mig. Han sagde:

"Kan du lide ham, doktor"

"Ja, det kan jeg", svarede jeg forsigtigt og vidste ikke helt, hvilken reaktion jeg ville få. *"Han er alene. Ingen kommer for at besøge ham. Det er lidt trist at være her alene. Han kan ikke serbisk, og jeg kan ikke albansk, men vi forstår hinanden."*

"Det er ikke usædvanligt, at et barn er alene her. Familierne har mange børn, oftest ti femten stykker, og de bestræber sig for at få pengene til at slå til. At komme på sygehus koster penge. De har hverken penge eller tid til at komme på besøg. Hvis barnet dør, har Allah bestemt det sådan. Det er Allah, som giver og tager børn, alt er i hans hænder. Det har ingen mening at sætte sig op imod hans vilje. Har du set de to bevidstløse børn, som vi har på afdelingen? De har været her i over en måned, og ingen bryder sig om dem. Hvis de dør, må sygehuset ordne begravelsen. Barnet i dine arme er det syvende barn i familien, og moderen er kun 20 år. Hun er gravid med et nyt barn og kan ikke komme her og besøge ham. De betalte en privat læge for operation. Den mislykkedes, og barnet blev bragt herhen. Familien havde ikke penge til at tage til Pristina. Alle pengene var gået til kirurgen. De stoler på Allah. Han skal bestemme barnets skæbne".

"*Jeg kan ikke tro, at det er sandt. Beklager, men dette er en lidt primitiv holdning*", svarede jeg.

"*Nej, kære kollega. Dette er ingen primitiv holdning. Det er Islam, - det, som de tror på".*

"*De er analfabeter og tror på det. Det kan jeg forsone mig med. Men hvordan er det med de uddannede albanere? Hvorfor gør de ikke noget ved dette? Hvorfor tillader man sådanne inkompetente private læger? De skaber større problemer end religionen."*

"Alt er politik, kære kollega. Det er politiske interesser, som styrer livet her. Vore politikere gør alt for at holde på magten. Penge og økonomi styrer verden, også i Kosovo.

Der findes få veluddannede albanere, og de har ikke magt til at modsige vore politikere. Det er det i Serbien. Hvad kan man ændre? Korrupte mennesker er jævnt fordelt udover verden. Og når krigen banker på døren, bliver koncentrationen større der, hvor det sker. Sådan er det her på Balkan; også her i Kosovo. Det kræver stort mod for en enkelt menneske at vove at gå imod strømmen og magten, og dermed risikere både sit eget og familiens liv. Vore kolleger tager imod penge i deres private praksis, og der er ikke så meget, vi kan gøre ved det. Albanere giver hellere penge til albanere end til serbere. Serbere ville have gjort det samme. Det farligste er at blande sig i folks økonomiske anliggender. Pladserer du en hånd på nogens tegnebog, må du regne med at miste den. Der findes også propaganda, som sortmaler serbere blandt primitive mennesker. Den albanske mafia vil have alt for sig selv. Det er politik, på begge sider. Vi kan snakke om det i timevis uden at endre noget som helst. Desuden skal vi til morgenmodet nu, så overlad gutten til en sygeplejerske."

Det gjorde jeg, og drengen græd. Min kollega smilte.

"Han kan lide dig. Jeg ville ønske, at der var flere som dig her."

"Tak, kollega. Jeg kan forestille mig, at der også er brug for flere som dig på den albanske side. Det er ikke alle, der er som dig her."

"Det er heller ikke alle serbere, der er som dig, Zorica. Det ved du. Du og jeg er ikke noget problem for Kosovo og Serbien, men dette er meget mere kompliceret end som så."

"Det ved jeg jo, men jeg er ked af, at jeg ikke forstår mine patienter midt i Serbien. Hvorfor har albanerne aldrig lært sig serbisk, når de bor i Serbien? Jeg har svæft ved at undskylde det med, at de er fattige og uden uddannelse."

"Vi kan vende spørsmålet på hovedet og sige, at det er serbernes skyld, fordi de ikke har tvunget albanerne til at lære serbisk og andre sprog og til at tage højere uddannelse. Den, som har magt, har større ansvar. Den, som mener, at han er mere fornuftig må påtage sig skylden for, at fornuften ikke har sejret. Serberne burde absolut kræve af os albanere, at vi lærer serbisk og at vi har den samme uddannelsesniveau som alle serbere. Vi får den samme uddannelsen som i Albanien. Hvorfor? Er Kosovo serbisk eller albansk? Er Kosovo i Albanien eller i Serbien? Det er noget, som serberne må tage ansvaret for. Det lyder måske underligt, men jeg mener det. Serberne har stillet for få krav til os albanere. Det havde været bedre for begge parter, om kravene havde været skrappere."

"Jeg forstår dig, men tænker på, hvordan albanere ville tolke det: Som tvang! De har ikke haft mulighed for at deltage i et eneste valg i Serbien. Hvordan ville de opfatte det, hvis man havde tvunget dem til at lære serbisk og alt det andet?"

"Ingen minoriteter er tilfredse med tingenes tilstand. De mener, at de er undertrykt og vil have magt. Egentlig er det enkeltindivider blandt minoritetene, som ønsker magt for sig selv. Demokratiet kan misbruges med demokratiske metoder. Hvis du mener, at albanerne burde være taknemmelige for de penge, de får fra Serbien og det folk, så glem det! Disse penge er ikke nok, og de viser serbisk overlegenhed. Ingen bryder sig om at tage imod hjælp."

"Men hvordan ville albanerne have haft det uden disse penge, uden alt det som Serbien giver dem?

”Jeg forstår dig, men jeg må være ærlig og sige, at ingen hjælp er god nok til, at man kan føle sig tilfreds. Jeg mener ikke, at det nødvendigvis er rimeligt, men jeg ved, hvad albanerne mener. Jeg taler med folk hver dag. De er ikke vandt til at lede efter fejl hos sig selv. Det er alltid andre, som har skylden. Vore politikere siger ikke: I må se at komme i skole og lære noget og yde en indsats for at opnå noget. De siger: I er fattige, fordi serberne har meget – i må tage fra serberne.”

Vi kom til det store auditorium, hvor vi hver morgen afgav rapport fra vagten og præsenterede dagens plan. Jeg satte mig på min plads, direktøren satte sig og rapporteringen begyndte.

Traditionel serbisk kirke ved Suva Reka i Kosovo. Bygget i 1315.
Som talrige andre kirker og mindesmærker, blev den sprængt i luften efter NATOs indrykning i 1999

To uger senere ankom den nye chef på anæstesiafdelingen, en albansk kollega som det viste sig, at jeg kendte. Vi havde mødt hinanden på militærakademiet, hvor vi begge arbejdede. Der blev straks en bedre stemning på afdelingen. Han var en flink og social mand, og alle satte pris på ham. Han var helt anderledes end den kvindelige kollega, som havde vikarieret for ham. Hendes mand var en af separatisternes ledere, og arbejdede som neurokirurg på en privatklinik. En nat fik jeg en patient fra denne klinik, i koma. Hun ringede hjemmefra og bad mig tage imod patienten uden for mange spørsmål. Det var nødvendigt at operere så hurtigt som muligt, men vi havde ikke faciliteter til det i Pristina, så jeg måtte sende patienten til Beograd. Hun var enig, og bad mig følge patienten dertil, mens

hun tog min vagt. Det gjorde jeg, patienten overlevede og blev transporteret tilbage efter to uger. Den eneste serbiske anæstesilæge arbejdede på gynækologisk afdeling. Der var han helt alene og arbejdede døgnet rundt. Det kan lyde mærkeligt, men han foretrak det frem for at skulle arbejde på kirurgisk afdeling med albanere. Når alt kom til alt, følte jeg det samme. Der lå noget ubehageligt i luften overalt på sygehuset. Yngre kolleger, som havde specialiseret sig i anæstesi, var blevet ansat et år tidligere. De kom fra Serbien, hvor der var et betydeligt overskud af læger. De søgte stillingerne på ordinær måde og boede på studenterhjem eller var indlogeret privat. Det var begrænset, hvor meget de kunne bevæge sig i byen, og de var nødt til at være sammen hele tiden.

Om aftenen efter en langvarig vagt spadserede jeg en tur i byen. Jeg måtte strække på benene og se lidt af byen også. Pristina er ingen stor by, og hovedgaden ligger lige i nærheden af hotellet. Jeg gik derhen og efter 15 minutter hørte jeg, at flere mennesker hostede og hostede. Jeg så mig omkring og opdagede hurtigt, at jeg var den eneste kvide på gaden. De albanske mænd hostede højt og advarede mig om, at det ikke var nogen god idé at befinde sig her om aftenen. De havde hvide kalotter på hovedet; nogle af dem sad på bænke foran husene, andre stod ved siden af og stirrede på mig. Der var ikke meget at betænke sig på, jeg vendte tilbage til hotellet. Jeg så ikke ret mange serbere her, og de sad ihvertfald ikke ude på gaderne som albanerne. Samtidig spurgte jeg mig selv om, hvordan serberne mon blev behandlet. Jeg mødte heller ikke ret mange serbiske patienter på sygehuset.

Sådan forløb mit ophold i Kosovo, dag efter dag. Arbejde, arbejde og færrest muligt spørgsmål. Jeg havde penge til returbilletten, en bunke sedler som jeg var bange for at lade ligge på hotelværelset eller sygehuset. Pengene havde jeg hele tiden på mig, i en lille pose i trusserne. Der var de trygge. En aften på vagt havde jeg meget at gøre, der havde været en trafikulykke og der kom flere skadede ind. Jeg havde kun et par minutter til at løbe på toilettet. Der mistede jeg pengene i hastværket. Senere på aftenen lagde jeg mærke til, at den regelmæssige raslen, som plejede at ledsage mine bevægelser, ikke var der længere. En forfærdelig rædsel kom over mig, og jeg løb tilbage til toilettet. Heldigvis lå posen med pengene på gulvet. Ingen hadde været der efter mig. Jeg aner ikke, hvordan jeg skulle være kommet hjem uden penge. Jeg havde bankchecks fra Beograd, men i Pristina ville de ikke tage imod dem. Alt her var som i et fremmed land. Jeg var meget træt, og lidt deprimeret. Her var der ikke krig, men atmosfæren var anspændt. De yngre kolleger på jobbet forsøgte at skabe lidt bedre stemning, men det gik ikke. De var utilfredse med den behandling, de blev udsat for. De så ingen fremtid i Kosovo. Før de kom, fik de store løfter: bedre løn, lejlighed, lettere til karrieremæssig avancement. Det sidste så jeg var rigtigt, men det øvrige udeblev. I Beograd var en magisterafhandling et kraf v for at arbejde som assistent på universitetet, man måtte have publiseret et vist antal videnskabelige artikler. Her var det ikke sådan. Yngre kolleger med blot påbegynte universitetsstudier fik stillinger ved Pristinas universitet. Kriteriene var langt mildere end i Beograd. Dette kaldtes kompetencestimulering.

En dag kom jeg fra sygehuset, tog et brusebad og kastede mig i sengen. Som jeg plejede, satte jeg en kommode foran døren; på den måde følte jeg mig tryggere. Jeg var bange for. at

nogen skulle komme ind i rummet, mens jeg sov. Jeg havde sovet knapt en halv time, da hotellet begyndte at ryste, og udefra lød der en øredøvende støj, og en helikopter passerede ikke langt fra vinduet. Hvad var det, der skete? Telefonen ringede og receptionisten sagde, at jeg måtte være forberedt på at tage til sygehuset. Jeg klædte mig straks på og ventede på, at nogen skulle banke på døren, men der skete ingenting. Forsigtigt åbnede jeg døren og løb ned til receptionen. Der stod der flere politifolk med våben. Udenfor var der ballade, albanerne demonstrerede. Hvad var det, der skete?

"Kosovo republik! Kosovo republik!", råbte albanske demonstranter. Deres leder, Ibrahim Rugova, råbte i en højttaler:

"Albanerne skal realisere deres drøm og få deres egen stat i Kosovo. Kosovo er albansk! Kosovo er albansk republikk!"

Oprør! Albansk oprør! Et af de mange. Jeg venter på at høre skydning. Ingenting. Ingen projektiler. Skyder politiet ikke imod oprørerne? Det ser ikke sådan ud. Det lykkes mig ikke at forlade hotellet. Politiet beordrer os alle tillbage på værelserne. Jeg vil vente, til de kommer efter mig. Der er ingen skadede indtil nu, så det er ikke nødvendigt med en ekstra læge på sygehuset. Ja, de vidste, at jeg er læge. Det var der ikke noget mærkeligt ved. Der er mange fra sikkerhetstjenesten her, men de er næsten usynlige. De må vide, hvem jeg er, for det er deres egentlige job. Jeg går tilbage til værelset og kikker gennom vinduet. Fra vinduet kan jeg se biblioteket, som ser ud som en moské. Lengere nede ligger idrætshallen "Ramiz Sadiku". Det er også mange moskeer i Pristina, og hele byen ligner en tyrkisk by. For bare 100 år siden var dette en kristen by. Snart vil kirken være en sjældenhed her - ligesom serbere.

I dag er min sidste arbejdsdag. Direktøren takker mig ved morgenmødet. Han er glad for min indsats og opførsel. Efter vagten og et hurtigt brusebad går jeg til rutebilstationen og rejser tilbage til Smederevo. Måneden er gået, og børnene venter på mig.

Soldater i sorg

I oktober 1992 dannede vi "Smederevo Forbund", en forening for mennesker, som havde deltaget i krigen, og mennesker, som krigen havde invalideret. Jeg var en af initiativtagerne og blev valgt ind i bestyrelsen. Jeg ville kun beskæftige mig med de invaliderede. Mit sygehus reagerede hurtigt og åbnede en akutmodtagelse for traumatiserede eks-soldater. Der var flere tusinde af dem. Smederevo var villig til at stille op i forsvaret af serbere udenfor Serbien, og derfor var der så mange eks-soldater og traumatiserede. Der var stor utilfredshed blandt dem, som havde været i krig. De følte sig bedraget, narret og misbrugt. De fik ingen hjælp af staten. Mange af mændene var eneforsørgere, og kone og børn var hjemme uden hjælp, uden varme, nogle af dem til og med uden mad. Det var påfallende, at de fleste soldater tilhørte det fattigste samfundslag. De brokkede sig og skabte uro på mødet: De ville,

at staten konkret skulle sige, om vi var i krig eller ej. Hvis vi var i krig, måtte de have den behandling, som tilfkommer pligtopfyldende borgere i et demokratisk land. Hvis vi ikke var i krig – som staten hævdede officielt – da var vi alle blevet narret og påtvunget noget, som vi ikke var enige i. Nogen måtte tage ansvaret for det. Milosevic kunne ikke lege med os og vore liv. Ingen vidste længere, hvem der havde kommandoen. Fandtes det jugoslaviske militæret, eller gjorde det ikke? Hvordan kunne man stole på kroater og muslimer i den jugoslaviske hær, når halvdelen af dem var gået over til de nationale hære? Hvorfor dannede Serbien ikke sin egen nationale hær? Hvorfor fortsatte vi med den jugoslaviske hær? Det var en ophidset stemning, men det var ingen representanter for myndighederne til stede, som kunne give os svar. Dette var mere en humanitær organisation end en politisk, men det havde folk ikke forstået. De kom for å få afløb for deres utilfredshed med myndighederne. Jeg var bange for, at den politiske tonen og brokkeriet skulle blive en hindring for hjælpen til de invaliderede og tog derfor ordet og sagde:

"De 700 mænd, som er her, er ikke vindere af en krig. De har kun deltaget i en del af krigen, og ingen deler medaljer ud for tab. Vi taber Jugoslavien. Vi er samlet på grund af dem, som ikke kunne komme herhen. Vi er samlet for at vise medfølelse med dem, som har mistet deres kære. Vi er her for at slikke vore sår. Vi er her for at hjælpe dem, som er på sygehus. Vi må hjælpe dem, som trænger til hjælp. Derefter kan vi snakke politik. De, som ikke forstår det, burde ikke være kommet her i dag".

Der blev dødsstille i salen. Eks-soldaterne var urolige, og det var en truende stemning. Min mand, som var kommune- og landspolitiker, sagde, at jeg havde vært krads og lidet diplomatisk. Ordføreren i Smederevo sagde, at jeg ikke burde have taget ordet, og at han aldrig mere ville give mig ordet. Men sådan måtte det være. Jeg mente, hvad jeg sagde.

En soldat tog ordet og henvendte sig til mig:

"Du, Zorica. Hvis du ikke havde været en kvinde, ville jeg have slået dig ned. Egentlig er du en soldat som os, så jeg kunne have gjort det uden at føle skyld. Men jeg er lige trist som dig og forstår, hvad du siger. Kære kolleger, doktoren har ret i det, hun siger. Selvom staten glemmer os, skal vi ikke glemme hinanden. Det har Zorica ret i. Tak, doktor, for chokterapien. Vi er vågne nu. Men vi må alligevel kræve svar af staten. Det kommer vi til å gøre – et andet sted".

Jeg følte en enorm lettelse. Tårene løb ned ad mine kinder, så berørt var jeg. Der var journalister til stede, som interviewede. Aviserne skrev: *"Staten misbruger og glemmer!"* Ordene var mine, billedet var også af mig. Jeg er ikke bange for at sige, hvad jeg mener, hvis jeg er sikker på, at det kan hjælpe nogen. Det var mange, som trængte til psykologisk hjælp, men de vidste det ikke. Det var problematisk at indrømme svaghed, og at de ikke magtede at leve med billederne fra slagmarken. Derfor var det vigtigt at skabe fundamentet for en større åbenhed om problemerne, som fandtes omkring os. Min veninde, psykologen, påtog sig den største belastning og arbejdede døgnet rundt. Det fandtes ingen der uden problemer; ingen var helt uberørt. To mænd begik selvmord med en bombe, de ikke havde lafleveret ved hjemkomsten fra felten. Senere blev yderligere seks personer dræbt. Personlige verdener

slog sprækker, eksploderede. Mænd blev sendt i krig uden at være forberedte på grusomhederne. Deres venner blev dræpt, og de måtte dræpe andre mennesker, og kunne selv blive dræbt. Hvorfor blev de gjort til mordere i løbet av nogle få sekunder? Hvad skete der med dem og verden omkring dem? Idealerne forsvandt hurtigt. Blod og død farvede deres univers. Hvem kunne forstå dem?

Den største bedrift i Smederevo var jernbedriften SARTID 1913. Direktøren, Dusan Matkovic, var vældig imødekommende og hjalp vore medlemmer. De fik både økonomisk hjælp og støtte til rehabilitering. Der blev lavet en liste over dem, som ikke havde egne lejligheder, og bedriften ville prioritere dem. Ordførerens søn drog i krigen og kom hjem psykisk skadet, mens flere aldrig kom tilbage.

Folket blev delt i to grupperinger: Den ene ville undgå krigen og benyttede alle mulige midler. Den anden ville heller ikke have krig, men de var klar over behovet for at hjælpe folk udenfor Serbien og ville være lydhøre overfor myndighederne. De rejste til fronten og udførte deres patriotiske pligt – og betalte dyrt for det med både synlige og usynlige skader. Om de usynlige skader blev afdækket afhang af vedkommendes sociale netværk. Kun den, som kender et menneske godt, kan lægge mærke til små ændringer i opførslen. Det var den slags mennesker, som kom til os i forbundet og bad om hjælp. De fleste ringede direkte til mig. Det virkede nok lettere at henvende sig til nogen, som selv havde været ude i felten og havde oplevet smerten og grusomhederne på nært hold. En ung snigskytte, som havde været soldat i Zadar i Kroatien, skabte problemer hjemme, og hans mor opsøgte mig på gangen udenfor operationsstuen. Hun mente, at hendes søn var blevdet gal. Det var umuligt at finde barnet i ham, som hun havde kendt tidligere. Hun var blevet bange for det nye menneske, han var blevet til, og samtidig havde hun medlidenhed med ham. Forandringen var enorm.

Mange andre mødre oplevede lignende problemer. Den grusomme krig havde forandret mange af os for altid. Milan var 21 år, høj, blond og havde pæne, grønne øjne. Hans øjne havde smilet før krigen, da han var blid og omgængelig. Før krigen havde han gået på skolen for reserveofficerer i Zadar, - en by på Adriaterhavskysten, som også er min mors hjemby.

Da kroaterne løsrev sig fra Jugoslavien angreb de alle de steder, hvor den jugoslaviske hær befandt sig. Denne hær var dannet af en gruppe officerer, som var uddannet på militærakademier og videreuddannet flere steder i Jugoslavien. Den ordinære hær bestod egentlig af civile, som aftjente værnepligt. Det var almindelige unge mænd i 18-årsalderen. De fik 6 måneders grunduddannelse efterfulgt af 9 måneders specialtræning. Hæren bestod således af almindelige unge civilister i uniform. Den kroatiske hæren dukkede pludselig op og var tilsyneladende veltrænet og godt forberedt. Disse professionelle voksne soldater angreb de unge værnepligtige. Min patient var i Zadar for at få spesialtræning som snigskytte. Han var dygtig – blandt de bedste.

Den kroatiske hær omringede kasernen og standsede tilbagetrækningen af unge soldater derfra. De udsatte dem for store lidelser, uden vand og mad. Helt unødvendigt, for de var på

vej ud. Men den nydannede stat ville på den måde demonstrere sin magt. Efter få dage måtte soldaterne rive radiatorerne ned og undvære opvarmning til fordel for vand. Kroaterne skød mod dem og dræbte min pastients bedste ven. Han lå over den døde krop i flere timer og besvarede ilden. Det kunne han gøre, fordi han var god til det. Men denne gang var det ikke målene ikke skydeskiber eller lerduer. Det var levende mennesker. Jo dybere hans arme sank ned i den døde vens krop, desto vredere blev han, og desto mere græd han. Hele troppen var fanget. Der var ingen vej ud. Pludselig følte han stærke smerter og alt blev rødt. Blodet fyldte hans mund. Et projektil havde skåret hans næse af. Han huskede ikke mere. Han må have ligget skadet i lejren i flere dage uden tilstrækkelig pleje og den nødvendige operation. Det tog næsten seks måneder, før lejrens kommendant, general Pesic, fik forhandlet en løsning på plads med de nådesløse kroater, hvorpå min patient og de andre sårede blev bragt til militærakademiet i Beograd. Der blev han opereret flere gange af dygtige kirurger, som rekonstruerede hans næse – næsten uden ar, men der var dybe ar i Milans sjæl. I hans hjerne kværnede tankerne: Hvorfor blev hans bedste ven dræbt? Dræbte han selv nogen? Var han morder nu?

Han fik mavesår og måtte på sygehuset igen. Efter en måneds sygeleje var det vigtigt at aktivere ham i samfundet, og han gik tilbage til studierne. Han studerede dataprogrammering på andet år. Ved en forelæsning snakkede forelæseren om krigen. Det var almindeligt at give udtryk for sine meninger, og denne professor mente, at man ikke skulle hjælpe serbere udenfor Serbien, og han holdt en flammende tale med udfald mod snigskytter, som han kaldte iskolde idioter og mordere. Eks-snigskytten følte smerterne i maven vende tilbage. Det gamle mavesår åbnede sig. Han holdt sig for maven og bøjede sig mod gulvet. Han kunne ikke holde sig i ro, og drog hjem og skreg højt, kastede alt omkring sig. Han fandt geværet og skød TV-et i stykker i raseri. Moderen løb skrækslagen til sygehuset. Hun kunne ikke fortælle andre mennesker, hvad der var sket. Det var mange som professoren, der var uden respekt for andres plager, uansett hvordan problemene var opstået. Samfundet var fuldt af spændinger.

Milans mor fandt mig på sygehuset. Jeg lyttede til hende, og vi drog hjem til mig sammen. Jeg snakkede med hende en stund. Så ringede vi til Milan, og han kom snart efter hjem til mig.

Den unge soldat var ikke den eneste, som bankede på min dør. For at hjælpe skadede soldater måtte jeg tage mod til mig og benytte mediene til at fortælle folk om disse plager og behovet for hjælp. Det var ikke muligt at komme på de ledende TV- og radiokanaler, så jeg måtte benytte mig af venner, som kendte mig godt for at komme igennem på natudsendelser. Vi måtte advare folk om, at krigen efterlod sig skader på alle mulige områder, og at vi måtte forsøge at finde måder at standse dem på. Folk skulle kende det herskende kaos.

Samtidig fortsatte tilgangen af eks-soldater med posttraumatisk syndrom. Ude på slagmarken fandtes der folk med forskellige uniformer. Der kunne man finde den røde stjerne på huen, den jugoslaviske hærens symbol; den tohovede ørn, som var serbernes

symbol; liljen, som var muslimenes; en halvmåne med stjerne, som også var muslimsk. Desuden var der mange paramilitære grupper.

En af disse grupper var ”Tigrene” – en bande under ledelse af Zeljko Raznjatovic – Arkan. Han var tidligere en kendt kriminel i udlandet og kom hjem lige før krigen startede, etablerede sit parti og sin paramilitære hær. Mangelen på national identitet blandt serberne havde skabt grobund for forskellige ekstremister. Hvis det serbiske folk havde haft en klar forståelse for, hvem de var og hvad de stod for, ville ingen paramilitær gruppering have kunnet komme igennem med deres snak om serbiske værdier. Serbiske intellektuelle var internationalt orienteret og så med afsky på deres egen nation. Derfor kunne kriminelle komme til tops i samfundet og misbruge ligegyldigheden. Almindelige mennesker anede ikke, hvad de skulle tro, og det spillede Arkan på. Det er let at forveksle god nationalfølelse og ekstremisme.

En sen aften ringede det på døren. Udenfor stod en mand, som jeg havde svært ved at anslå alderen på. Kroppen var ung og velbygget. Han var pæn, men noget i hans ansigt og især i øjnene mindede om en gammel mand. En person, som ikke helt tog del i virkeligheden længere. Han var en ”Tiger”. Det vidste jeg; jeg havde set ham i uniform, før han drog ud i krigen. Nu stod der en person foran mig, som bare lignede den, jeg kunne huske. Øjnene var to bjerggrotter, hvor der sad to ugler. Ansigtet var præget af et trist, smertefuldt, søgende blik. Jeg havde indtryk af, at han kunne falde sammen når som helst. Jeg hilste, og lukkede ham ind i lejligheden med en ubehagelig følelse. Jeg var lidt bange for ham – for smerter og kræfter, som kunne komme ud af kontrol. Han var kommet for at bede om hjælp. Det kunne jeg læse i hans øjne, så jeg kunne ikke smække døren i ansigtet på ham. Jeg bad ham sætte sig, og han satte sig ned, men reiste sig brat igen og begyndte å gå frem og tilbage i stuen, indtil han standsede foran mig og sagde:

”Jeg hørte dig i radioen i går. Du sagde, at man kunne komme her og dele tanker med dig. Jeg er her på grund af disse tanker, som plager mig – kvæler mig, for at være mere nøjagtig”.

”*Kan du ikke sætte dig ned?”*

”Det kan jeg ikke! Det er nemmere for mig at være oprejst, så tankerne falder på gulvet og jeg hører, at de går i stykker, at de knuses. Så de ikke kommer tilbage hver eneste nat”.

”OK. Kan vi gå ud og spadsere langs Donau? Der er ingen så sent, så der kan vi snakke uforstyrret”.

Jeg ville være sikker på, at børnene ikke skulle høre os.

”Lad os gå”, sagde han.

Det var næsten midnat. Gadene var tomme, det var koldt. Mange sovende både lå fortøjet langs floden, og gadelygtene kastede skygger på dem. Bådene drømte, de bevægede sig i søvne, lidt mod højre, lidt mod venstre. Vi gik videre til lyden af vore egne skridt og flodens forsigtige protest. Han fortsatte med at fortælle:

”Vi havde taget kontrol over en del serbiske byer i Bosnien. Vi havde til opgave at finde resten af muslimerne, som gemte sig der med våben. Vi var forsigtige og systematiske. Vi måtte gennemsøge alle huse og hvert eneste skovkrat. Min enhed bestod af specialtrænede folk. Vi var vant til at se døde mennesker; det var en del af træningen. Alligevel er der stor forskel på at se døde mennesker på patologisk afdeling og døde mennesker i virkeligheden. Vi så døde uden hoveder. Nogle gange var hovederne sat på stager i nærheden, andre gange var hovederne bare væk. Mujahedin-soldaterne, som opererede i området havde taget hovederne med sig for at skræmme folk. De havde deres egen sindssyge leg. Jeg respekterer dem som krigere, men deres leg med lig har jeg ingen forståelse for. Det ligner det, vi har lært i historie om tyrkerne. Alt hvad vi har læst i romaner om den tid, dukkede pludselig op for øjnene af os. Tyrkerne og deres forbrydelser er ikke glemt. Vi ser, at de er kommet tilbage. Det er trist, at bosniske muslimer har dem som venner, eller identifiserer sig med dem. Hvis dette er islam, skal vi kæmpe imod dem til sidste blodsdråbe. Jeg kan ikke begribe, at Vesten støtter dem. Det siges, at USA hjælper dem til Bosnien. Trist. Vi havde tillid til vore kristne brødre i USA. Nu sælger de kristendommen for olie. Muslimske lande har sort guld, og det har amerikanerne brug for.

Vi var kommet frem til nogle huse, som lå lidt afsides fra selve landsbyen, og rykkede forsigtigt frem. Da så vi en røgsøjle. Noget brændte, så vi vidste, at fjenden var der eller havde været der. På lang afstand kunne man mærke en underlig sur lugt. Det var mennesker eller dyr, som brændte der. Vi kom frem til det første huset og standsede chokerede. Vi havde set meget, men det her overgik alt, hvad vi hidtil havde oplevet af grusomheder. Det var forfærdeligt. Foran huset var der lavet et bål, som nu bare ulmede. Over gløderne lå en mand med opskåret mave; tarmene hang udenfor og stegte i gløderne; kroppen var oppustet og rød. Huden var sprukken, og han blødte overalt. Jeg gik helt frem til ham og hørte, at han stønnede.

De forbrændte rester af Zdravo Eric. Myrdet ved Srebrenica i 1995.
Hjertet er revet ud af hans bryst.

”Hallo, vi er serbere … lever du?”

”Hvis i er serbere, hvis i er barmhjertige, dræb mig. Jeg kan ikke klare mer’”.

”*Hvem har gjort dette? Hvem?”*

”*Muja ... he ... diner”*, gispede han med sine sidste kræfter.

Jeg gøs og så, at de andre undersøgte huset og området rundt om. Der var ingen fremmede her. Dyrene var også døde, grisene lå med benene i vejret. Så løftede jeg maskinpistolen og skjød den forpinte mand i hovedet. Hans krop bevæged sig lidt og faldt sammen i evig ro. Solen gik i skjul bag et bjerg; jeg så blodige striber overalt på himlen. Jeg kunne ikke holde mig i ro, men faldt på knæ og skød mod himlen. Hvor er Gud? Hvor er Jesus? Hvad er dette? At dræbe er én ting. En kugle i hjertet og færdig. Men at åbne maven og brænde et levende menneske ... det kan jeg ikke acceptere som soldat. Jeg kunne ikke klare det. Det er noget svineri! Vi er i dyreriget!

De andre soldatene lagde sig og ventede, til jeg var faldet til ro. Jeg skreg på hævn, og de blev bange for min reaktion. Vi begravde den døde mand og satte et kors på graven. I morgen ville udenlandske aviser grave ham op og præsentere ham som muslim.

Jeg vendte hjem med spørsmålet om, hvad mujahedinerne vil opnå i Bosnien. Er dette deres land? Skal tyrkerne komme igen og oversvømme Balkan og dræbe os, som de gjorde for 150 år siden? Er kampen mellem islam og kristendommen igen vækket til live? Jeg fandt ingen fred; jeg hørte bare den sætning, den stakkels mand hviskede, før han døde: ”Hvis i er serbere, hvis i er barmhjertige, dræb mig!”.

Jeg kunne ikke komme fra disse ophovnede øjne, det massakrerede ansigt og tarmene, som var stegt af ild. Jeg havde dræb ham! Jeg måtte dræbe ham, hjælpe ham. Hvad havde vi opnået? Døden er bedre end livet.

Jeg var i Bosnien for at hjælpe folk, som muslimerne driver ud af landet. Jeg har ødelagt mit liv, og får ingen tak for noget af det, jeg har gjort. De fejge idiotene her, som snakker om dialog og fred uden å forstå, at man må kæmpe sammen for fred ...”

Han stoppede pludselig. Vi slog os ned ved flodbredden. Han dækkede ansigtet med hænderne og græd. Jeg tav; turde ikke bevæge mig. Jeg følte tårerne løbe. Donau græd også. På den andre siden af Donau er der skov, lengere nede er broen over til Kovin. Vi rejste os som to skygger og gik i retning af byen. Jeg klemte ham kraftigt, han snøftede og gengældte klemmet. Så gik vi videre, og vore sjæle steg som balloner op i luften. Det var tungt at leve i kroppe, som var blevet gamle i løbet af natten, så sjælene ville rejse andre steder hen.

De første bygninger i byen hilste os stille. Han rømmede sig og sagde trist:

”Jeg beklager, doktor, jeg beklager ... men jeg måtte dele dette med dig. Jeg kan sige dig: Jeg kom hjem med et par guldringe stjålet fra et forladt hus, men har ikke dræbt en eneste muslim. Den eneste jeg har dræbt, var den serber”.

Han forsvant ind i mørket. Jeg kunne ikke se ham mere, men sagde alt for sent:

”Farvel”.

Udslidt og med stive øjne lagde jeg mig for at sove. Det var koldt i lejligheden; der var

ingen olie til centralfyret. Mine børn var dækket af alle de dyner, vi havde i huset. Hunden sov mellem dem, så de ikke skulle fryse. Jeg lagde mig ved siden av dem og hunden havnede selvsagt ovenpå mig. Den var stadig hvalp og søgte efter moderlig varme. Jeg måtte koncentrere mig om hunden og mine to døtre. De var også små, forvirrede hvalpe. For deres skyld måtte jeg tage mig sammen og glemme historierne og sorgen, som mine patienter kom til mig med.

Reisen til Glina

Tredje gang jeg tog til Krajine, troede jeg, at jeg skulle til Knin igen, men jeg fik besked på at tage til "Glina". Hvor var det? Banija, sagde de i Sundhedsministeriet.

Vi skulle rejse i en sort Citroën, som lignede en stor panter; truende, ondskapsfull og farlig. Den kunne virke beskyttende, men den kunne også blive vor ligkiste. Chaufføren, som var i militæruniform, smilede med glødende øjne. Jeg hadde set mange øjne som hans i denne krig. De ser og ser uden at hvile – indtil de lukkes for evigt.

De første oplysninger om byen gav ikke just indtryk af, at Glina var noget turistmål, og sygehuset var heller ikke noget at prale af. Det var 50-60 år gammelt, og myndighederne havde planer om at lukke det. De serbiske områder skulle passiviseres maksimalt, og Glina var et ag dem. Før krigen begynte, var der ca. 120 ansatte på sygehuset. Nu var der omkring 200 mennesker der, og de betjente hele Banija og Kordun. Der var ingen anæstesilæge på sygehuset, så jeg skulle arbejde helt alene. I mit team var der en kirurg, hvis øjne var skjult bag sorte RayBan-briller. Hans støvler var beregnet til bjergvandring. Efter ham kom en alment praktiserende, som mere lignede en litterat eller botaniker end en, som skulle gøre tjeneste under krig. Ved siden af stod det en endnu højere og tyndere oftalmolog fra Nis. Han havde allerede vært i Glina. Jeg tænkte, at det ikke kunne være så slemt, når han vendte tilbage. Vi så undersøgende og spørgende på hinanden og smilede forsigtigt. Jeg kunne se, at de var overraskede over, at jeg var kvinde.

Undervejs besøgte sygehuset i Brcko. Direktøren var en kollega fra militærakademiet, doktor Moma Crnic. Vi havde mødt hinanden for en måned siden på militærakademiet i Beograd. Vi tilhørte den samme anæstesiskole, havde arbejdet sammen i flere år og satte pris på hinanden.

Sygehuset var delvis ødelagt, væggene var perforeret af projektiler, og i forhaven var der et dybt raketkrater. Alt var i forfald. På Momas skrivebord stod en granatkapsel som en grotesk, moderne skulptur. Moma virkede resigneret, det var ingen spor af den blide mand, jeg kendte, og der var ingen spor af tidligere tiders skjørtejæger i ham. Hans charme var blevet overdækket med alvor. Virkeligheden gav ikke plads til et normalt liv, og der var ikke megen optimisme her, som der var i Serbien. Jeg tænkte disse triste tanker, mens han

bekræftede den serbiske natur, som er enestående ved at præstere optimisme i selv de vanskeligste situationer.

"Jeg er rolig nu, da du vil hjælpe os. Vi er ikke så isolerede længere."

Nej, de var ikke alene! Jeg følte pludselig ansvar for to mennesker. Jeg skammede mig over mine kolleger, som ikke ville være her, over mit folk som sad i fred og ro i Serbien og ikke brød sig om menneskene her. Jeg skammede mig over Milosevic, som havde indført sanktioner mod sit eget folk for at lefle for verdenspolitikere, som ikke havde føling med situationen på Balkan, men alligevel ville ordne forholdene her.

Mange fagfolk havde allerede forladt disse områder. Her var kun fattigfolk og idealister tilbage. Nogle få anstændige, velmenende mennesker, - kunne de vinde en krig? Det vidste jeg ingenting om, men jeg vidste, at det var vigtigt at bevare roen og håbet. Moma så nogle få læger, som var på vej til Krajina, og følte sig opmuntret. Så var de ikke så ligeglade i Serbien, som man kunne tro.

Vi havnede i sygehusets køkken og spiste et beskedent måltid. Derpå tog vi afsked, og Moma bad os om at besøge ham, når vi skulle tilbage. Ingen vidste, om vi ville komme tilbage og om vi ville finde ham der. Det tænkte vi, men vi sagde det ikke højt, for negative tanker udfordrer skæbnen.

Nogle kilometer fra Brcko så vi en dreng i vejkanten. Han var nok omkring ti år gammel. Han var tynd og iført militæruniform. Den alt for store hue faldt ned over ørerne, så det eneste, vi kunne se, var de vidtåbne øjne. De holdt vaktsomt øje med vejen. Den store, skæve næse gav indtryk af alvor og hemmelighetsfuldhed.

"Han står der og standser hver eneste lastbil," fortalte vor chauffør.

Faderen blev dræbt for seks måneder siden. Han blev knust af en granat, og der var ingenting tilbage at vise familien. Drengen venter stadig på, at faderen skal komme hjem. Alle, som er rejst, vender før eller siden tilbage, siger hans logik ham. Far rejste hjemmefra med en lastbil, og han skal komme hjem igen i en lastbil. Derfor står han der og holder vagt, for enhver chauffør kunne være hans far. Det var makabert. Der gik kuldegysninger ned gennem min ryg. Livet er hårdt og ubarmhjertigt, men naturen hjælper, så godt den kan: Drengen var i sin egen verden, han kunne hverken forstå eller acceptere, at der findes en evig afsked. Derfor venter han i dage, uger, måneder i vejkanten, fra tidlig morgen til sen aften. Han var ikke bange for snigskytter, for han vidste ikke, hvad død er. Han fulgte livets logik, og ingen kunne overbevise ham om andet.

Videre på vejen fulgte eksplostioner og snigskytteprojektiler os. Her begynte krigen. Chaufføren beordrede os til at ligge på bilgulvet og til ikke at stikke hovedet op, før han sagde til. Han bøjede sig selv over rattet, og satte ekstra fart på bilen. Mål, som bevæger sig hurtigt, er ikke lette at træffe. Jeg faldt i søvn på gulvet. Hvis vi var kollideret undervejs, ville jeg aldrig have fået det at vide.

Den første nat i Banija

Da vi ankom til sygehuset i Glina, var der kontrol igen. Det var langt over midnatt. Der var ingen lys at se; det var mærkeligt. Der var heller ingen regelmæssig vand- og strømforsyning. Af og til kom strømmen helt uden forvarsel, mens sygehuset benyttede et aggregat til operationer og sterilisastion, ellers der blev brugt improviserede lyskilder. Vi tog bagagen ud af bilen og bar den op på tredje etage. Der dukkede sykeplejerskerne frem fra mørket; de hilste hjerteligt, og de havde værelser klar til os. En oljelampe oplyste værelset, jeg skulle sove i. Sygeplejersken Dragica kom med et stort vandfad, som jeg kunne vaske mig i. Efter den tolv timer lange biltur ville et brusebad have været sagen, men det måtte jeg nøjes med at drømme om.

Hundene gøede udenfor; lyden vandrede gennem natten og kom nærmere for derefter at forsvinde længere bort. Jeg kunne ikke sove.

Ude på gangen lød der støj. En sygeplejerske bankede på døren:

"Kejsersnit!"

Jeg sprang på benene og løb ud. Sygeplejersken førte mig til operationsstuen, hvor der lå en kvinde og skreg højt af smerte. Gynækologen ventede på mig og forklarede:

"*Ingen allergi, ingen sygdomme. Løsnet moderkage; hun bløder. Første barn."*

Jeg fik iltmasken i hænderne, checkede medikamenterne, som allerede var i sprøjterne, og gik i gang. Nogle få minutter senere var lå barnet på den blødende mave. Der kom ingen lyd fra barnet; det var stift og huden var blå. Jeg sugede spyttet ud af munden og forsøgte at give barnet luft i lungerne. Masken var alt for stor, så jeg måtte bruge munden. Nogle få sekunder senere kom der en rosa glød i den lille krop, og pigen, som det var, gav et skrig fra sig. Hun havde vundet kampen, livet havde sejret denne gang. Nogles liv begynder midt i krigen; andres liv afsluttes, - og lægen er med i begge tilfælde.

Sygehuset i Glina

Sygehuset havde ikke altid været sygehus; det var oprindeligt et helsecenter med et stort antal værelser. Nu var der indrettet to operationsstuer, som ikke indeholdt et eneste originalt operationsbord. Der blev i stedet brugt ombyggede tandlægestole. Anæstesiapparaterne var fra det militære overskudslager – to "Sutjeska", produseret lige efter Andene Verdenskrig. Som militærlæge kendte jeg dem, men jeg tvivler på, at civile anæstesilæger nogen sinde havde set dem. Der var kun en eneste monitor, hvis funktion var temmelig tvivlsom. Ved siden af den såkaldte operationsenhed lå der en improviseret intensivafdeling med tre senge og en halvintensiv med seks senge fordelt på to værelser. Der var ingen respiratorer eller central tilgang til ilt. Det var som i tiden før Anden Verdenskrig.

Sasa

Som i Knin var der også her i Glina mange mennesker, som levede i blandingsægteskab. Et specielt tilfælde var Sasa. Han havde jobbet som operationssygeplejerske her, men var så draget i felten. Forklaringen var, at han ikke kunne klare stresset i operationsstuen. Det var umuligt for ham at reagere hurtigt og hensigtsmæssigt. Det var mærkeligt, eftersom der jo er højt stressniveau ved fronten. Hvad var så egentlig baggrunden for hans historie?

En nat kom han sammen med sit team, som fragtede sårede soldater til sygehuset. Vi opererede, mens de sat i køkkenet og ventede på udfaldet. Efter to timer kom vi ud fra operationsstuen. Patienten blev sendt til afdelingen – vågen og forholdsvis frisk. Hele teamet satte sig så i køkkenet. Doktor Milicevic tog guitaren og spillede, og stemningen var afslappet. Vi kunne ikke holde op med at leve, selv om der var krig. Guitaren spredte behagelig lyd, og alle sang i kor. Frygten forsvandt og vi dansede og slappede af. Livet krøb frem fra alle hjørner.

En flaske med sljivovic (blomme-cognac), en typisk serbisk drik, vandrede fra mund til mund. Jeg drikker ikke, men kunne ikke undslå mig nu, så jeg løftede flasken til munden uden at drikke. Sasa drak, så hans kinder blev varme og hans øjne tågede. Og så åbnede han sig.

Sasas mor var kroat. Lige efter, at krigen blussede op mellem kroater og serbere, pakkede hun kufferten og rejste til sine forældre på den kroatiske side. To sønner og manden blev tilbage på serbisk side. Begge sønnerne tog det meget nær. Den ældste meldte sig til hæren, og han blev senere dræbt i nærheden af Knin. Sasa kunne ikke holde sorgen ud. Det var den egentlige årsag til, at han forlod operationsstuen og opsøgte fronten. I underbevidstheden lå der et ønske om at dø. Han ver bange for stresset på operationsstuen, og han var skamfuld over en mor, som havde forladt ham og hans bror. Hendes forræderi plagede ham døgnet rundt. *”Hvis jeg kunne fjerne hendes gener fra mig selv, ville jeg gøre det. Jeg vil ikke være hendes søn,”* mumlede han trist.

”Sasa, din mor ville have forladt jer, selv om der ikke havde været krig. Din far opførte sig dårlig mod hende. Han drikker for meget og kan blive aggressiv, - det ved du! Tænk på det. Hun havde det ikke let. Du og din bror studerede og var ofte borte, mens din far plagede hende. Nationaliteten var den sidste årsag til, at hun forlod hjemmet,” sagde jeg til ham.

Nej. Her var det svært at få folk til at tolke tingene ud fra andet end nationalitet. Alt blev set fra den vinkel. Sasa var kun 22 år og ønskede sig en kugle og en hurtig død. Men alle krige får en ende. Ville han da kunne tilgive sin mor? Ville han forstå en kvinde, som ikke kunne overskue alle konsekvenser af sine handlinger? Det ved jeg ikke. Nogle handlinger er nemme at gennemføre, men har konsekvenser, det er svært at leve med.

Læger uden grænser og FN

Vi arbejdede hele natten. Operationen varede over fire timer. Det drejede sig om et stort hemathom, og hjernen var helt knust. Indsatsen var maksimal, men resultatet dårligt: Død. Patienten var kroat. To dage senere modtog vi flere sårede soldater, blandt dem to kroatiske. De blev transporteret fra slagmarken af vor militære sanitet, og vi opererede dem på lige fod med de serbiske patienter. De lå sammen med vore patienter i en stor sal. Her i Glina var det ikke muligt at adskille patienterne efter nationalitet. En af mændene havde knust ankelen, og sygeplejeren forberedte spinal anæstesi, noget som var billigere og enklere for os. Patienten var vågen, men vi havde ikke så meget bedøvelse tilbage, og måtte til og med bruge ca. 20 år gamle krigsreserver. Jeg havde ventet lidt hjælp fra Beograd, men Per kom igen tilbage med tomme hænder. Ingen i Serbien ville risikere at sende medikamenter til Krajina.

Det er unødvendigt at sige, at jeg var skuffet. Hvordan skulle jeg få bedøvet folk, når medikamenterne var ved at slippe op? Kroaten var bange, han sagde, at det ikke var særlig behageligt at være vågen under operationen. Særlig fordi kirurgen havde fortalt ham, at ankelen måske ikke ville blive funktionsdygtig igen. Jeg omgjorde anæstesien til narkose. Det var lettere for ham at sove, og jeg kunne alligevel ikke spare på medikamenterne for evigt. Når de var brugt op, var de brugt op. Operationen gik godt. Foden ville blive funktionsdygtig. En ortopæd lavede et særligt indgreb, og patienten ville blive opereret igen senere.

Han var godt tilfreds med udviklingen. og lå i sengen og diskuterede med naboerne. Nogle gange så jeg folk rundt om hans seng, de gav hinanden hånden og snakkede med hinanden. De serbiske besøgende uddelte også mad til de kroatiske fanger. Jeg tænkte, at de kendte hinanden, at de var tidligere naboer, og at det nu var grotesk at mødes under disse forhold. Nei, de kendte ikke hinanden i forvejen, sagde de. De ville bare snakke sammen. De ville høre, hvad kroaterne mente om, hvornår der ville komme en ende på konflikten. Det mindste, de kunne gøre, var at give dem mad. Kroaterne smilede. Det var godt for dem at være på sygehus. Det værste var at stå vagt ude i kulden og vente på en kugle. Sådanne scener varmede hjertet. Mennesker fandt vej ind til hinanden.

Derfor kom det som en stor overraskelse for mig, da der en dag kom nogle belgiske repræsentanter for Læger uden Grænser med gaver til kroaterne, som ønskede at kontrollere vort arbejde. Jeg var rystet over både arrogancen og ensidigheden. Gaver til kun den ene part i krigen? Jeg spurgte dem, hvordan de kunne gøre forskel på sårede patienter, sygehuset var fuldt af serbiske sårede fra den samme krig.

”Vi tager gaver med til de serbiske sårede næste gang,” svarede de hurtigt og beklagede. De kroatiske soldater var også krigsfanger. Jeg var meget usikker på, hvilken magt Læger uden Grænser havde her og ville ikke gøre noget forkert. Dette var et krigsområde, og det var de militære myndigheder, som bestemte. Jeg måtte tage kontakt med dem. Hvis de sagde, at Læger uden Grænser kunne besøge patienterne, var det i orden; hvis ikke måtte de desværre forlade området. De var hemmelighedsfulde og talte fransk indbyrdes. Jeg kan

fransk, så jeg sagde:

”Dette er vort land, og vi bestemmer her. I ville heller ikke have tilladt os at vandre ukontrolleret omkring i jeres land. Forøvrigt har vi ingen tillid til jer. Hvor var i henne dengang, da der ikke var nogen anæstesilæger her? I har grænser, I har valgt side i krigen. Som læge kan jeg ikke acceptere det. Hvis jeg havde set jer før i dag, ville jeg have troet på jer, men ikke nu. Jeg må jer vente her”.

”Hvor har du lært fransk?”

”I skolen. Kan I serbokroatisk?” spurgte jeg tilbage.

”Nej!”

”Hvordan kan I behandle patienter, hvis I ikke kan snakke med dem? Er sprog og kommunikation ikke viktigt i medicin?”

Pludselig dukkede direktøren op. Han hilste på sine kolleger og beklagede stærkt, at de nok måtte rejse hjem. Militærkommandoen anså det ikke for passende at forskelsbehandle patienter ved kun at besøge kroater og muslimer. Vi ville ikke demoralisere vore patienter og optræde uretfærdigt. Patienterne fik den samme behandling som de serbiske. Vi respekterer FNs konventioner.

Min kollega Pajo talte flydende tysk. Han havde arbejdet i Tyskland i flere år. Nogen i delegationen talte også tysk. Etter ti minutter kom militæret til sygehuset, og vore kolleger blev vist bort. Jeg var virkelig skuffet. Mine kolleger var svært arrogante mod os og havde klart valgt side i krigen. Jeg var i opposition til myndighederne i Beograd, og hvert eneste menneske fra Vest betragtede jeg som en ven. Mine belgiske eller nederlandske kolleger ødelagde den opfattelse. De forlod sygehuset i protest. Dagen etter kom en af dem og beskyldte os for at have taget hans briller. Dettvar dråben. Hvad skulle vi med hans briller? Og hvilket ansvar havde vi for, at han havde mistet sine briller? Ubehaget mellom os voksede bare.

Dette var første gang Læger uden Grænser svigtede i Banija. Et andet tilfælde indtraf lidt senere. En sen eftermiddag i april 1993 kom jeg fra Vojnic. Der udførte vi et kejsersnit på en muslimsk kvinde fra Velika Kladusa, et rent muslimsk område. Militæret kørte mig frem og tilbage. Jeg var ude af bilen, da vagthavende soldat standsede en jeep med klar skrift: ”Medicins sans frontiers”. Jeg standsede og ventede på, hvad der ville ske. Chaufføren nægtede at forlade bilen og viste nogle papirer til militæret. De afslog at læse dem, og chaufføren blev beordret ud for at åbne bagdørene. Alle havde pligt til at vise indholdet i køretøjet. Der var mange farlige mennesker rundt omkring. Dette var også en guerillakrig. I Glina var der indført våbenforbud for civile. Kun militæret og politiet måtte bære våben. Det var den eneste måde at holde orden på. Kommandanten var streng, sagde alle.

I bilen lå der håndvåben, maskingeværer og et stort kamera. Kameraet så jeg med egne øjne, for en af vore soldater tog det ut. Våbnene så jeg kun overfladisk, eftersom soldaterne beordrede mig væk. De lukkede dørene, og en soldat kørte bilen til militærpolitiet. Chaufføren blev pladseret i militærkøretøjet.

Senere på aftenen fik vi besøg af den berømte lokale kommandant oberst Marko Vrcelj.

Han fortalte, at vore humanitære arbejdere filmede militære mål i Glina, og sygehuset var iblant dem. Han var usikker på, om chaufføren virkelig var udlænding fra Nederland, eller om det var en kroat, de havde hyret. For os alle var det lidt trist og uvirkeligt, når sådanne ting skete. Mange af os var i opposition til Milosevic – kommandanten var en af dem, skulle det vise sig senere – og humanitære arbejderes svigt trak os ind i isolation og mistro. Nu var der ingen, vi kunne stole på.

Vi havde også generel et dårligt forhold til FN-personellet. De var vore fjender. Deres ansigter var af alle afskygninger, fra blege til sorte. De hvide så ned på os, overlegent og opblæst og tydeligt nedsættende. De viste ingen respekt overfor lokalbefolkningen, og derfor kunne det heller ikke forventes, at de fik respekt tilbage. Jeg var overrasket over deres hensynsløshed. Om natten kørte de store lastbiler med jord fra den ene ende af Glina til den anden. Der var krig og folk var nervøse for lyde, så derfor var det svært at forstå, at FN skulle lave så megen støj om natten. Når lastbilerne kørte rystede hele sygehuset og patienterne fik ingen søvn, og det gjorde personellet heller ikke. Hvorfor skulle de irritere os? ”Magten beder ikke Gud om hjælp”, forklarede en lokal kommandant mig.

Med de sorte FN-soldater var det anderledes. De kom let i kontakt med lokalbefolkningen. Mange af dem snakkede serbokroatisk. De havde studeret på vort militærakademi og kendte folk og kultur. Folk kunne lide dem. Det var almindeligt, at børn færdedes sammen med dem i gaderne, og de købte chokolade og andre lækkerier til ungerne.

”I er serbere og vi er sorte. Ingen elsker os, og det er grunden til, at vi kan elske hinanden. Vi er brødre. Hvis de blander os, får de kaffe med mælk, hehe …”

De havde et temperament og et humør, som lå tæt på vores, og de lyste op på det sorte forhold vi serbere havde til FN på Balkan.

Forholdene blev værre og værre. Jeg havde ikke selv ret mange penge, men alligevel mange flere end lokalbefolkningen. Jeg ville så gerne hjælpe, men det eneste, jeg kunne gøre, var at give tøj til mine kollegaer; vi delte alt. Jeg havde ondt af dem; de sled i det på tredje år uden udsigt til nogen bedring. Jeg ville gerne gøre livet lettere for dem, men det stod ikke i min magt. Men jeg måtte holde humøret oppe, så når jeg følte behov for at græte, tog jeg dagbogen og skrev. Alle mine triste tanker skulle samles her; ingen skulle se dem.

En underlig soldat

En eftermiddagen lå jeg i sengen og hvilede mig lidt. Man benyttede enhver mulighed til at samle kræfter. Jeg havde været her i tre måneder, og det begyndte at blive mere end nok. Jeg overvejede at pakke og rejse hjem, men det var ikke nemt, eftersom jeg var stedets eneste anæstesilæge. Jeg havde brugt megen tid på at oplære min kollega Mara, så hun kunne overtage min funksjon. Jeg savnede mine børn så stærkt, at jag havde svært ved at

koncentrere mig om arbejdet.

Med ét kom min kollega og bad mig om at følge med. Der var nogen, som ville træffe mig.

”*Kun hvis det er en flot mand*”, sagde jeg spøgende.

Vi kom inn på stuen, og jeg blev noget overrasket. På sygesengen sad den pæneste mand, jeg havde set. Det vidste han naturligvis og misbrugte det ved at smile lunt, mens han ventede på, at jeg fik lukket munden. Han var høj, atletisk bygget med markerede muskler på brystkassen og benede. Det afslørede den tætsiddende uniform.

Symbolerne på uniformen tilhørte en enhed, jeg ikke kendte. Der var mange specialenheder i hæren, og jeg burde med min militære baggrund kende dem alle, men denne kendte jeg ikke. Dette var en krig som produserte nye avdelinger samtidig som det var kaos i en hær som gikk i oppløsning sammen med Jugoslavia, jeg visste knapt hvem som hadde kommandoen lenger, og hvorfor vi egentlig trengte en hær når Jugoslavia var dødt.

Han havde gråblå øyne, skarpe som stål, rolige. Han gav mig hånden, og min hånd forsvandt i hans kraftige næve. Jeg følte mig urolig, frygten gik gennem marv og ben, for ved væggen lå hans våben: han var snigskytte! Jeg tålte ikke hans undersøgende blik, undskyldte mig og forlod værelset. Jeg følte hans blik gennembore min ryk. Senere så jeg ham sammen med direktøren, de gennemgik nogle papirer sammen. Han vidste meget om PC-ere, hørte jeg fra andre. Vi havde to PC-ere her, en hos direktøren og en på apoteket.

Senere på afternen inviterede direktøren mig til sit værelse. Vi stod hinanden nær, og jeg var hans stedfortræder, når han var bortrejst. Mændene havde problemer med at jeg, en kvinde, var deres kommandant og chef, - selvsagt kun mandlig forfængelighed. Direktøren havde problemer med nakken og bad mig om massage. Jeg er god til det, jeg masserede jævnligt personalet, og nu gav han mig komplimenter, som jeg overhørte. Så sagde han pludselig, at mændene spekulerede på, om jeg var lesbisk.

”Hvorfor det?” spurgte jeg.

”Jo … jeg reagerede ikke på de mænd, som ville være sammen med meg.”

”Jøsses! Skulle jeg acceptere hver eneste mand, som sagde at jeg var pæn? Og jeg er gift!”

”Gift?” sagde han. *”Hvad betyder det egentlig, når der er krig? Og du er ikke så godt gift, som du tror"*, sagde han og tog en avis fra skuffen. Jeg genkendte avisen, en lokalavis hjemmefra, dateret ca. en måned tidligere. På forsiden var et billede af min mand og overskriften: ”Skattedirektør taget i utroskab. Jaloux ex-mand affyrede to skud imod ham.”

Jeg afbrød massagen og læste mens knæene rystede. Der var flere sider om hændelsen. Jeg læste mens tårerne strømmede. Hvad var der sket med Miroslav i Serbien? Det at han havde været utro med en fælles veninde var ikke en vigtig nyhed; sådan noget sker hele tiden, men det, jeg tænkte på, var, om det var en del af den plan, han antudede før afrejsen? Måtte det gøres så dramatisk, uden noget varsel til mig, men med besked via en avis? Der stod, at jeg havde fået tilsendt skilsmissepapirerne. Hvordan? Jeg måtte sætte mig og samle tankerne. Hvad med børnene? Jo, der stod, at børnene var hos min mor. Hushjælpen, jeg

betalte, tog sig godt af dem. Videre stod der: ”Når en kvinde kæmper for idealer, finder manden sig underholdning et andet sted.”

Jeg ville ønske, jeg var der sammen med ham. Dette var ikke sandt! Han havde gjort dette for at befri mig. Han ville have mig og børnene bort fra sig. Stakkels ham! Alene, helt alene i verden. En forfærdelig smerte greb mig, og jeg gik tilbage til mit værelse. Jeg kunne ikke græde foran en kollega. Han skulle bare tro, at dette bare var et tilfælle af utroskab. Miroslav var min sorg, utroskaben havde ingenting med virkeligheden at gøre. Men hvorfor havde min kollega ikke vist mig dette tidligere? Vidste de andre dette, så de kunne bruge det imod mig som kvinde?.På værelset blev jeg liggende under dynen og græd en stund, derefter sov jeg uroligt, og et mareridt udspandt sig under mine øjenlåg. Miroslav dukkede op flere gange, død. Død. Hans pæne grønne øjne fortalte mig: *”Tag det roligt, Zorica, alt går efter planen. Du skal ud af mit liv, det er det mindste, jeg kan gøre for dig; jeg elsker dig, det ved du. Tak for de gode timer, vi havde sammen, tak for varmen dine børn har givet mig. Hvis der sker mig noget, er du sikker, du ved ingenting. Jeg kommer ikke til at dele mine hemmeligheder med dig. Du har børn, og jeg elsker jer alle tre lige så højt, som jeg elsker min egen datter.”*

Jeg følte hans læber på panden, et beskyttende og næsten faderligt kys. Tak, Miroslav. Underligt nok var han den eneste gentleman i mit liv, og nu forsvandt han også. Jeg hadve indtryk af, at jeg holdt ham i hånden, da jeg endelig faldt i søvn.

Næste morgen vågnede jeg våd af sved. Jeg måtte skifte tøj og fandt dagbogen frem for at skrive, så alt var noteret før morgenmødet. Det var mars 1993, snart var det 8. mars, kvindedagen. Det skulle gøre godt at arrangere en fest, jeg ville også invitere kommandanten. Det var vigtigt at komme over tankerne om Miroslav og hans triste skæbne, som også var min. I de tre månedene, jeg havde været her, havde jeg hørt gang på gang, at kommandanten i Glina var en både streng og modig officer. Han havde indført forbud mod fri våbenbrug, handel og lignende, og han arresterede alle paramilitære og kriminelle. Fængslerne var fulde. Folk var lidt bange for ham; nogen fortalte, at han var stivsindet og lidet fleksibel. Jeg så ham på afstand et par gange, da jeg var ude at spadsere sammen med en sykeplejerske. En lille tur rundt om sygehuset var det eneste jeg våvede. Mens vi spadserede, gik vi forbi nogle militærkøretøjer, og i et af dem sad kommandanten sammen med sine vagter. Han så lige ud, stift, med geværet liggende over brystet. Hans fire vagter var kroater. Det blev sagt, at han også selv var kroat, og at han udgav sig for serber for at kunne beholde kommandoen over området. Efternavnet var også underligt og lidet serbisk: Vrcelj. Jeg kendte ikke meget til navnene i disse områder.

På sygehuset manglede vi tæpper, og der var lidt strøm afsat av til os. Samtidig fik vi hele tiden besked på, at medikamenterne skulle reserveres til de sårede, og at almindelige operationer skulle formidles til Banja Luka eller Serbien. Jeg var indstillet på, at vi skulle arbejde som normalt og behandlede folk så godt, som vi kunne. De burde ikke være henvist til at rejse så langt for at blive opereret for brok eller for at få taget mandlerne. Direktøren

bad mig snakke med kommandanten. Han var lige så stædig som mig på enkelte områder, mente Pajo. OK. Så satte jeg forberedelserne i gang og inviterede kommandanten med. Han takkede ja via en ven.

Den ven var vor kirurg, som nu flere gange havde ønsket, at jeg skulle gå til kommandanten og diskutere problemerne med ham. Det kunne jeg ikke, Pajo var chef, og jeg ville ikke have noget med militæret at gøre.

På selve festdagen havde vi meget at gøre og en re-operation tog lang tid. Alligevel kom alt på plads, og jeg fik tid til at gå i skoven for at hente grene og blade til pynt. Alt skulle ordnes, som om vi ikke var i krig. Bordet blev dækket fint, og direktøren havde betalt for kød til festen af egen lomme. Der var levende musik, militærorkesteret var her frivilligt og to kolleger spillede harmonika og guitar. Stemningen var rigtig god.

"Skal vi danse, doktor? Jeg er født til at være mand, men hvor meget mand jeg er afhenger af en kvinde."

Jeg vendte mig og så ind i to pæne blå øjne, som smilte skælmsk. Hans hånd kom imod mig, og jeg havde ikke noget valg. Jeg rejste mig og gav min hånd til officeren. Jeg vidste ikke, hvem han var. Han præsenterede sig ikke. Vi dansede og snakkede uformelt om vejret og lignende. Han kunne lide at spøge, og jeg spøgte tilbage. Vi dansede den ene dans efter den anden uden pause. Vi var begge habile dansere. Pludselig blev jeg kaldt til intensivafdelingen. Den nyopererede patient havde problemer. Jeg undskyldte mig og løb til intensivafdelingen.

Der må være gået mere end to timer før jeg vendte tilbage til festen. Alle var der endnu. Min dansepartner var ude på trappen og forberedte sig på at tage afsted. Vi gav hinanden hånden, og jeg takkede for dansen.

Nogle dage senere kom han til sygehuset. Vi drak kaffe sammen, og han hørte om vore problemer med at skaffe de nødvendige medikamenter. Han mente, at vi kunne få, hvad vi behøvede i Kordun, hvor der var overskud af humanitær hjælp. Han skulle snakke med oberst Bulat.

Få dage senere var jeg sammen med en soldat på vej til Kordun. Det ligger oppe i bjergene, og det var meget koldt. Vi kørte i over en time. Det gik langsomt, for vejen var dårlig, og den sidste del var tilsneet og måtte gennemføres til fods. Oppe på toppen ventede der os en overraskelse: Kommandoposten var flyttet og var blevet placeret på reservestillingen. Det skete regelmæssigt for at undgå angreb. En soldat ventede på os og bragte os til det rigtige sted. Vi smed snebolde efter hinanden, millioner af snekrystaller strålede og der var fuldkommen stilhed. Var der virkelig krig? Vi sprang rundt. Vi var som børn, afslappede, uden tanke for krigen. Foran porten til kommandocentralen måtte vi børste sneen af. Jeg var blevet gennemblødt og brugte lidt tid på at smukkesere mig. En soldat fulgte med mig til oberst Bulat.

Nogle timer senere var vi på vej tilbage med lastbilen fuld af alt, vi kunne få med os. Obersten klemte mig til afsked og sagde spøgende: *"Pas på min kollega, Zorica. Hvis ikke*

du smelter ham, ved jeg ikke, hvem der skulle kunne gøre det."

Der var ikke nogen raison i at protestere. Alle her så det bedre end jeg. Oberst Vrcelj havde forelsket sig i mig. Jeg rødmede og tanken varmede mig. Kærlighed i krig! Var det i det hele taget muligt?

Oberst Vrcelj

Kommandanten i Glina lærte jeg som nævnt at kende under den 8. marts-festen på sygehuset. Den blåøjede og blonde mand vækker både respekt og vrede i befolkningen. De fleste kan godt lide ham, men de civile myndigheder og en del af de militære mener, at han er alt for stivsindet. I 1991 var det vanskeligt at orientere sig i Krajina. Ifølge loven er det den jugoslaviske hær, som skal beskytte serbere her. Men nu er forbundshæren smidt ud af Kroatien. I første omgang blev alle officerer, som oprindeligt var fra Kroatien og af serbisk afstamning, sendt tilbage til Krajina. Der udgør de nu det afribbede skelet af det serbiske militær i Krajina. Disse officerer måtte mobilisere folk, give dem våben og sende dem til områder, hvor kroater angriber serbere.

På den ene side har man en veltrænet og velorganisert kroatisk hær, som ved hvad den vil og hvem der har kommandoen., og de har et bagland, som de trygt kan trække sig tilbage til. Og så har de hele verden bag sig.

På den anden side har vi en halv million serbere i Kroatien, som ikke har nogen plan, og som ikke får nogen som helst støtte udefra. De skal nu organisere sig for at forsvare sig imod de nationalistiske kroatere.

Mange velstående serbere flygter fra Kroatien. Alle andre, som har et sted at flygte til, gør ligeså. Her er bare fattigfolk og idealister tilbage. Mange er uvillige til at slås mod kroaterne og mener, at andre bør gøre det istedetfor dem. De nægter at mobilisere sig og laver skader på sig selv for at gøre sig uegnede til militærtjeneste. Det foregår vel også i andre befolkningsgrupper; her er problemet blot, at der er alt for få til, at de kan slå tilbage mot kroaterne. Kroaterne kan knuse dem, det er bare et spørsmål om, hvor meget de ønsker at betale for sejren. Det er mit indtryk, at kroatene trækker tiden ud for at slide serberne ned, så de efterhånden flygter fra Krajinas af sig selv.

Kroaterne er ikke serbernes eneste fjende i Krajina. En farlig fjende er også serbernes mangel på sammenhold. Flere politiske grupper bekæmper hinanden. Lederne er uerfarne og uden særlig uddannelse. Min kollega, tandlægen Milan Babic, som er præsident for Republikken Krajina, går ind for, at FN skal rykke ind i Krajina og beskytte serberne mod kroaterne. Milan Paspalj, stortingspræsident og chauffør af erhverv, er marionet for politikere fra Serbien, og det er vanskeligt at forstå, hvad han egentlig mener. Snart blev Milan Babic byttet ud med Milan Martic, en politimand, som også havner i hænderne på Paspalj. Det er fuldstændig galimatias. Mens jeg var der, blev der afholdt præsidentvalg:

Babic mod Martic. Denne gang vandt Babic. Folk var mere og mere nedlsidte og mente, at FN skulle tage sig af deres beskyttelse. De klarede det ikke alene længere. Serbiens hjælp udeblev. I stedet for serbise militære, kom der serbiske paramilitære og kriminelle. Det var ikke nogen hjælp. Dagene før valget snakkede vi på sygehuset åbent om, at vi ville have Babic tilbage og indgå forhandlinger med kroaterne. Jeg havde indtryk af, at dette var en afgjort situation. Så hørte jeg i radioen politikere fra Serbien tale til fordel for Martic. Med den beskedne hjælp, vi fik fra Serbien, burde serbiske politikere afholde sig fra at blande sig i situationen i Krajina. Men det gjorde de. Et vist pres: Vi vil ikke hjælpe jer, hvis i ikke gør, som vi vil.

Det endte med, at Martic vandt igen.

En dag kommer Mile Paspalj til sygehuset, og direktøren går ham raskt i møde. Jeg må komme og hilse på ham. Han er en vigtig politiker her, og jeg er nødt til at vise ham respekt. Han hilser på mig uden at rejse sig. Jeg må bøje mig ned mod ham for at tage imod hans kongelige hånd, dækket af en bred guldkæde. Han er klædt i italienske sko, silkeskjorte og bukser af kostbart stof. Er han i krig? Sulter vi ikke her? Lider vi ikke under mangel på medikamenter? Jeg er fortørnet over hans mangel på beskedenhed.

Nogle timer senere bliver vi kørt til et hus, hvor vi møde vore kolleger fra Kordun. Det er kommet en gruppe som skal hjelpe dem. Der alle med opphav fra Krajina eller Bosnia, og er tvunget til å komme. Der træffer jeg min kollega anæstesilægen fra Loznica. Vi er straks på bølgelængde, og stemningen stiger adskillige grader. Vittigheder og latter fyger igennem rummet.

Pludselig kommer stortingspræsidenten ind og lidt senere kommandanten, oberst Vrcelj. Det er tydeligt, at disse to mænd ikke kan lide hinanden. De hilser ikke på hinanden. Lidt underligt. Det er militæret, som risikerer livet, for at politikerne kan leve godt, som de gør.

Pludselig begynder musikken at spille, og folk rejser sig for at danse. Nogen tager mig på skulderen og siger: *”Denne dans vil jeg gerne danse med dig.”*

Det er kommandanten. Jeg er så spændt, at jeg næsten eksploderer. Jeg giver ham hånden og falder i hans arme, som leder mig i dansen. Hele aftenen danser vi sammen. Der finnes en ro imellom os.

Pludselig er der uro udenfor. Flere eksplosioner følger efter hinanden. Kommandanten er den første, som går ud, og hans soldater følger med. Et øjeblik senere kommer soldaterne ind, mens obersten stadig er ude. Det er miner, som bliver sprængt. Ingen angreb, ingen fare for os. Musikken og festen fortsetter. Jeg går ud til obersten, som ser gennem kikkerten mod horisonten. Da jeg kommer nær ham, klemmer han mig og trækker mig mod sig.

”Det er koldt, doktor. Kom, så jeg kan varme dig. Du har ingen trøje på, og våren kan være kold her i bjergene om aftenen.”

Ja, det kan den være, men det er den ikke nu. Han varmer mig på alle mulige måder. Jeg føler mig tryg ved hans side. Lidt efter finder hans læber mine og jeg forsvinder ...

Plutselig kommer en ambulance mod os og stopper foran huset. En chauffør, jeg kender, springer ud og siger:

”Doktor Zorica, du må tage til sygehuset. Vagthavende kirurg skal operere. Vi har fået en skadet ind. Kom. Det var godt, at du var her ude.”

Kommandanten hjælper mig til at hoppe ind i ambulancen. Jeg løfter kjolen op, og mine lange ben bliver nøgne foran ham. Han lægger hånden på mit knæ og siger:

”Vi ses snart.”

Ambulancen kører mod sygehuset og mod horisonten, hvor man kan se eksplotioner - den ene efter den anden. Fyrværkeri eller intensiv bombing. Men det passer strålende til mit humør, som er et fyrværkeri af forskellige følelser. Der er varmt overalt, selv om jeg kun har en tynd kjole på. Jeg er ikke alene længere.

Sent på natten arbejder jeg stadig på operationsstuen, og Mara kommer kommer ind og siger:

”Du har besøg.”

Jeg spørger, hvem det er. Hun tager ventileringsbalonen fra mig og sender mig ud af stuen. Der sidder han, oberst Vrcelj, med et varmt smil:

”Min søn har låst dørene, og jeg kan ikke komme ind i huset. Så jeg har ingen steder at sove, men huskede så, at du er her.”

”Har ingen steder at sove, men huskede så, at du er her.”

Så stor en løgner, kommandanten er blevet. Det varmer. Men hvad skal jeg gøre nu? Mara og jeg ligger sammen i et tresengs værelse. Mens jeg tænker, ser han på mit ansigt. Så viser han mig nøglen til mit værelse. Mara har allerede givet ham nøglen. Hun vil sove på intensivafdelingen i en ledig seng. Han smiler, giver mig et knus og siger, at han venter oppe på værelset.

Zorica og oberst Marko Vrcelj. 1995

Operationen tager lang tid, og jeg er tilbage på værelset omkring klokken 4. Jeg har vasket mig lidt og taget et sort sexet korset på. Gud, hvad tænker jeg på.

Jeg smiler for mig selv. Hvilken idiot jeg er. Æstetik i krig, en mørk tidlig morgen.

Korsettet forsvinder ned på gulvet og jeg kravler op i sengen. Der er det varmt, og efterhånden bliver der endnu varmere.

Om morgenen klokken 6 banker nogen hårdt på døren. Jeg hører militærstøvler slå rytmisk mod gulvet. Det er Markos følge. De må vække

ham. To minutter senere er hans spænstige og flotte krop i uniformen. Han kysser min kind og tager afsted.

"Vi ses!" er det eneste, han siger.

"To dage senere kommer en soldat med en buket påskeliljer. Jeg sætter dem i vand og sætter dem på natbordet. Hilsen fra kommandanten. Romantisk, midt i krigen.

En dag hørte jeg lyden af knust glas og derpå råben fra den kirurgiske afdeling. Jeg løber ud på gangen og ser en ubehagelig scene. Under en rullestol ligger en skadet soldat. Han har mistet begge ben under knæene. Under ham ligger en sø af urin, og en urinflaske ligger længere borte. Smerterne har forvredet hans ansigt, og en ellers nydelig mand ser forfærdelig ud. Han bider tænderne sammen og knurrer som et dyr. Over ham står sygeplejersken Dusanka og græder.

"Skrub ad helvede til! Hvad vil du? Fanden ta' dig!

"Tag det roligt", hvisker sykeplejersken.

"Hvad siger du!? Tage det roligt! Er du vanvittig? Hvordan skulle jeg kunne tage det roligt? Fanden ta' den forbandede rullestol. Fanden ta' den idiotiske krig og jer idiotere. Jeg er 25 år og har ingen ben! Hvad vræler du for?"

Sygeplejersken græder utrøstelig. De andre tier.

Denne scene må have en ende, og jeg ta'r kommandoen:

"Hvem er det, der skaber sig som en galning? Du der, er du et skræmt pattebarn? Hvorfor ligger du på gulvet? Rejs dig op!"

Han er chokkeret. Det habde han ikke ventet fra mig. Jeg spiller vred og rejser rullestolen op, ser ham ind i øjnene og siger: *"Rejs dig!"*

"Skrub ad helvede til. Hvordan skulle jeg kunne støtte mig? Hvordan?"

"Du har stærke hænder. Det, som benene ikke kan, kan hænderne. Du har to stærke armer, og så græder du som et spædbarn. Jeg har behandlet dine sår. Nu skal du tage over!"

Han ser på mig med had i blikket.

"*Se, din torsk, hvordan det skal gøres*" siger jeg, sætter mig på gulvet og trækker mig selv om med armene. Det er svært, men det går. "*Det kan du gøre meget bedre, end jeg kan."*

Han ser forvirret ud, men jeg sporer lys i hans øjne. Han tager tre tag med hænderne og er oppe i rullestolen.

"Jeg er meget bedre end dig, doktor. Sådan gør rigtige soldater. Dusanka, kan du køre mig på badeværelset. Det er vasketid , folkens."

Sygeplejersken løber efter ham. Han kører stolen alene og er allerede halvvejs nede ad gangen. Publikum klapper og smiler. Pludselig vender han sig mod mig og råber:

"Jeg vil ha en yngre sygeplejerske. Denne er for gammel for mig. Kan du gi' mig Gordana? Hende synes jeg om."

Vi ler. Gordana er vor yngste og smukkeste sygeplejerske. Hun kommer efter ham. Hverken personale eller patienter siger noget. Sådanne scener har der været mange af.

Dagbog

Da jeg tog min dagbog for at nedskrive en del tanker, som jeg ikke kunne dele med nogen her, faldt der et billede ud af min bagage. Det var et gruppefotografi af mine patienter og invalide fra Smederevo, byen hvor jeg har boet de seneste 10 år. Vi havde dannet et forbund for invalide, men staten havde ikke godkendt os. Vi måtte finde private sponsorer for at kunne hjælpe. Blandt de første officielle sponsorer (vi havde også en del hemmelige) var fru Mica, som havde tilbragt barndommen i Kozara. Anden Verdenskrig efterlpd sig mange serbiske forældreløse børn fra Bosnien. Hun var et af dem, og klarede sig godt gennom livet. Hun startede en restaurant, og nu tilbyder hun mad og lidt underholdning til de invalide. Nogle af dem sponorerer hun privat i deres dagligliv.

Af og til arrangerer Mica fest for at skabe en bedre stemning blant dem. En dag deltog der da. 30 stykker. Der er mange flere i Forbundet, men de er spredt på sygehuse og rehabiliteringscentre, og nogle vil ikke komme på grund af stigmatisering. Da jeg kommer til festlokalet, ved jeg ikke, hvor jeg skal sidde. En af de invalide siger:

"Doktoren er overlegen. Vi er så små, at hun ikke vil sidde ved siden af os!"

Han stammer når han taler. Jeg er glad for, at han i det hele taget siger noget, og hans bemærkning skaber ingen problemer. Snarere det modsatte.

Blant de invalide sad Milan Pajevis. Han blev skadet i ryggen i Jankovce. I to dager ventede han på at blive transporteret til nevrokirurgi. Dette kostede ham dyrt. Nå er han lammet forneden. Han kan ikke bevæge benene og sidder i rullestol. Han har været på flere rehabiliteringscentre, men uden rersultat. Hjemme har han kone og to piger. De bor i en landsby ved Smederevo. Hans far og stedmor bor i Østrig og sender penge til dem. Uden disse penge ville det have været meget hårdt for ham og hans familie. Vi snakker åbent. Mange temaer kommer opp. Vi går langsomt frem, jeg lader dem få tid til at åbne sig. Han er ung, konen ligeså. De fleste venter på, at de skal skilles, og at hun rejser sin vej. Det ville gå hårdt ud over hans selvtillid, især nu i første fase af rehabiliteringen. Hun sidder tavs, men siger så pludsselig, at hun lider under hans jalousi. Han angriber hende hver dag med, at hun bare er på jagt efter sex.

"Er du det? Savner du sex?"

Han bliver chokkeret over mit spørsmål og over konens ærlighed. De græter begge to.

"Ja. Jeg savner sex, men jeg ved ikke, hvordan jeg skal få sex. Hvem vil ha' sex med meg?"

"Din kone, selvfølgelig! Hun giftede sig med dig på grund af mange andre egenskaber, du havde, ud over det seksuelle. Sex er bare en del af et ægteskab. Mange lever uden sex. Men der er ingen grund til, at i to ikke skulle have det."

"Er du gal?"

"Nej. Jeg er ikke gal. Jeg bryder mig ikke om USA, men det er ikke alt der, som er dårligt. Jeg har en film om folk, som blev skadet i Vietnam. Der kan du se, hvordan man kan ha' sex uden at være øverst. Hør, dumme balkanske mand. Du kan blive en god mand, hvis

du er nederst! Har du aldrig hørt om det? Problemet med mænd på Balkan er, er at de vil være øverst – alltid."

Få måneder senere er hans kone gravid. Alle udtrykker mistanke om utroskab, men jeg ser, hvordan Milan stråler. Han har ændret sig. Han kører traktor og arbejder ude på jordene. De har et bedre sammenhold, men jeg forventer, at hun vil have abort, men hun overrasker mig og siger:

"Jeg vil føde barnet."

"Det bliver svært med tre børn og en invalid."

"Det ville også være svært uden ham. Du havde ret i, at jeg havde giftet mig med en person, og ikke med en penis. Beklager, at jeg forenkler tingene sådan, men vi opdagede jo, at han ikke havde mistet penis. Den er der, hvor den alltid har været."

Det er bare å le og gråte, samtidig. Det viser seg at hun bærer tvillinger, en gutt og ei jente, og masse glede sprer seg overalt i deres hus og i hele landsbyen. Søstrene hjelper mor. Det er ikke alltid det reneste huset i verden, men det høres bestandig spøk og latter og stemningen er høy. Her bor det folk nå, og det var like før at huset døde.

Jeg lægger billedet tilbage. Det bærer så mange skæbner i sig. Journalister skrev, at jeg var et uvigtigt menneske, som ville gøre mig berømt nu, ved at skrive om små og ubetydelige mennesker.

Vi er små mennesker for dem, men vigtige for os selv og dem, som elsker os. Hvis Gud har skabt os alle, er ingen mere vigtige end andre. Intet sted i verden er så lille og ubetydeligt, at mennesker kan opgive pligten til at vise omtanke og kæmpe for kjærligheden.

Marts er blevet til april. En tidlig aften står jeg ved vinduet og ser mod horisonten. Orange farvetoner finder vei mellem administrationsbygningen og fyrretræers høje toppe. Nede på jorden begynder påskelilje og hyacinter at blomstre. Duer synger deres kendte sange. Det er vår. En ny krigsvår for Krajina, men jeg spår, at det ikke varer længe, før en krig også blusser op i Serbien. Jeg ved ikke hvordan og hvorfor, jeg føler det bare. Mange uklare ting begynder at atå klart. Kroaterne har ønsket sig en stat. Det ønsker muslimer i Bosnien og muslimer i Kosovo også. Der er 1,2 milliarder muslimer i verden. De vil hjælpe dem til at få det, som de vil. Man kan ikke se bort fra historien og en muslimsk kamp i langt over 800 år for at trænge ind i Europa. Konsekvensen af deres ankomst til Kosovo i det 14. århundrede er dagens bosniske muslimer og albanere. Man kunne forstå det, hvis de havde drømt om et bedre liv, og at dette havde lokket dem til Europa. Men nej, -- de vil indføre muslimske fundamentalistiske love her. Det er skræmmende. Man aner ikke, hvornår fundamentalister dukker op og kræver egne lover. I 1992 er flere tusinde mujahediner kommet til Bosnien. De har kæmpet sammen med muslimske enheder overalt i Bosnien, men senere dannede de en egen enhed: El Mudzahedin. En britisk journalist, Endru Hog, har intervjuet en mujahedin, Abu Abedaliziza, som før Bosnia var i Afrika, Kashmir,

Afghanistan og Filippinene. Krajina brænder, Bosnien står også i flammer, og Kosovo har ikke været i ro i de sidste 100 år … Jeg er bekymret. Jeg ser på mennesker omkring mig, som om jeg ser dem for sidste gang i livet. Derfor ser jeg på dem med al den kærlighed, som findes i mig. Jeg er helt sikkert på, at denne følelse giver mig flere kræfter end noget tidligere i mit liv. Når man lever sådan, at man næsten løber foran døden, glæder man sig over hvert eneste sekund. Mennesker her er sårbare og følsomme; de lever deres eneste liv. Jeg havde troet, at det var anderledes, men det er det ikke. De elsker hinanden, forelsker sig i hinanden, føder børn ... disse ting sker, som om krigen ikke var her.

Hjem til Serbien

Krigen hærger stadig, men må tage hjem. Halvåret er bag mig. Jeg har ikke set mine børn en eneste gang i den tid. Mit ækteskab er slut. Mange ting er slut, og ingenting kommer til at blive, som det var. Jeg er anderledes. Her er folk triste. Ingen ansigter smiler. De skjuler sig for mig, og jeg føler næsten, at jeg allerede er rejst. Men … de har skjult, at de forbereder en afskedsfest for mig. Det havde jeg ikke forestillet mig. Jeg lavede mange fester for dem, og nu har de lavet en for mig. En afskedsfest med levende musik. Alle er til stede. Direktøren holder tale og takker mig for opholdet her, og selvfølgelig bebrejder han mig, at jeg svigter dem. Tårene løber, og jeg har en klump i halsen. Alligevel lykkes det mig at sige:

"Jeg tager ikke afskjed med jer. Jeg kommer tilbage."

Sykepleierne som har jobbet med meg klemmer meg. Vi danner en ring og klemmer hverandre, går langsomt rundt og gråter. Vi kan ikke tro at vi må ta farvel. Jeg vet at jeg kommer til å savne dem, og til at savne disse følelser som vi klarte å gi til hverandre.

Den siste natten kommer, og jeg må jobbe. En skadet er kommet fra Petrinja. Jeg jobber hele natten og glemmer virkeligheten, glemmer at jeg skal dra. Tidlig neste morgen står minibussen foran sykehuset. Sykepleierne stiller seg i kø og venter på meg. Enhver har en liten gave til meg, for at jeg skal huske dem. De gir fra seg det peneste de har, og jeg kommer til å huske dem. De har gitt meg mer enn jeg noensinne kunne ha gitt dem. Vi klemmer hverandre, alle gråter, Mara mest. Hun er alene nå, hun er anestesilege nå uten at skolen er fullført, det er livet som skal lære henne videre. Hun hulker:

-- Hva skal jeg gjøre uten deg?

Tårerne vasker natten bort og det bliver pludselig dag. Jeg mærker en hånd på min skulder. Det er kommandanten. Han rejser også hjem. Hans liv har også forandret sig voldsomt i løbet af den seneste måned. *"Kom, doktor. Vi har en lang tur foran os. Du kan græde undervejs."*

Vi sætter os i bussen, og jeg vinker til de tågede silhuetter, som til sidst forsvinder som et svævende gardin fra mine øjne. Vi er 13 i bussen. Vi kører gennem en såkaldt korridor, en vej som er nogenlunde sikker gennem Bosnien. 9 timer senere er vi i Serbien.

Jeg arbejder og ved ikke, hvem jeg skal være mest bange for. Marko er sendt tilbage til Krajina. Vi har ikke kontakt.

Han er næstekommanderende for hele Krajina nu, og hans overordnede er general Mrksic. Han tilpasser sig en ny arbejdsplads, mens jeg kæmper for at overleve i Serbien.

1995: Krajina og jeg mødes igen

Krajina er hele tiden i mit hjerte. Marko skriver til mig om manglen på medikamenter der. Der kommer lister over de nødvendige medikamenter. Det er trist, at Krajina ikke har noget at behandle folk med, og at man er nødt til at skafedisse medikamenter på en meget privat måde. Jeg starter en aktion for at indsamle medikamenter. Smederevo har innbyggere fra rundt regnet 20 nationer. Alle forsøger at finde noget, som kan hjælpe, men det er giver ikke meget. Sygehuset tør ikke at give noget. De har ikke engang til sig selv. Direktøren kan huske, at de har fået noget humanitær hjælp, som er lagret i gamle magasiner, og givrr mig tilladelse til at se på dette. Chaufføren og jeg bruger hele dagen på et lager. Jeg tager alt ud og åbner æske efter æske. Etter at have ledt grundigt finder jeg kun nogle få æsker, som kan bruges. Sådan går det også på flere andre lagre. Efter en måned har jeg kun medicin til at fylde en enkelt ambulance. Den kommer i slutningen af januar 1995 og kører både mig og medikamenterne til Knin. Det viser sig at være både kompliseret og farligt. Vi kan ikke køre over grænsen mellem Bosnien og Serbien uden at betale told og bliver undersøgt af det serbiske toldvæsen. Det er strengt forbudt at medtage medikamenter og våben. Vi kan kun have mad med os. Jeg har også babymad med mig. Jeg har ikke penge til at betale tolden. Det hjælper lidet, at jeg har bekræftelse fra vort Røde Kors om, at dette er humanitær hjælp. Vi måtte betale – det vil sige, jeg måtte betale -- for den bekræftelse også. Efter næsten en måned med umenneskeligt arbejde er det endnu ikke lykkedes mig at komme videre på grund af serbiske sanktioner mod Bosnien. Jeg bliver stædig og opsat på at rejse for enhver pris. På Beograds toldkontor vinker en repræsentant fra Sverige mig ud af køen og siger:

”Kør til Sremska Raca. Der vil du finde en mand, som vil hjælpe dig med disse medikamenter. Betingelsen er, at undgå at sige ordet”medikamenter” højt. Du skal sige, det er mad. Babymad.

Vi kører derhen, og der er en lang kø foran os. Alle må vise, hvad de fragter, få bekræftelse af madinspektionen på, at maden ikke er sundhedsskadelig – og betale. Alt er godt kamufleret business. Når vi venter på hygiejetilsynet, kan vi spise og selvfølgelig betale godt i restauranter, som tilfældigvis er bygget der. Der er mange, og udvalget er godt. Jeg er stresset og sørgmodig. Er dette vore myndigheder, som burde hjælpe folk? Er det dem, som spytter på mig, fordi jeg siger, at kriminelle ikke kan kæmpe en patriotisk kamp for mig. De er kriminelle alle sammen, og det er vanskeligt at skilne dem fra hinanden. Jeg ved, at der ikke er nok penge i min lommebok, til at jeg kan tilfredsstille deres behov, og jeg må klare

mig uden kontakt med dem. Det er forbudt at gå ud af bilen eller ud af en café. Hvordan skal jeg finde den mand, som jeg har sedlen med til? De ringer til Beograd for at checke bekræftelsen, som jeg har fået om humanitær hjælp. Telefonen er koblet fra væggen. Jeg viser dem dette og siger, at en god forudsætning for, at den virker, er, at den er koblet til. Det var bare tilfældigt, siger de, det er os, som trak den ud fra væggen ved et uheld. Vi må passe på, hvordan vi bevæger os.

Jeg spørger om vej til toilettet, fordi jeg må kaste op. De siger, at jeg kan gå hen og kaste op bag huset. Jeg spøger ikke to gange og springer så raskt, som benene kan bære mig, og snart befinder jeg mig på den anden side af gaden blandt udenlandske observatører. Der viser jeg hurtigst muligt sedlen til den første, som kommer imod mig. Jeg ved, at jeg vækker opmærksomhed i min lange blå kåbe, som er næsten militær, men den er egentlig en gave fra min onkel i Canada. Kåben er knappet med to rader af guldknapper med platanblade, som er det kanadiske nationalsymbol. Det er en kanadisk observatør, som tager mig i hånden og spørger:

”Er du canadier?”

”Nej, men jeg har slægtninge i Canada.”

”Kan jeg hjælpe dig?”

Han hører på mig og siger, at de ikke kan hjælpe en militær chauffør over grænsen. OK. Jeg må køre ambulancen selv, og jeg kan så vidt bare køre. Det bliver et eventyr. Jeg sætter mig bag rattet, og vi kører langsomt over grænsen. Han går ved siden af mig, og vi snakker sammen og ignorerer det serbiske toldvæsen. Bare 50 meter på den anden side, i Bosnien, stopper jeg, og min chauffør kommer gående, men han har skiftet til almindeligt tøj. Det er komisk alt sammen. Peter, min chauffør, er en almindelig civil, som er blevet mobiliseret til militæret. Egentlig kan man sige, at alle i Krajina er militære. Det var de før i tiden. Da var de den militære væg, som beskyttede Europa mod muslimernes indtrængning. Jeg takker manden fra Canada og kaster mig ind i bilen, som allerede er i bevægelse. Vi er forsinkede nu og må skynde os. På Ostrelj er vejen glat. Vi må køre den om natten, og vi er helt alene på vejen. Hvis der sker noget, er der ingen, der finder os før i morgen. Men vi klarer os. Peter er en erfaren og tålmodig chauffør og kender vejen. Tidligt næste morgen, flere timer forsinket, er vi i Knin. Vi parkerer foran akutmodtagelsen og går ud. Benene er stive og vi er forfrosne. Sammen med mig er der kommet en kvindelig kollega, 75 år gammel. Hun er født på denne egn, men har arbejdet i Beograd. Nu kommer hun for at hjælpe. Militæret har ikke så mange læger. Hun har taget en kort pause og er nu tilbage i arbejde. Vi aftaler at mødes i de nærmeste dage, og jeg ser etter Marko. Jeg har ikke set ham i et år. Hjertet banker hurtigerer, gladere. Efter så mange problemer og ulykker i mit liv, er jeg glad for at mit hjerte kan glæde sig over en mand. Det er godt at alt ikke er knust og oversvømmet af ligegyldighed. Så længe jeg kan elske, lever jeg. Han venter ved indgangen til modtagelsen, helt blek og bekymret. Pæn. Lige så pæn som jeg husker det. Jeg havde aldrig troet, at jeg kunne elske en så blond mand. Blonde virker blodløse, temperamentsløse. Jeg kan ikke elske nogen, som ikke har lidt ild i blodet ... livlighed i både hjerne og krop. Denne mand har

selvkontrol, er rolig og virker kold. Men jeg ved, at det bare er facade for publikum. Han er et varmt og livligt menneske. Mine fordomme om blonde mennesker må revideres. Vi klemmer hinanden næsten offentligt og udsætter resten til hans hybel. Der vasker jeg meg efter den lange rejse og de få timene før morgenen kommer havner jeg i hans bløde og varme og glade hænder.

Reviljen ønsker os god morgen, og Marko må finde vej til morgenopstillingen. Jeg hører soldaternes rytmiske skridt fra sengen. Jeg drager til sykehuset. Der er der to anæstesilæger nu, teamet er næsten det samme, som jeg kendte for fire år siden. En anæstesilæge er afdelingsleder, og nu er han også assisterende minister for helse i hele Krajina. Hans engagement bringer ham ofte bort fra sygehuset, og det passer godt, at jeg igen er her. Det er godt, at vi kender hinanden. Så er der ikke så store problemer med tilliden. På afdelingen er der også tre nye assisterende læger, og det er en stor fremgang i forhold til for fire år siden. Der er mange tilskadekomne personer lige nu. Kroater angriber fra Dinara. Vi får unge drenge herind, som endnu ikke har fået det første skæg. De kommer med kugler i maven. De har ikke holdt en pige i armene endnu, men de har våben i armene hver dag. Sådan er livet i Krajina. Der kommer skadede personer fra Grahovo og Livanjsko polje (Livanjsko-sletten). Fremdeles utgør miner den største fare, de stjæler fødderne fra vore store drenge. Krigen producerer invalider, som den altid har gjort.

Kærlighed mellem sten og sol – min jagt på mine rødder

Jeg har været i Krajina flere gange nu, men jeg har ikke været ret mange andre steder end sykehuset. Banija og Kordun kender jeg bedre end det område, hvor min mor er født. I 1991 og 1992 var situasjonen ude i felten så farlig, at det var meget risikabelt at forlade sygehuset. De som var lidt modigere, vandrede rundt omkring, men jeg holdt mig trygt til sygehuset. Jeg kendte heller ikke nogen så godt, at jeg ville gå med dem op i bjergene. Nu er der gået fire år, og jeg føler mig 1000 år ældre. Jeg er modigere, mere afslappet og gennomsyret af ligegyldighed. Samtidig vokser ønsket om at undersøge, hvor min mors familie kommer fra.

Det var i disse store og farlige bjerge ovenover Knin, at min mor blev født. Jeg ved ikke, hvor hendes mor var fra. Hun kom hertil som spæd. Familien blev forflyttet til Slavonieb efter Anden Verdenskrig. Det var den såkaldte VIII-offensiv, hvor befolkningen blev tvunget til at flytte til andre områder. Min bedstemor siger vredt, at de forflyttede os, som var velstående, på grund af jalousi, og fratog os alle ejendomme, men vi er flittige mennesker og skabte ny rigdom igen i Slavonien. De kunne ikke fratage os vore hjerner og hjerter. Dette er vor virkelige kapital. Det findes ingen problemer for folk, som vil arbejde. De finder ud af, hvad de skal arbejde med, og skaber værdier. Jeg husker ejendommen i Slavonien, hvor jeg trivedes godt. Nu er det også borte. Jeg har heller ingen tilgang til bedstefars gravsted. Den dele af familiens historie kender jeg godt, men historien fra Lika kender jeg slet ikke. Dettvil jeg undersøge, men samtidig er jeg hunde angst for at gøre det. Hvorfor har familien ikke

selv fortalt om det? Hvad var det, de havde at skjule? Bedstefar var i fængsel i Kroatien og kom ud i slutningen af 1960'erne, lige efter at jeg blev født. Han døde kort efter. Familien er overbevist om, at han blev dræpt. Ingen så ham død. Det var bare kisten, de fik hjem. De ved ikke engang, om han er blevet begravet. Siden gik det dårligt for familien, og de flyttede alle til Serbien, den ene efter den anden. Vort hus var et sted, hvor alle boede i kortere eller længere perioder, før de blev selvstændige og rede til at tage livet i egne hænder. En tante havnede i Frankrig, den ældste onkel i Canada, tre resterende onkler er i Serbien nu tillige med den ældste tante og min mor. De udgør en vældig god familie, som hjælper hverandre, og de er alle vældig flittige, arbejdsomme og kloge, og har skabt velstand for sig selv igen. Min bedstemor døde trygt i forvisning om, at børnene havde det godt, og hun blev begravet i Serbien. Jeg fik en ring fra hende, som går fra generation til generation. Midt på ringen er der en stor jødisk Davidsstjerne, og rundt om den to mindre. Brillianter smiler hemmelighedsfuldt til mig.

Nu er Krajina forandret. Knin er lidt annerledes end Banija, hvor jeg var i 1993 og erklærede min kærlighet til folket og livet selv. Krigen varer alt for længe. Folk er resignerede, deprimerede, skuffede, fortvilede. De kommer let i konflikt med hverandre, har ingen tålmodighet. Jeg er også pirrelig. Det er ikke underligt, at jeg havner i den samme elv og svømmer med dem. Vil jeg drukne eller holde mig oppe på overfladen? Det er ligesom ikke specielt viktigt... Alt går. Jeg har tidligere ødelagt min sjæl med ansvar, jeg følte mig ansvarlig for deres skæbne og fordi, at Serbien svigtede dem, fordi mine kolleger ikke hjalp så meget, som der var brug for. Jeg følte mig ansvarlig for alt, som er galt her. Nu ved jeg, at det er mine børn og mit liv, som er det eneste, jeg er ansvarlig for. Alt andet er udenfor mine muligheter og min magt. Alle mine gode ideer og ønsker kan aldrig hjælpe nok. Dette betyder ikke, at jeg ikke gør, hvad jeg kan. Nej, jeg gør lige så meget som tidligere, men sørger ikke længere over, at de andre ikke gør det. En idealist forvandlet til et vældig rationelt menneske. En generel kærlighed til folk har forvandlet sig til kærlighed til konkrete mennesker, som fortjener min respekt og kærlighet. Før holdt jeg af hele himmelen og hele den store have, men nu er jeg fornøjet med en sky, som jeg kan tage vare på og med et par blomster, jeg kan vande.

Sanitetschef i "VII Dalmatisk korpus" er Doktor Stojanac. Han er blevet jaget hertil fra Rijeka. En rolig og indesluttet mand. Han hjalp mig med at bære medikamenterne ud fra ambulancen og sendte dem direkte til medicinske afdelinger, som manglede det meste. Det, som jeg er kommet med, er bare en lille dråbe. En dråbe i et stort og sultent hav. En dag kommer han med en gammel bil, og Marko og jeg tager med på en tur. De skal vise mig lidt rundt. Hele morgenen var det regnvejr, men da vi kører afsted åbner skyerne sig og viser den blå, rene himmel. Fuglene synger kendte melodier og vejen strækker sig som en slange foran os. Jeg vil gerne se Ervenik - en landsby, hvor en af mine venner er født. Der bor hans gamle forældre, og jeg har penge med til dem. Vejen foran os er helt tør. Ved siden af vejen er der sten og nogle få, små trær med krogede grene. Jorden her er karrig og byder ikke på store

planter. Alt er underernæret og småt - bortset fra menneskene. De er høje og stærke. Man må udvikle særlige egenskaber for at kunne overleve i sådanne omgivelser. Alle folkegrupper, som må slås mod naturen får disse egenskaber. De er ofte hårde udenpå, men bløde indeni. Dette område er så fattigt, at kun den, som er født her, kan elske det. Jeg ser mig omkring. Så langt, jeg kan se, er der sten og små træer - og den blå himmel med masser af sol. Der er en mystisk stemning er over denne egn. Den, som holde ud at leve her, kan også leve alle andre steder i verden. Den, som skaber værdier her, kan klare sig godt i livet.

Motoren stønner, og det går langsomt opad. Vi lægger dalen med åen Krka er bag os. Snart er vi i Romici, en del av landsbyen Ervenik. Dette er arealmæssigt den største landsby i regionen Knin. Vi kører langsomt gennem landsbyen og ser en åben butik, og foran den sidder nogen, som jeg kender. Det er en mand i rullestol. Han mangler et øje. Begge hænder er der, men jeg ved, at en af dem er en protese. Begge hans ben mangler,. Der står en flaske øl ved siden af rullestolen, og han tager den op og drikker. Noget af øllet løber ved siden af munden, men det tager han sig ikke af. Jeg beder Stojanac om at køre langsomt, presser ansigtet mod bilvinduet og kikker ud mod ham. Ja. Det er ham! Min patient som spyttede på mig for fire år siden. Han blev sendt til Beograd og opereret flere gange. Et øje blev reddet, så han kan se i dag. Der traf han en sygeplejerske. Hun engagerede sig i hans behandling. Hun bruger al mulig energi på at opmuntre ham til at leve videre. Hans triste skæbne tager alle hendes kræfter, og hun forlader sin familie og hengiver sig 100% til ham. Sådan noget sker kun i film. Men muligvis skabes film af en sådan virkelighed. Jeg ved det ikke. Men hun giftede sig med ham, som mangler begge ben, har fået ambuteret en arm under albuen og kun har et øje. Hun giftede sig med en mand, som havde opgivet livet. Nu er de begge sammen her i Krajina. Jeg ser ham foran butikken og bryder mig hverken om hans flaske eller hans livlige stemme. Han er fuld. Der er ingen grund til at stoppe og hilse på ham. Han husker mig næppe. Jeg er blot en af mange læger, som har behandlet ham. Men han minder mig om den ubehagelig situation, som vi læger altid befinder os i. Vi er ikke skræddersy livskvalitet til vore patienter, men altid forventes det af os. Vi kan lade være med at behandle, og det kan medføre døden. Mange mener, at det vil være mere fornuftigt end at fortsætte behandlingen. Jeg ved det ikke. Jeg er læge og vil ikke træffe den slags beslutninger. Jeg vil ikke spille Gud. Det kan blive farligt i vore hænder. Vore patienter må selv tage ansvaret for deres livskvalitet. Nogle tårer presser sig på, og jeg ved ikke hvad de betyder: glæde over, at en patient lever, eller sorg over alt han drikker og ødelægger muligheden for et mere konstruktivt liv.

Lidt længere oppe må vi stoppe og gå til fods. En kort stund efter står vi foran huset, hvor de to gamle på 80 og 86 bor. Der mangler rindende vand i landsbyen. De samler regn. Døren er åben, og vi går ind. Gammelmor er der, mens far ligger i sengen med feber. Jeg foretager en undersøgelse og konstaterer hurtigt lungebetennelse. Jeg giver ham en injektion og lidt væske. Jeg har altid min lægetaske med mig og kan hjælpe hvor som helst. Der er krig, og det er luksus af en læge at gå rundt uden mulighed for at hjælpe. Jeg anbefaler overflytning til sygehus på grund af dårlige vilkår i hjemmet. Patienten accepterer ikke. De

vil dø hjemme. De har levet nok, og de kommer ikke til at bruge medikamenter og tid på sig selv. Jeg burde heller ikke gøre noget. Alligevel lover gammelmor at tage kontakt med den sygeplejerske, som er i landsbyen. Huset er så urent, at det er umuligt at drage derfra og efterlade det sådan. Det mindste vi tre voksne mennesker kan gøre for dem er at bringe det nogenlunde i orden. Så derfor går vi to læger og en oberst i gang med sæbe og vand. Kommandanten henter vand fra forsamlingshuset. Min kollega tænder ild i et snavset komfur, og jeg samler tallerkener, kasseroller og kopper; alt som er snavset, og det gælder næsten alt i huset. Gammelmor springer rundt og forsøger at samle æg, lidt kartofler, kød, alt hvad hun har, for at lave lidt mad til os. Vi vil ikke have mad, men hun siger, at folk ikke kan besøge hende og tage afsted uden at have fået mad. Det er en serbisk tradition, gæsterne skal have den sidste mad, som er i huset. Efter to timers hårdt arbejde ser deres hus betydeligt bedre ud. Det er lidt vand i reserve, og jeg laver lidt te til gammelfar.

Mor spørger, hvilken slags forhold jeg har til hendes søn. Kommandanten spøger og siger, at jeg er hans elskerinde. Mor protesterer: Han er gift. Ærlig talt med en damen som hun ikke kan lide, men han er gift alligevel. Jeg er hans veninde og søster. Ja... du må være den datter, som jeg ikke fødte. Kun en søster hjælper sin bror sådan. *"Da tager jeg dig til datter, min kære"*. Sådan får jeg en mor der. Jeg kom for at efterforske mine rødder, og fik mig en ekstra mor. Afskeden er rørende. Jeg undrer mig over, at de to gamle i det hele taget kan holde sig i live. Samtidig vokser min modstand mod kroaterne, som vil kaste dem ud fra deres eget hus. Hvorfor disse to gamle ikke kan få lov at bo her i deres eget hus er uforståelig. Fordi de er serbere?

Fra Ervenik går vi mod klosteret i Krupa. Asfaltvejen slynger sig højere og højere op. Fra et højdepunkt ser vi ned på en utrolig slette, som åen løber midt igennem. Den slette er som skjult. Derfor virker dens grønne farve endnu pænere, for den dukker pludseligt op og får udsigten til at skifte fra gråt til grønt. Foran os er en bro, og længere borte ser man

Ustasha-soldater morer sig med at save hovedet af en serber. Ustasha-folkene var så grusomme, at tyskerne flere gange lagde sig imellem.

et gammelt ortodokst kloster. Det er klosteret Krupa, som er bygget i 1317 til minde om de serbiske konger Stefan og Milutin. Vi stopper foran klosteret og går ind med ærefrygt. Væggene er bemalet med fresker, typiske malerier i ortodokse kirker og klostre. Mit følge tænder lys for de faldne i krigen. Jeg ser en symbolik: det åndelige og kropslige forsvar af det serbiske folk er samlet her: kirken og militæret. De har kæmpet mange gange sammen igennem historien, og sådan er det også i dag. Obersten har en stor viden om kultur og historiske mindesmærker i dette område. Han er født her og kender klosterets præst., Pavle Kozlica, som er 87 år. Der er også nogle munke her, og han er deres leder. Vi går hen til ham, og jeg kysser han hånd med let knæk i knærne. Det er en gammel serbisk skik overfor kirkeoverhoveder og gamle mennesker. Obersten taler højt, præsten hører dårligt, men han forstår, hvem jeg er. Han omfavner mig og to tårer falder på mit ansigt. Han siger:

”Din bedstefar er tilfreds i sin grav. Blod er ikke vand. Det er bedstefars blod i dig, som førte dig herhen. Han vil blive stolt af dig, kære datter. Den er velsignet, som ikke glemmer sine rødder.”

Han fortæller os videre, at min bedstefar var en af cetnikernes ledere. Han reddede livet for over 3000 mennesker, som ustasjer, fascistisk orienterede kroater, lgennede ind i klosteret og satte ild på. Han var så modig, at det er mange sange, som fortæller om hans handlinger. Munken fortæller om et menneske, som lignede en viking: høj, blond og livlig, men indeni en blid og omsorgsfuld person. Det var krigen, som forvandlede ham til soldat. Her måtte børn og kvinder beskyttes. Hans kone, min bestemor, blev fire gange dømt til henrettelse, men på forunderlig vis overlevede hun. Det fortælles, at hun havde overnaturlige evner og en særlig livsgnist. Jeg husker bedstefar og ved, hvor tålmodig han var mod os børnebørn. Jeg havde en særlig plads. Jeg var hurtigt i tøjet om morgenen og gik sammen med ham i stalden for at passe heste. Han lavede udstyr på min størrelse, så jeg nemmere kunne hjælpe til. Mange gange var jeg i stalden før ham, og han kunne finde mig hviskende med hestene. Vi snakkede sammen, og de kunne godt lide mig. Selv om jeg gik mellem deres høje ben, kom jeg aldrig til skade. Nu hører jeg, at min elskede bedstefar var en helt. Noget varmt griber mig om hjertet og en spændt knude, som sad indeni mig, begynder at åbnes. Det er en blanding af glæde og smerte, jeg føler nu. Hvorfor skal både bedstefar og jeg have krig? Hvorfor er hans generation ikke blevet færdig med at kriges? Jeg tror, at bedstefar kunne blive stolt af mig, fordi jeg ikke svigter mit folk og mit hverv. Men han kan ikke blive glad for, at jeg blev provokeret til at vise det i en krig. I en krig, som foregår i de samme områder, som han kæmpede i for 50 år siden. Det er den forfærdelige historie, som vi har her på Balkan.

Munken fortæller videre, at kommunister arresterede bedstefar efter krigen. Han var antikommunist og ville ikke give sine eiendomme fra sig. Han havde 11 børn og en familie på ca. 20 mennesker. De måtte have noget at spise, og samtidig forsynede alle sig fra hans ejendom under krigen. Da han blev sat i fængsel, rejste de 3000, som han havde reddet, sig og angreb fængslet. De ville ikke acceptere, at deres helt sad indespærret. De kommunistiske myndigheder måtte slippe ham ud. Men hele familien blev snart forflyttet til Slavonien i den

anden ende af Kroatien. Der havnede bedstefar alligevel i fængsel, og der var der ingen, der kendte ham og kunne hjælpe ham.

Vi drager videre mod Golubic, en lille landsby langt oppe i bjergene, mens den gamle munk vinker fra vinduet. Han er tydelig rørt af fortællingen om min bedstefar. Om Lasar, Lasina (store Lasar) ...

"God tur, kære barn. Gud velsigner jer", lyder det bag os.

Vejen fortsætter opad, og hvis man ser sig tilbage, ser man en dyb brønd af en dal. Jo længere vi kører opad, desto færre planter ser vi. Landskabet bliver stenet. Sten og sol kysser hverandre. Vi stopper i et sving, og obersten viser mig åen Kanjiza, som ses langt nede som en snoet linie, en kløft af sten. En ørn flyver op og ned og viser, hvor dybt og farligt her er. Vi står på kanten af skrænten, og jeg føler mig svimmel og tør næsten ikke at se ned. På bjergsiden er der mange huler og steder, hvor serberne måtte skjule sig for fascisterne. Der er mange dale, hvor der stadig ligger dræbte civile serbere. Skal historien gentages nu? Jeg tør ikke at tænke på, hvad der ville være blevet af mig, hvis jeg havde måttet flygte mod sådanne skjulte steder. Vi drager tilbage til bilen og kører videre.

I Serbien måtte serbere bosætte sig højt oppe i bjergene, langt fra vejene og muligheden for, at tyrkerne fandt dem. Jeg husker, at min professor i historie spurgte alle om vor opindelse. Vi, som var bjergboere, mente, at vi var ægte serbere; der hvor tyrkerne ikke kunne komme og blande sig i vore gener. De, som var fra lavere højder, blev utsat for den tyrkiske skik, at de beskattede folk med obligatorisk vanære af brudgommen på bryllupsnatten. Kvinnen skulle tilbringe den første nat hos en tyrker. Det var en forfærdelig ydmygelse, som mange ikke kunne leve med. En del kvinder begik efterfølgende selvmord. Mændene hævnede sig mod tyrkerne ved at dræbe dem. Da måtte hele familien flytte og ændre efternavn. Derfor har mange serbiske familier ikke det samme efternavn, selvom de er i familie, og der er mange forflytninger fra et sted til et andet.

Mens vi klamrer os til vejen videre, tænker jeg på, at mine rødder ligger helt på toppen af et bjerg. Måtte de flygte så højt op for at beskytte sig? Det ser sådan ud. Jeg tror ikke, at nogen af fri vilje ville vælge et sådant sted at leve. Og der er ingen tvivl om, at den, som levede her, måtte være hård og stærk

Vi er ankommet til en landsby og spørger en mand, hvor vort tidligere hus lå. Vi ved, at huset er ødelagt og at kun fundamentet er tilbage. Mannen, Bosko Svonja, er snakkesalig og tilbyder os at indenfor i sit hust. Det er ikke så mange gæster, som kommer og går her. Der er krig, men det har ingen betydning for ham. Han er vant til ensomhed og et liv uden moderne hjælpemidler. Hurtigt kommer der en flaske hjemmelavet vin på bordet. Den er meget mørkerød og koncentreret. Han spørger, hvem jeg er, og da han får forklaringen springer han op og gør honnør. Jeg bliver noget overrasket. Han siger, at han hilser et medlem af en adelsfamilie på denne måde. Det har han alltid gjort. Igen hører vi fortellingen om min bedstefar og hans heltemod og gavmildhed. Denne mand var i kirken, som brændte, og han er taknemmelig for sit liv. Nå lever han, mens min bedstefar er død. Han kan bevidne, at bedstefar blev fængslet uden grund. Det var forfølgelse og jalousi. Mange var

misundelige på grund af deres rigdom. og den måtte fjernes. Han fortæller, mens jeg forsøger at samle tankerne. Han havde et billede, hvor bedstefar står sammen med Vojvoda Djujic i kongelig militæruniform, men ved ikke, hvor det er nu. At have billedet kunne koste livet, og alle billeder er brændt. Men han reddede et alligevel. Han vil finde det og vise os det. Jeg var helt perpleks. Skal jeg se min bedstefar i militæruniform fra Anden Verdenskrig, her hvor jeg nu står i hvid frakke og kæmper kampen for mit folks genetiske kode? Han stod der med våben, men jeg står med medikamenter. Men det er en gjenklang, som ringer i mig hele tiden… Hvorfor? Hvorfor? Kunne vi stoppe denne gentagelse? Kan vi stoppe det, at disse fortællinger går fra generation til generation?

Han kan ikke finde billedet. Men ude i haven hører vi får. En kvinde går ved siden af flokken, som springer foran hende, og holder et lille lam. Foran huset lægger hun det ned på jorden. Der hænger en navlestreng på den lille krop, som skælver ved mødet med den hårde verden. Moderen kommer for at slikke slikke sit eget blod bort og give ham støtte. Du er ikke alene. To hunde springer i leg, men de passer godt på egne venner. Der er mange farlige ulve, både på fire og to ben. Jeg ser det idylliske billede og kan ikke acceptere, at vi mennesker ingenting har lært. Bag min ryg fortæller vor husvært lidenskabeligt om fortiden. Men vi må desværre afbryde ham og drage videre, inden mørket falder på. Tre kilometer længere oppe ligger der et hus. Det er et nyere husbeboet af fire generationer. Foran ligger tre enormt store hunde. De rejser sig og en af dem bjæffer og informerer husets beboere om, at der er uventede gæster. Snart kommer en ung mand ud og hilser på os. Vi udveksler nogle ord. Vi er i familie. De ved, hvem jeg er. Deres bror var på sygehuset for fire år siden. Det var ham, som blev skadet i hovedet og forsvandt fra sygehuset, før behandlingen var færdig. For mange år siden samlede min mor gamle klæder sammen, som hun sendte til dem. Der var 15 børn i huset, og det var svært at skaffe tøj og mad til alle. Nu er der kun 9 børn her. Seks har fundet arbejde og har stiftet familie. De hjælper også til. Jeg ser på tanten, som har født 15 børn. Tynd og pæn ligesom dem, der kun har født et eller ingen børn.

Hun tager os med ind i huset, som jeg forventer er rodet. Men alt er rent og pænt, og børnene står efter størrelse og hilser pænt. Deres tøj er gammelt og udslidt. Mor siger, at det største problem er skoene til de store. De bruger nummer 47, og det er ikke til at finde i Krajina. Marko lover mig, at han nok skal finde nogle store sko på militærlageret og sende til dem. Mel og sukker fra den humanitære hjælp har de aldrig fået. Han lover, at det vil blive ordnet. ”De, som har, får mere, mens de, som intet har, intet får. Det ved de”, siger tante. Der er ingenting, der overrasker hende længere.

De viser os en stor tomt, hvor der kun er fundamentet af et hus tilbage. Storhuset. Det var bedstefars hus. Der blev min mor født. Jeg tager to små sten fra grundmuren. De rummer måske spor af min bestefar, og nu berører jeg også ham. Vi ville have haft meget at fortælle hinanden. En sten vil jeg give til min mor. Hun har ikke været her siden de blev flyttet til Slavonien og derpå til Serbien. Nu ved jeg hvorfor. Der er mange tunge minder knyttet til stedet. Solen har varmet stenene. Jeg lader varmen komme ind i mig. Mørket lurer, og pludselig er alt mørkt. Nogle få stjerner forsøger atå vise vej. Vi drager hjemad i stilhed. Jeg

er fuld af indtryk og tanker, men det værste er, at jeg har mange spørsmål, som ingen kan svare på. Bedstefar er død, bestemor også. Jeg havde aldrig troet, at de havde taget så mange hemmeligheder med sig i graven.

Vladika Longin holder mindtale over alle de 431 falne i krigen i Benkovac. Det er Markos fødeby. Kvinder i sort står stille og med sorg i hjerterne, men ikke i munden. De er ordløse. Ingen vil høre om deres sorg og smerter. En canadisk journalist spørger præsten, hvorfor serberne ikke rejser hjem, hvor de kom fra. Han kender ikke historien, og gentager den løgnagtige propagandas påstand om, at serberne er kommet hertil for at overtage kroatisk land. Han ved ikke, at serbere har boet der i over 500 år – i længere tid end USA har eksisteret. Vladika viser ham serbiske klostre, som blev bygget her i det 14. århundrede. Han nægter at tro det. Hvis de var her, er der ingen, som burde forbyde dem til at leve i deres land, uanset hvad det hedder. Det er netop det, det hele drejer sig om. De får ikke lov til at leve i fred, men tvinges ud af Kroatien. Der findes TV-optagelser med den kroatiske nationalistleder Tudjman, hvor han siger:

”Serberne skal forsvinde fra Kroatien. De, som ikke rejser frivilligt, skal udslettes. Det vigtigste er at presse dem, til at de rejser af sig selv. Når de civile er forsvundet, følger militæret med. Vi har USAs og Tysklands støtte til at gennemføre dette”.

Propagandaen gør sit, og almindelige mennesker, som skaber den offentlige mening, har ikke tid til at checke fakta. De får serveret det, som passer den ene side, og sandheden bliver det, som gentages flest gange. På den ene side har vi den kroatiske propaganda og verdenspropagandaen imod os, livet selv plager os, men det værste er, at vi også tynges af indre strid. For at overleve skal vi blive meget bedre end de andre, men vi klarer ikke den opgave. Civil og militær magt skændes med hinanden. Militæret er undertrykt og kastet ud i baggården. Ingen sætter pris på dem. I Serbien tør de ikke at gå med uniform på gaden. Folk avskyr dem. Soldater i felten har en løn på 35 dinarer, mens bureaukraternes rengøringshjælp tjener 150. Folk er resignerede og modløse. Fra Benkovac ringer de om, at kommandanten selv overgiver 35 dinarer til en mor med tre børn, som har mistet sin mand på slagmarken. Krigen varer alt for længe. Hjælpen kommer ikke. Ingen kan se nogen løsning. Mange lever af korruption, og det passer godt med kaos og lang krig. Dette folk kan ikke sammenlignes med dem, som jeg traf oppe i Banija og Kordun. Man skulle tro, at det drejede sig om to forskellige folkegrupper.

Jernbanen repareres fra Zagreb til Knin. Det er muligt, at de finder en løsning. Jeg er ikke politiker, men jeg har lov til at tænke, at man må kunne finde andre løsninger end krig. Knin er en samling af serbiske flygtninge fra andre områder. De, som er fra selve Knin, er lidt opblæste og indesluttede, mens flygtningene er mere åbne og søger efter kontakt. Jeg er mere sammen med dem. Blant dem er Doktor Olivera Potrebic, en kollega fra Gospic, hvor mange serbere har mistet livet. Hun fortæller, hvordan hun transporterede døde fra bjerget og ned på et lager. Hun var blevet bebrejdet af militæret -- at døde ikke skal fragtes med ambulance. De truede hende med straf. *”Kom i gang”,* sagde hun bagefter og fortsatte med

at fragte alle de døde ned. Der kom en UNPROFOR-styrke fra FN for at tælle døde, og hun beder dem om atå tage huerne af. De skal vise lidt respekt overfor hendes døde venner. De ser hårdt på hende, men tager huerne af. Nå er hun her og specialiserer anæstesien. Hun ved ikke, hvad der kommer til at ske i nær fremtid. Det er der ingen, der ved. Jeg har en kusine her, og hun er også læge. Høj og pæn, 30 år, men ugift og uden kæreste. Der er mange pæne officerer, og jeg forsøger at skabe mulighed for et stævnemøde. Hun protesterer og siger:

"Hvad skal jeg gøre med en kæreste eller kærlighed her? Det skaber blot nye problemer for os. Man kan ikke både være forelsket og lide. Så længe du er alene, plager du dig selv. Hvis du har nogen, er sorgen dobbelt så stor. Jeg vil ikke sætte mig i en meningsløs position eller ødelægge mit liv, mere end det allerede er ødelagt. Krajina er et land med levende begravede mennesker. En massegrav med mennesker uden perspektiver i livet".

Tilbage til Serbien

Det er slutningn af marts 1995. Jeg er tilbage i Serbien. Jeg kom helt knust fra Knin. Livet er nu næsten forsvundet fra de områder. For flere tusinde er det et gravsted, hvor de har fundet fred. De andre er som levende døde, uden fremtid og uden fred i sjælen. Livet, som jeg mødte der for få år siden, findes nu kun på gamle siden af min dagbog. Sorg og overbevisningen om, at Krajina ikke findes længere og at kampen er tabt, forvandler sig til blod i min sårbare mave. Stress-ulcus. Blødende mavesår. Jeg er indlagt på sygehus og skal snart opereres. Bleg og trist. Min sjæl lider mer end min krop. Det er sjælen, som græder med blodige tårer. Jeg ligger i halvsøvne og ser igen vandfaldet Krcic og klosteret Krupa i den grønne dal.

Med bedringen kommer der ny energi, og jeg kaster mig igen over indsamling af medikamenter til Krajina. Den nye chef, der er min kollega fra militærakademiet, og jeg får en liste over deres nødbehov. Arbejdet fortrænger de triste tanker. Serbien er fuldkommen ligeglad med problemene i Krajina, og folk er endog negative overfor mit engagement. Men det varmer, at jeg altid finder folk, som vil hjælpe alligevel. Det lykkes os at få en lastbil sendt afsted. Jeg arbejder næsten hele eftermiddagen og aftenen med at bære kasser til lastbilen. Der er kun en oppositionskollega, som hjælper mig. Kollegaen, som arbejder på at blive direktør og er medlem af partiet JUL, som tilhører præsidentens kone, beder mig om at finde en bagdør at bære kasserne ud af. Han vil ikke engang se mig. På grund af propagandaen mod serbere udenfor Serbien, er mange bange for at hjælpe, selv om de vil. En kollega, som er kirurg, venter i en lastbil udenfor byen og har givet sit bidrag hemmeligt. Sådan er det.

Markos søn Vladimir bor hos mig. Jeg har forsøgt at finde et job til ham, men det er vanskeligt. Arbejdsløsheden vokser i Serbien. Jeg reagerer hurtigt og sender ham på skolen for bagere. Min ven, som ejer et bageri, vil gerne hjælpe til, men ansatte må have

kompetence. Det går trægt. Vladimir vil ikke lære. Det viser sig, at det ikke er let at tage hånd om andres børn og love dem en lys fremtid. Der er ingen fremtid i Krajina, men Serbien tilbyder ikke noget bedre. Specielt hvis personen ikke er villig til at yde noget selv. Jeg er nødt til at kontrollere dregnen strengt. Efter nattevagt tager jeg ham i hånden og pladserer ham i klasseværelset og sover ude på gangen, så han ikke stikker af. Det billede bliver en klassiker. Folk begynder at få medlidenhed med mig. Men jeg vil ikke opgive ham. Han var i krig, og det har haft konsekvenser. Hvis han ikke selv er klar over behovet for at få en uddannelse, så er jeg. En ansættelsesaftale er snart i hus. Han får job i bageriet, men desværre om natten. Han tjener mere end jeg som læge, men bruger pengene lige så hurtigt, som han får dem. Men i det mindste arbejder han og fusker hverken med kriminalitet eller narko. En vis kontrol har jeg over ham. Hans far er i Krajina med en usikker fremtid. Han ringer til os, når han kan.

Jeg kan ikke samle mine tanker mere. Hver eneste dag kan jeg få nyheden, om at Marko er dræpt. Grahovo og Glamoc falder, Dinara er erobret af kroater. Det er ingen adgang til Knin fra øst. Der er bare nord tilbage. Medierne i Serbien oplyser dette med kold stemme. Ingen reaktion. Stillhed. Jeg har ondt i maven. Hvordan skal man hjælpe dem nu? Hvem skal hjælpe dem? Jeg ringer til kolleger på militærakademiet og forsøger at få flere oplysninger. De siger, at de forbereder sig på at køre med to biler gennem Nord-Bosnien. Jeg spørger, om de behøver hjælp. ”*Nej! Det skal vi klare selv”*. Jeg ringer Knin og snakker med afdelingslederen på anestesien, som siger: *”Bliv hvor du er. Vi må klare os selv”*.

Næste morgen rejste de, og vi mistede videre kontakt. Marko ringer ikke. Børnene og jeg er helt stille. Vladimir spørger, hvad der skal blive af ham, hvis pappa dør. *”Du har os*”, siger mine børn. Han er 18 år nu, og pappa er ikke længere så nødvendig, som han var. Vladimir har afgangsbevis, job og løn, og jeg vil hjælpe så meget, jeg kan. Det ved han.

En aften ringer Marko og forsøger at trøste os:

”*Ta det med ro. Kroatene får aldrig Krajina uden kamp. Jeg har det godt*.

Nu ingen stress. Det var værre før... Ingen tårer. Man græter ikke for levende mennesker.

Fredag nat ringer han igen. Jeg skriger:

Strmica er borte. Det var reservestedet for sygehuset. ”*Hvor skal du tage hen nu?”*

Han svarer ingenting, men jeg er alligevel glad for, at han er i live. Time for time... jeg tænker ikke længere end i timer. Klokken 05 den 04.08 1995 er Krajina under angreb fra alle sider. Alle byer og landsbyer står i flammer. 300.000 veltrænede og velbevæbnede kroater under ledelse af pensionerede amerikanske generaler, går mod 250.000 ubevæbnede civile i Krajina. Nogle få tusinde serbiske soldater betyder ingenting for dem. Fly kredser over Krajina og bomber kolonner af civile, som forlader området. Klokken 06.10 siger general Mrksic, Markos overordnede:

”*Militæret er under tilbagetog og er nu i reservepositioner. Det vigtigste er at beskytte de civile”*.

Jeg ser på alle TV-kanaler, men ingen giver information om de dramatiske hændelser i Krajina. Hvad siger vore fjender, når vi, som alle andre mener er venner, tier om sandheden?

Jeg slår over på Radio America, og der hører jeg, at kroater kommer sejrende ind i Knin. Knin er endelig i kroatiske hænder. Jeg skriger mens jeg skjuler mig på toilettet. Børnene skal ikke se mig sådan. Hvordan er det skjet? Lever Marko endnu? Jeg går ind på værelset og ser, at Vladimir græder. Børnene græder. Jeg tager telefonen og ringer til hans søster... han lever så længe vi ikke hører det modsatte eller ser hans lig.

Jeg må på arbejde. Jeg arbejder med alle tanker vendt mod Krajina. Folk omkring mig er lige glade med Krajina. Jeg går gennem gaderne og føler behov for at slå til venstre og højre og hævne mig for den ligegyldighed, som serberne udviser, mens deres brødre lider eller bliver dræbt af kroater i Krajina. At verden ikke reagerer og at FN ikke bekymrer sig om, hvad kroater gør med børn og gamle ubevæbnede mennesker i Krajina, kan jeg forstå. Men jeg er rystet over, at mit eget folk ikke foretager sig noget som helst for at ændre på den tragiske skæbne, som overgår dette folk.

I to dage får vi ingen information om, hvad der sker i Krajina. Pludselig begynder TV-kanalerne at vise en kolonne af traktorer, gamle biler og til sidst folk til fods, som går på bosniske veje mod Serbien. Det er en 800 km lang vej, som er fuld af ydmygelser og fare. Nu står det helt klart i Serbien, at de mennesker, som de ikke har hjulpet tidligere, må hjælpes nu. Alle, som kan, går i gang med at forberede skoler, idrætshaller – alt som kan bruges. Jeg er helt knust, og selv om jeg gerne ville drage imod grænsen for at hjælpe andre aktivister, føler jeg, at det er bedre at vente hjemme, tage vare på børnene og forberede varig og konstruktiv hjælp, som vi må give til over 250 slægtninge fra Krajina.

Mor og jeg snakker om, hvad vi kan gøre. Vi har en hytte, og vi har venner, som kan give os mere plads; vi samler gamle klæder, sengetøj, køkkenudstyr – alt hvad vi har to af. Dagene går med dette intensive forehavende, og jeg undertrykker frygten og bekymringen: Marko er ikke længere i live! Den mulighed holder har jeg afskrevet. En uge senere ligger jeg i sengen og forsøger at sove, da telefonens kimen bryder stilheden:

"Halloooo!"

I mine ører klinger hans stemme endelig. Han er i live! Han lever!!!

"Er du såret? Hvor er dine forældre?"

"Det er ikke så let at dræbe en serbisk oberst, som er lavet af sten, kære."

"Det vet jeg!"

"Min familie er på vej; nu er de ved Banja Luka. Min bror er såret, og jeg be'r dig om at forberede en plads på sygehuset. Jeg er bange for, at hans fod skal opereres."

Alle er skrækslagne. Dette er forfærdeligt. Hvad vil der ske med dem? Hvad vil der ske med patienterne? Har Serbien sendt hjælp? Har Serbien svigtet os? Er vi alene? Hvor er FN nu? Hvorfor står FN og NATO på kroatisk og muslimsk side i denne krig? Hvad er dette? Spørgsmål, mange spørsmål i en helt håbløs situation. Men ingen svar ville hjælpe. De tier! Det er klokken tre om natten. De står på sygehusbalkonen og kikker op. Der er sort himmel over Promine. Pludselig viser månen sig, orange, næsten rød. Fra den nederste del breder den røde farve sig over himlen. Det er en blodig måne over Krajina. Et katastrofalt tegn.

Krajina dør.

Kollegerne er oprørte, når de fortæller sådanne detaljer. De genoplever billeder fra digte fra den serbiske historien. Hvis disse sammenligninger med Kosovo-sletten kan hjælpe dem til at slappe af, til at komme glemme smerterne, er det bare med at gå tilbage. Det siges i digtet, at himlen græt før kampen mellom tyrkere og serbere på Kosovo-sletten startede. Det blev begyndelsen på et 500 år langt serbisk slaveri under tyrkerne. Hvad sker der nu? Himlen græter igen. To timer senere bomber kroaterne Knin. Granater falder rundt om sygehuset. Kollegaer, som bevarer hovedet koldt, forbereder evakuering. Skadede personer bliver sat ned ved indgangen, og bliver derpå næsten kastet ind i helikoptre, som knapt nok rører ved jorden. Der er kaos blandt patienternene. De bortriver dræn, så de hænger ud af kroppen, uden at vide, at det skader dem endnu mere. Men det er livet, det drejer sig om, og lidt mere skade betyder så lidt. Nogle gange klarer helikoptre atå tage 10 personer ad gangen, andre gange bare en eller to. Forholdene ændres fra minut til minut. Mens de fleste læger pakker tingene hurtigst muligt, sidder andre i ro og forbereder sig på kroaternes ankomst. Blant dem er avdelingslederen på anestesien som er gift med en kroatisk dame. Han vil ikke forlade Knin og mener, at det er muligt at finde fælles ståsted med kroaterne. En anæstesilæge til, en anæstesisygeplejerske og en beruset kirurg er med. De vil blive på sygehuset. Der er mange skadede patienter, som ikke kan flyttes fra sygehuset. Nogen må være sammen med dem. De vælger at blive. Foran sygehuset kommer busser og tager imod alle, som får plads. Alle går i det tøj, de befinder seg i: grønne operationsskjorter, sygehusstøvler, hvide frakker. De går uden at vide, hvor de skal hen og hvor lang tid, det vil tage. De, som forlader afdelinger, hvor der stadig er patienter, græder. Skal de virkelig overlade patienterne til kroaterne? Kan de hjælpe dem? Det kan de ikke, og det ved de også. Situationen er lige så kaotisk udenfor som i deres sjæl. Jeg var i Knin under det første bombardement. Jeg husker, hvordan patienter skreg mod os, at vi skulle forlade sygehuset og ikke vente på ustasja. Nu er bombardementet mere intenst, og jeg kan forestille mig, hvor kaotisk det må være.

Tilbagetrækningen sker spontant. Alle her kender ustasja så godt, at de ikke er i tvivl om deres forbryderiske hensigter. At have hovedet i behold er vigtigere end at beholde ejendommene. Kolleger, som forlader anæstesiafdelingen, medtager medikamenter, som kan de kan dræbe sig med, hvis de falder i hænderne på kroaterne. Udenfor Knin er der allerede en lang kolonne, og hele tiden kommer nye mennesker med små pakker med tøj eller hvad de havde tid til at tage med sig. FN-styrker står og ser på uden den mindste reaktion. Mine kolleger beder dem om at gå ind i byen og advare de mennesker der, som ikke ved, hvad der sker. Nej! Det er ikke deres job at beskytte serbere. Mine kolleger beskriver smilene på deres ansigter. De er fornøjede. Alligevel er der altid nogle undtagelser, og russeren Andrei tager til Knin og kommer ud med tre læger. Men den tur var også farlig for ham, og han vil ikke mere. Folk flygter panikslagne fra Knin og drager videre mod Srb og fra Srb mod Martin Brod, som er på grensen mellem Krajina og Bosnien.

FN er dannet for at hjælpe de svageste, men de hjælper ikke svage serbere. Gennem kolonnen spredes efterretningen om, at præsidenten for Krajina, Martic, har begået selvmord på sit kontor. Mange nikker anerkendende. Det var en anstændig handling.

Kolonnen af flygtende går og går. De har en bil med ødelagte vinduer, uden forrude. De går forbi Banja Luka og videre mod Serbien. Der mener de, at der kommer transport. Men kommer den? Efter 10 timer er de på grænsen mellem Bosnien og Serbien. Tøjet er blodigt, og ansigterne blege og desorienterede. De klarer at finde vejen mod Beograd, og nu er de her. Følelserne ændres fra minut til minut. Det går fra raseri til fortvivlelse. En kollega fra Banja Luka ringer og siger, at kroatisk TV har vist den kroatiske ankomst i sygehuset i Knin. De viser billeder af serbisk helsepersonale, som er der. Blandt dem er kroater, som har arbejdet sammen med serbere, og nogle, som viser sig at have ført dobbeltspil og samarbejdet med kroaterne. Kollegaen beskriver to anæstesilæger, en kirurg som står helt fortvivlet og to serbiske og en kroatisk sygeplejerske. Kroaterne er vældig opblæste og anser sig for højerestående. De har altid opført sig overlegent overfor serbere, og gør det også nu. De siger, at det serbiske sygehus er skident som serberne selv. Det sygehus var godt, og personalets nationalitet har intet med kvaliteten at gøre. Der var også mange kroater, som blev reddet på det sygehus.

Jeg vender hjem og lader mine kolleger være alene. Jeg kan ikke holde ud at høre på de detaljer, som nogle af dem vil fortælle. Hjemme venter de børn, som jeg må tage mig af.

Telefonen ringer, og jeg tager automatisk røret. Det er Marko! Alle lys var slukket, men pludselig kommer solen mod mig fra alle kanter. Livet, som begyndte at brænde ud i mig, liver atter op. Jeg er ét øre, bare ét stort øre, som suger hans stemme til mig. Jeg må vide, hvad der sker med ham -- hvor er han?

”Jeg er fremme om en time. Venter på transport fra Beograd”.

Alt det, jeg ikke kunne overkomme i de seneste dage, ordnede jeg på en time, og endelig ringer det på døren. Der er fire mænd sammen med ham. De er på vej videre. De skal lade ham blive her. Han står der, tynd, så tynn, 15 kilo er forsvundet. Ansigtet er gråblegt, og han forsøger at smile, som han plejer.

”Jeg kommer her og har ingenting tilbage, Zorica,” siger han roligt og næsten hviskende.

Hans tone griber mig om hjertet. Vi har mistet Krajina, men vi skal ikke miste mod og livsglæde. Det vil blot glæde fjenden. Tanker flyver gennem mit hoved om alle de forrige krige, som har fundet sted her på Balkan. Vi er efterkommere af folk, som led meget mere, end vi gør. Skal vi være dårligere end dem? Nej! Serbiske kvinder har ventet mange soldater hjem fra forskellige krige og har hjulpet dem til at leve videre. Det er livet, som er det vigtigste, selv om det serbiske folk sætter størst pris på frihed. Men man er nødt til at leve for at kunne kæmpe for frihed. Det gælder bare om at holde ud

”Velkommen hjem.”

Vi knuger hinanden. Uden flere ord.

Den største etniske udrensning i Europa siden 2. Verdenskrig: Op imod 300.000 serbere på flugt fra Krajina.

Det er 17. august. Marko og hans følgesvende brugte 12 dage på at gå gennem Bosnien til fods. Han fortæller, hvordan de gik sammen med almindelige civile, hvordan de gravede efter gulerødder undervejs og stjal kål og frugt, - alt hvad de kunne finde på vejen, og som de madede børn og gamle med. Flere steder i Bosnien ventede folk med flasker med vand, som de gav til flygtningene.

I Serbien har folk også organiseret sig. Marko og jeg kaster os ud i jagten på hans og mine slægtninge. Min jagt rettes mod Beograd, hvor mor og min bror tager imod dem, som er kommet. 14 af dem rejser til én hytte, 10 til en anden. Alle de resterende 250 skal fordeles mellem slæktninge, som allerede er i Serbien.

Marko har færre slægtninge end jeg. Hans 83 år gamle mor er i kolonnen. Broderen er skadet. Markos nevø på 12 år kørte dem 800 kilometer på en traktor. Det er mange sådanne drenge, helte som måtte køre traktor eller bil eller hvad som helst, som kunne få dem til Serbien.

Jeg møder nogle af mine tidligere kollegaer, som er overbeviste om, at FN vil skaffe dem tilbage til Krajina. *"Verden kan ikke tillade, at en halv million mennesker mister deres hjem."* Jeg tror ikke på det, men tier. Verden får den information, som nyhedsbureauerne serverer, og ingen af dem fortæller om en halv million serbere, som er forflyttet fra Kroatien til Serbien. Der er registreret ca. 1 million flygtninge i øjeblikket i Serbien. Her er folk fra Bosnien, Kroatien og Kosovo. Halvdelen er indkvarteret privat, mens en halv million er på kollektive opsamlingssteder uden elementære hygieneforhold.

Men det er verden ligeglad med.

Perioden 1995 – 2000

Forfølgelsen

Flere end 250.000 flygtninge fra Kroatien stavrede med usikre skridt til et overrasket og nedslidt Serbien. Kolonnen var en over 800 kilometer lang slange, som strakte sig fra Kroatien gennem Bosnien til Serbiena. Dette var en livslinje. Marko og jeg vandrede stumme og fortvivlede fra det ene opsamlingscenter til det andet og forsøgte at finde slæktninge og venner. Vi var spændte og triste og snakkede og spiste kun lidt.

Marko var blevet beordret til Bosnien. Der skulle de samle resterne af hæren fra Republikken Krajina og forsøge at genvinde tabt terrain. Denne krig blev ledet af idioter. Hvad kunne en håndfuld udslidte og dårligt udrustede soldater stille op imod en veltrænet kroatisk hær støttet af USA, den største krigsmagt i verden? Marko og jeg talte ikke om hans snarlige afrejse. Vi havde haft mange sådanne afskeder i løbet af den perioden, havde kendt hinanden. Der hang altid en trussel over os om, at dette var sidste gang, vi så hinanden. Derfor benyttede vi den knappe tid til at give hinanden det bedste af os selv.

En eftermiddag ringede journalisten Vanja Bulic og bad mig om en kommentar til hans avis. Det var ham, som havde haft mod til at publicere dele af min krigsdagbog i ugeavisen Duga (Regnbuen). Jeg havde snakket med ham på TV i programmet ”Sorte perler”. Han ville høre min reaktion på denne triste tilstand. Jeg havde ingen vilje til at skrive om mine følelser lige nu. Jeg kæmpede for at overvinde dem. Brystet føltes trangt, jeg var forpustet. Det føltes som om glødende jern brændte i mig, snart ville jeg bukke under for skuffelsen. Jeg var skuffet over FN, de serbiske myndigheder, menneskene omkring mig, mig selv. Jeg var trist, enormt trist. Der fandtes ikke plads i mig til diplomati nu og ingen forståelse for kroaterne eller resten af verden. Jeg var knust.

Når man udtaler sig om politik, bør man lægge følelserne på hylden. Det kunne jeg ikke nu, og ærligheden kostede mig dyrt. Det var en farlig tid, på grund af krigen. Ivo Andric, den eneste serbiske nobelprisvinder i litteratur, har skrevet dette om krigen: ”De fornuftige tier, de dumme tager over og de korrupte sejrer.” Dette smagte jeg nu. Mange intellektuelle tiede og valgte trygheden. Jeg havde to børn, og de kunne komme til at betale en høj pris for mine meninger. På den anden side vidste jeg ikke, hvordan man kunne oppdrage børn til at blive frie og ærlige mennesker, hvis man selv tiede stille og ikke gav uidtryk for sine meninger. Informationerne som strømmede ind forøgede følelsen af magtesløshed. En ven fortalte, at han havde mødt en kollega af mig, ortopæden Kasum fra Knin. Han var kommet hertil med børn, som led af spastisk lammelse. De havde fået lov at låne hans hytte i bjergene. Det var en kortsigtet løsning og de havde ingen penge til mad, men hvad skulle de gøre?

Min kollega var stor som en bjørn og vandrede rundt i skoven og slog mod hvert eneste træ på vejen. Skulle vi lade ham være alene i denne skov? Var det det eneste, vi kunne tilbyde dem, som havde mistet alt? Jeg var hos direktøren og bad ham om at ansætte min kollega. Vi havde brug for en ortopæd, og min ven var meget dygtig. Et job at passe og en

fast løn kan reparere selvtilliden, give livsmodet tilbage, og det syge barn kunne få mad og medicin. Det var hårde tider for raske mennesker, så hvordan skulle det gå med et sygt barn? Direktøren var enig med mig i, at dette var det bedste Serbien kunne gøre: at benytte sig af disse menneskenes kompetance. Men helsedepartementet havde udstedt et klart forbud mod at ansætte folk fra Krajina.

De skulle sendes tilbage, hvor de kom fra. Kroaterne kastede dem ud af Kroatien som affald, og det var, hvad kroater mente om serbere. Kroater var overmennesker og ligsom bedst blandt befolkningerne fra eks-Jugoslavien. Deres arrogance må de afregne med deres egen samvittighed, men at vi serbere fra Serbien opførte os på samme måde mod de svageste fra Krajina kunne jeg ikke tåle. Jeg var også fra Serbien, og jeg måtte reagere, men vidste foreløbig ikke hvordan. Jeg ringede rundt og snakkede med kolleger fra Krajina, men de var skræmte og holdt sig skjult. Myndighederne havde engageret gangsterlederen Arkan og hans tigre til at samle helsepersonalet fra Krajina og sende dem tilbage, så ingen ville sige, hvor de befandt sig. Det var en forfærdelig situation. Vanja Bulic ville, at jeg skulle skrive om det. Jeg var ude af stand til at pladsere fingrene på skrivemaskinen, hænderne skælvede og tankerne løb alt for raskt til, at jeg kunne fæste dem på papiret.

Du kan vel snakke? Det var hans næste spørsmål. Jo, jeg kunne jo snakke, men hvilken forskel ville det gøre? Det var kun mig selv, som ville komme til at lide for det. Ja, men du lider uanset hvad. Du er en af de få intellektuelle, som har mod til at sige sandheden, så hvorfor ikke fortsætte med det? Det var de intellektuelles historiske pligt, mente han, hvis ikke fortjente de ikke deres titel. Jo, men dette kunne kun modige mennesker gøre, var mit svar. – *"Og hvor mener du, at du hører til?"* replicerede han. Efter en sådan udtalelse turde jeg ikke svigte ham, svigte mig selv og alt det, som jeg havde gjort hidtil. Han havde ret. Jeg vidste ikke, om jeg kunne forandre noget på egen hånd, men jeg kunne inspirere andre til at være modige og gøre noget.

Serbien lignede en båd, som drev rundt på havet med en forvirret kaptajn og en besætning, som var bedøvet af sanktioner og frygt. Jeg var ved at drukne i det selv. Der kom ingen hjælp udefra og vi, som ville have forandringer i Serbien, var presset af mange uretfærdige tiltag fra FN og NATO. Verden trampede på os udenfra, og vore korrupte politikere gjorde det samme indefra. Verden viste ingen medmenneskelighed og ingen forståelse for serbiske problemer og fratog os dermed muligheden for at leve, hvor vi var født. Propaganda med påstande om enorme antal muslimske ofre skyggede for omverdenens tillid. Der blev skrevet om så store antal voldtagne muslimske kvinder, at det overgik antallet af serbere i hele den bosnisk-serbiske hær. Serberne havde omkring 60.000 soldater, mens medierne skrev om 150.000 voldtagte kvinder. Forbrydelser begået imod serbere blev aldrig nævnt med et ord.

Vi var vidner til, at både muslimer og kroater ikke overholdt aftaler indgået med FN. Da den jugoslaviske hær skulle trækkes ud af de ex-Jugoslaviske republikker, blev de angrebet overalt uden at hverken kroater eller muslimer blev straffet for det. Tusindvis af unge

serbiske mænd blev myrdet for øjnene af FN-soldaterne. Den 15. maj 1992 dræbte muslimerne over 200 serbiske soldater og arresterede omkring 140 under tilbagetrækning fra Tuzla. Serbiske ofre blev bagatelliseret, døde serbere betød ingenting. Hvorfor? Kunne det være fordi, muslimerne var på vej til at få flertal i FN? Eller fordi muslimer ejer 70 % av verdens oliereserver, som USA bruger 25 % og EU med 17 % af? Var det derfor, de støttede muslimsk ekspansion på Balkan og dannelsen af to nye muslimske stater – en i Bosnien og en i Serbien (Kosovo)? Fra 1992 til 1995 blev 27 af 30 serbiske byer i Srebrenica-regionen lagt øde og 3500 af de serbiske indbyggere blev myrdet. Hvorfor nævnte ingen dem? Verdens medier græd kun for dræbte muslimer.

Mange af de muslimer, som man påstod var dræbt i Srebrenica i juli 1995, stemte ved valget i 1996, og mange andre kan man finde som flygtninge ude i verden under andre navne. Der er en mængde uafklarede forhold, og vi tog ingenting for gicet. Den, som er blevet narret før, er forsigtig. Netop i Srebrenica havde muslimene undertegnet flere aftaler med FN om afvæbning, men de gjorde det modsatte, – de væbnede sig og optrappede angrebene mod serberne. FN straffede ikke muslimerne for manglende respekt for aftaler, men straffede serberne for hvert eneste skridt de foretog i selvforsvar. Det skabte mistillid til FNs rolle i krigen. De var langt fra nøutrale og retfærdige. Mens FN gav ensidig støtte til muslimerne i Bosnien, rapporterede de serbiske medier selektivt om krigen i Bosnien. Nyheden om selve massakren i Srebrenica hørte vi fra udenlandske medier. Det var skamfuldt for os. Vi behøvede ikke den slags oveni sanktionerne. Det var et ubehageligt og smertefuldt chock.

Folk i Serbien oplevede flere hundrede tusinde flygtninge, krigsofre og mangel på alt; men vi fik så godt som ingen hjælp, mens muslimer fik hjælp fra både kristne og muslimer.

Arbejde som redskab

Med ryggen mod muren benyttede jeg de sidste rester af min fornuft til at utvikle meg fagligt. Arbejde var det eneste, som kunne hjælpe mig. I september 1995 forsvarede jeg min magisterafhandling om stress-ulcus, som udtryk for psykisk stress under krigsforhold. Myndighederne havde påstået, at Serbien ikke var i krig, men min undersøgelse viste, at Serbien led enormt under konsekvenserne af krigen, som foregik udenfor Serbiens grænser.

Jeg fik efterfølgende en stilling på Universitetsklinikken i Beograd og flyttede tilbage til min hjemby.

”Mellem to tårer”

Den nye arbeidsplads og doktorgradsstudiene optok mig. Desuden forsøgte jeg at få udgivet en bog om Krajina, som jeg havde skrevet på baggrund af mine dagbogsnotater. Jeg sendte

manuskriptet ind til en konkurrence, og den havnede blandt de 10, som blev anbefalet til udgivelse. Alligevel manglede der penge til udgivelsen. Jeg havde ingen penge selv, men det varmede, at kritikerne mente, at bogen havde litterær værdi. Det var vigtigt, for at få myndighederne til at bevillige penge til trykningen.

På bussen til Beograd traf jeg tilfældigvis vor kulturminister, medlem af det regerende parti, men i stilhed modstander af Milosevic. Han brugte den time, vi rejste sammen, til at gennemgå min bog. Jeg havde kaldt den ”Mellem to tårer”. En nat vågnede jeg og så den titel for mig, skrev den ned og lavede samtidig en skitse til omslag, halvt sort og halvt hvid. På den sorte del tegnede jeg en hvid tåre – og motsat på den andren. Sort og hvidt – det er historien om krigen på Balkan. Vi serbere var sorte, ingen nuancer, bare kontraster.

Efter mødet med ministeren gik alt hurtigt. Mine venner samlede penge ind, og forlaget ”Filip Visnjic” trykkede bogen under titlen ”Fra Krajina som ikke længere eksisterer”. Mit beskedne honorar gav jeg til invalide fra Krajina, som havde dannet forbundet ”Dobra volja” (God vilje). De var helt afhængige af hjælp.

Livet går videre

Jeg arbejder i Beograd, bor i Smederevo. Pendler hver dag 100 kilometer i begge retninger. Nogle gange er det det rene eventyr. Bussen stoppe,r og vi må ud og finde en anden måde at drage videre på. Sanktionerne får væærre og værre konsekvenser. I Beograd er antallet busser, som kører offentlig transport, halveret. Sanktionerne har fået indvirkning på alle mulige samfundsområder. Det er vanskelig at køre bil på grund af mangel på benzin. Det er lige så vanskeligt at bruge offentlig transport. Køretøjer er ude af drift på grunn af mangel på reservedele og benzin. At komme fra et sted til et andet uden at gå til fods er blevet et eventyr.

Bussene går ikke regelmessig. Det er ikke på grunn at serbere er late mennesker, men på grunn av uventede uhell underveis. Bussen stopper, ingen kan komme for å hente passasjerene, og slik er det. Når til slutt en annen buss kommer, venter dobbelt, og noen gang tre- og firedobbelt så mange passasjerer som bussen kan ta om bord. Da er det logisk at bussen tar om bord så mange som mulig, og vi som får plass presses tett sammen.

Jeg arbejder først på den 1. kirurgiske klinik på Det medisinske Fakultet ved Klinisk Centrum Serbien. Der bliver jeg færdig med min doktorafhandling og må flytte til Akutafdelingen. Ingen kan lide at arbejde der. Det kan jeg heller ikke, men jeg er primært akutlæge, og her tages der imod over 150.000 patienter årligt. 10.000 opereres. Det er lidt af et arbejde, som udføres her.

Doktorgraden forsvarer jeg i september 1997. Der er 103 mennesker til stede. Mine opponenter er oppositionsprofessorer. Det medicinske fakultet har problemer med at give mig lokaler. Disse professorer er ikke velkomne hos dem. Det er trist, men Det medisinske Fakultet er overtaget av JUL, Jugoslovenska levica (Jugoslavisk venstre) og Mira Markovic, Milosevics kone. Alt sker under hendes kontrol. Mine kolleger forvandles til kommunister over natten og bestræber sig på at tilfredsstille hendes krav. Alle stillinger og udnævnelser baseres på politik. Det er til sidst tandlægefakultetet, som inviterer mig til at bruge deres termin for min doktorafhandling-disputats. De tager heller ikke penge af mig. De er ikke tilhængere af de herskende myndigheder. Selve disputatsen er en fantastisk forestilling. Den foregår på den bedste måde, og den eneste, som mangler der, er min far. Jeg drager til fars gravested og lægger blomster.

"Jeg har klaret det, far. Din datter er doktor, en rigtig doktor. Jeg ved, hvad du vil sige: Sæt nu ikke dig selv for højt. Ved du, hvor mange som har fået den titel før dig?"

November 1997 rejser jeg til en kongress for akutmedicin i Trieste i Italien. Det er første gang i syv år, at jeg rejser til udlandet. Min artikel er accepteret til kongressen.

I foråret 1998 tager jeg til København. Jeg skriver tre artikler, og alle tre bliver accepteret på Verdenskongressen om resuscitering (genoplivning). Jeg har ikke penge til at betale for trykning af artikler, men de sætter prisen ned, og det lykkes mig at samle 100 dollar sammen. Det er et enormt beløb for mig, som får en løn på 10 dollar. Endnu værre er det at skaffe penge til rejsen, men mine kolleger Gordana, Goran og jeg klarer det. På kongressen møder vi professor Asriel Perel fra Israel. Han viser os rundt i København. Vi bliver godt kendt med både byen og professoren. Tivoli vil jeg huske som noget af det pæneste i verden.

Vi morer os hele natten, og jeg ler for første gang i et årti. Gordana og jeg tager billeder med vikingehjelm på hovedet. (Jeg har på det tidspunkt ingen anelse om, at vi begge to havner i Norge en dag, til og med meget snart, netop takket være denne kongres.) Jeg holder foredrag om vore elendige tilbud, når det gælder akut hjælp til patienter. Foredraget vækker stor opmærksomhed. Desværre mest hos en ungarsk kollega fra Nord-Serbien. Han føler sig krænket af mit billede af det serbiske sundhedsvæsen. Han beskylder mig for forræderi. Det er Milosevics mønster: når man kritiserer Serbien, er man forræder. Bortset fra den ene ubehagelige episode, skal jeg huske København som håbets by, byen som åbnede verden for os.

Tivoli vil jeg huske som noget af det pæneste i verden

Kosovo igen

I sommeren 1998 får vi ordre til at sende læger til Kosovo. Stemningen på klinikken er spændt. Jeg er sektionschef og burde sende en af os. På andre afdelinger lægger de navnnesedler i hatte og trækker lod. Ingen vil tage dertil frivilligt. Kosovo har ikke den store interesse for mine kolleger. Vi har stadig albanere som patienter på klinikken. De kommer selv eller bliver bragt ind med ambulance. Albanere foretrækker at blive behandlet i Serbien. Vi har ingen problemer med det. Det er helt logisk, at de er her. Kosovo er serbisk, og hele Serbien er også for albanere. Nogle gange er der sproglige problemer, men der er altid nogen, der kan oversætte.

På grund af Kosovo forøges spændingerne på afdelingen, og jeg bestemmer mig for at melde mig som den første. Jeg har erfaring og kan være et godt eksempel for andre. Fem læger starter rejsen fra Beograd. Vi drager via Kruševac, hvor vi møder endnu et hold. Vi skal til Priština, mens det andet hold skal til Peć. Vi rejser sammen med to kolleger, som er assisterende sundhedsministre. Vort sundhedsdepartement ledes af en sundhedsminister og 4 assisterende sundhedsministre. De udvælges efter en nøgle. Alle i eks-Jugoslavia bliver valgt efter en nøgle eller kvotering. Der vælges ikke efter kompetanse og evner, men efter oprindelse - til og med regional oprindelse. Nu har vi medlemmer fra Monte Negro, Kosovo og Metohia, Vojvodina og sentral-Serbia. Medlemmet fra Kosovo er albaner og psykiater. Han provokerer os hele tiden; fortæller at serberne i Kosovo ikke vil slås for Kosovo.

Serbere fra Kosovo og Metohia har klaget over albanerne i lang tid, og det er næsten blevet en vane at høre på det. De jugoslaviske myndigheder har skjult og bagatelliseret hvert eneste forsøg på at rejse en serløs diskussion om den forfølgelse, som serberne i Kosovo og Metohia er utsat. En etnisk udrensning af kristne i Kosovo er foregået kontinuerligt i det stille siden Anden Verdenskrig. Fra 1974 kunne Kosovos parlament i Pristina (hovedstad i Kosovo og Metohia) nedlægge veto mod afgørelser, som blev truffet i Beograd og som omfattede hele den jugoslaviske føderation. Beograd havde ingen indflydelse på sager, som blev afgjort i Priština. Albanere diskriminerede serbere i industrien og i den politiske administration. Faktum var, at Kosovo-albanere kontrollerede styret i provinsen, albansk var det officielle sprog, og serbere måtte lære sig albansk, mens albanere ikke lærte serbisk, selv om det var det officielle sprog i hele Jugoslavien. Albanere udgjorde et overvældende flertal af studenterne ved Prištinas Universitet. De udgjorde også flertallet i politiet.

Det er viktigt at huske, at Kosovo og Metohija udgør selve essensen af serbisk åndelig og kulturell identitet og statsdannelse fra middelalderen og frem til i dag. De dækker 15 % af territoriet.

I 1990 udgjorde albanerne 17,8 % af hele befolkningen i Serbien, mens de i 1948 kun udgjorde 4,8 %. Blandt albanerne er 95 % muslimer, og Albanien er det fattigst land i Europa. Serbisk kulturel og demografisk styrke illustreres bedst ved det faktum, at der er ca. 1500 serbiske kulturmonumenter i Kosovo og Metohija. Metohija betyder kirkeland, og Kosovo og Metohija er kristendommens centrum for serberne med 182 kristne kirker fra

middelalderen. Talrige fremtrædende serbiske adelsfamilier boede i disse områder, og mange af dem var grundlæggere af serbiske dynastier.

Tito døde 4. maj 1980, og Jugoslaviaen blev derefter ledet af et fælles statspræsidentskab, som blandt repræsentanterne fra de grundlovsgivne republikker havde repræsentanter fra både provinsen Kosovo og Vojvodina. Kosovo blev behandlet som jugoslavisk republik. Jeg husker, at albanerne efter Titos død pressede serberne i Kosovo så stærkt, at mange flyttede fra provinsen i frygt for at miste livet. De fordrevne gik i demonstrationer i Serbien og bad om hjælp. Der var mange eksempler på, at albanere voldtog serbiske kvinder, brændte huse ned, brugte vold. Det, som politikere tiede om, fordi det ikke var politisk korrekt at sige, var, at vore indvandrere ikke ville integrere sig i samfundet, og at albanerne modsatte sig ethvert initiativ for en bedre integration. Modige kunstnere skrev og opsatte teaterstykker, som talte åbent om det (Milica Novovic: ”Stein under hodet” og Slobodan Selenićs roman ”Venner fra Kosaničićev venac n. 12.” -- mange sange handlede om den stille forfølgelse). De mest triste nyere sange er netop om Kosovo. Den serbiske kirke rapporterede om ødeleggelser og angreb mod kristne kirker i Kosovo. Hele den ubehagelige situation bar præg af, at albanerne, som før 2. Verdenskrig var en minoritet, nu var blevet en majoritet som føælge af en høj fødselsrate, ulovlig indvandring fra Albanien og forfølgelse og fordrivelse af serbere fra Kosovo og Metohia.

Dette førte til, at Serbisk Akademi for Videnskab udsendte en deklaration, det såkaldte Memorandum 1985. Den blev aldrig offentliggjort, men skabte stærke angreb mod serberne og brugtes fremdeles som bevis på serbisk nationalisme. Deklarationen påviste blot fakta, som de politisk korrekte ville skjule: At ca. 200.000 serbere er blevet fordrevet fra Kosovo i perioden fra 1945 til 1986, og mange kristne kirker er blevet ødelagt. Tito forbød flere end 150.000 serbere at vende tilbage til deres egne hjem, -- mennesker som havde forladt Kosovo under 2. Verdenskrig i frygt for at blive dræbt af albanske fascister. Deres ejendomme blev konfiskeret og givet til albanere, som Tito importerede fra Albanien (400.000 - 500 000), og sådan ændrede han brat den demografiske og etniske befolkningssammensætning i Kosovo og Metohia. Serbiske akademikere mente, at der blev begået psykologisk, politisk og kulturelt folkemord mod serbere i Kosovo, og at islam bekæmpede kristendommen.

Da Milosevic kom til magten i 1989 lovede han serberne i Kosovo, at albanerne ikke længere skulle forfølge dem. Han sagde: ”Ingen får lov til at slå jer længere.” De, som var blevet utsat for albansk terror i over 50 år oplevede Milosevics ankomst som ankomsten af en Guds profet, som skulle redde dem. Det var deres stemmer, som holdt ham ved makgten i Serbien. De, som var plaget af albanerne, havde et håb om, at han skulle sætte en stopper for overgrebene. Milosevic samlede magten i Beograd. Det samme gjorde Franjo Tudjman i Kroatien og Alija Isetbegovic i Bosnien. Han ophævede lokalstyret og flyttede magten fra regionerne til staten. Herved mistede albanske politikere og nationalister i Kosovo magt. Vojvodina og alle andre serbiske provinser og byer mistede ligeledes magt. De andre regioner betalte skat, men kunne ikke få så meget tilbage, som de gav til staten. Kosovo har

aldrig betalt skat og fik penge fra staten uden at give noget tilbage. Nu mistede de bare muligheden for selvstyre. Det fik albanere i Kosovo til at gøre oprør. Det skete igennem den såkaldte frihedshær UCK, som tidlligere officerer i forbundshæren havde haft under opbygning siden 1960'erne. UCK fik nu støtte fra et stort antal hellige krigere fra muslimske lande. Disse mujahedinere er pålidelige, dygtige og farlige krigere. Billeder af afskårne serbiske hoveder vandrede overalt, og serberne var bange for dem. Disse billeder var de eneste, som ikke blev vist i verdenspressen. Der forties alle forbrydelser mod serberne, og serberne fremstår som patologiske mordere, som dræber for egen fornøjelses skyld.. Ingen nævner et ord om selvforsvar.

Postbudet Nenad Jaredic,
skudt af UCK-terrorister i 1998

Drømmen om et Stor-Albanien kender vi fra tidligere, og Albanien støtter kosovo-albanerne. Der pågår en permanent ulovlig indvandring over bjergene fra Albanien til Kosovo, og ingen har tal på, hvor mange albanere, der er i Kosovo.
Det serbiske politi består af både serbiske civile fra Kosovo og af betalte politifolk, som er rekrutteret i den seneste tid i Serbien på grund af arbejdsløsheden. Blandt disse finder man mange professionelle soldater, som ikke kan leve uden spænding. Sådanne traf jeg også i Krajina. Desuden træffer man paramilitære, som ikke respekterer nogens kommando. Den blanding var noget, som burde hjælpe det serberne i Kosovo. Desværre blev det ikke til stor hjælp. De mangler en fælles kommando og plan, og var uden erfaring. Det kniber igen med sammenholdet mellem serbere. Vor albaner udbreder sig om disse modsætninger mellem SPS og JUL i Kosovo. Det er ingen behagelig følelse at høre serbere bagtalt. Han siger åbent, at serbere er til salg for en pose penge. Albanere har så mange pose penge fra fra narkotikasalg, at de ikke har svært ved at købe udslidte serbere. Mine kolleger lytter, og jeg ser, hvor irriterede de er.

Vi nærmer os Priština og skal spise på en restaurant, men der vil de ikke give os mad. Helsedepartementet sender folk ud, men betaler ikke for mad. Nu kan det være nok. Ubehaget vokser. Kollegerne er nervøse. Jeg forsøger at få dem til at falde til ro, men de reagerer afvisende og hysterisk. Hvor er det egentlig, vi skal hen, og hvorfor? Hvis det er et kaos, som albaneren beskriver det, kan vi kom galt afsted. Det er sandt, men glem nu ikke, at det er albaneren, som fortæller det. Han ønsker, at vi vender tilbage og lader serberne der være helt alene og isolerede. Mine kolleger er på nippet til at vende hjem, men de er bange for mig. En siger, at jeg er blevet gal, fordi jeg har været så mange gange ude i felten, og at

jeg nu ikke kan leve uden spænding. Stemningen er dårlig. Alt ser dårligt ud.

Vi ankommer Priština og drager til et helsecenter, hvor en kvindelig kollega venter på os. Senere kommer en ortopæd og bliver præsenteret som den fremtidige direktør for sygehuset. I løbet af de første dage i Kosovo ser jeg, at Kosovo er i en værre tilstand end Krajina var før faldet. Her er der to splittede grupper serbere. En hører til SPS (Miloševićs parti), mens de andre hører til JUL – hans kones parti. Det er komisk. Begge sider er på samme side i Serbien. Opposition findes der ikke her, eller jeg ser den ikke. Propagandaen i Serbien fortæller os, at vi har både ressourcer og kræfter til at slå albanerne, men jeg ser bare elendighed. Der er ikke nok medikamenter, ikke kompetence nok til at sygehus kan fungere. Der er sket mange ændringer i personalet siden mit første ophold her. Den albanske afdelingsleder er rejst til Saudi Arabien. Der er han sammen med flere serbiske anæstesilæger fra Beograd. De rejste sammen. I stedet for ham er en ung serber nu blevet afdelingsleder. Han er en ambitiøs kollega, og vi var sammen fornylig i Frankfurt. Der præsenterede han en del af sin egen doktorafhandling. Nu er der heller ikke så mange albanere på de andre afdelinger, som der var for seks år siden. De har fået ordre fra egne fundamentalister om at trække sig. De har parallelle sygehuse i drift flere steder. På anæstesien er der kun én albansk anæstesilæge. Hun har ændret sig fra en rolig og smilende pige til en ubehagelig fundamentalist. Meget anderledes end for seks år tidligere, så jeg indlader mig ikke på nogen diskussion, hverken med hende eller med nogen andre her. Vi kan spøge og sludre, men jeg indlader mig ikke på nogen diskussion om politik.

I mellemtiden sker der mærkelige ting. Ingen på sygehuset vil have os, og der er kun mig, som kan arbejde. Andre kolleger får ikke adgang til operationsstuerne. Derfor sidder de på hotellet. Neurokirurgen er en ung kollega, som står op hver morgen og kører mig til sygehuset med en ødelagt bil. Kollegaen kører mig på arbejde og venter ivrigt på mig foran sygehuset, når jeg er færdig. Han tager middag fra hotellet med til mig og kommer også på vagt. Jeg føler mig privilegeret og tryg.

På sykehuset er stemningen spændt. Alle patienter, som er såret i kamp, pladseres på første etage, og der kaster en albansk sygeplejer en dag en bombe. Heldigvis eksploderer bomben ikke, men at samle alle på et sted, så de lettere kan blive dræbt, er galskab. Telefonledningerne ligger frit udover gulvet på sygehuset, og hver eneste gang skadede patienter skal ankomme, er telefonen i uorden. Linjen er blevet afbrudt. Albanere på sygehuset saboterer. Vi er magtesløse i sådanne situationer.

En dag på vagt går jeg ud for at købe saft i kiosken foran sygehusindgangen. Det er så varmt, og vandet på sygehuset er dårlig. Lige efter kioskturen går jeg ind på sygehuset, og da jeg befinder mig på det andet trappetrin foran indgangsdøren, smelder en eksplotion bag mig. Alarmerne på de nærmeste biler aktiveres spontant, og det bliver et sandt rabalder. Nogen har aktiveret en bombe i kiosken på afstand. En stakkels dreng, som var derinde, er dræbt. Jeg tør ikke at tænke på, hvordan han ser ud nu, hvis det er muligt at finde dele af ham. Politiet er der i løbet af få minutter, og de siger, at der hverken findes krop eller spor af

blod. Har drengen forladt kiosken lige før eksplotionen? Der er så meget at tænke på, og først og fremmest er jeg taknemmelig overfor den, som aktiverede bomben, men ikke ønskede at dræbe mig.

En nat finder vi en døende albansk patient på gangen foran intensivafdelingen. Han er bleg og har en sandpose over lysken. Det viser sig, at han er en albansk guerillasoldat, som er blevet behandlet af albanske kolleger i bjergene eller i de alternative sygehuse, som de har oprettet. Det er uklart, hvorfor han blev sendt til os netop nu og hvem der lagde ham på gangen. Nogen påstår, at han blev sendt hertil på grund af mig. Den som har sendt ham kender mig, for jeg har mange venner blandt albanerne. Det er trist, at vi ikke kommunikerer bedre. Men tilliden, som de viser mig ved at sende patienten hertil, er alligevel en slags kommunikation. Vi går straks i gang. Jeg tilkalder min kollega vaskulærkirurgen på hotellet. Nu er det et job for ham. Han er en muslim fra Bosnien, som bor og jarbejder i Beograd. Her er der ingen andre vaskulærkirurger. En albansk kirurg er på ferie. Albaneren er blodfattig, og vi har ikke blod til ham. Jeg beder albanerne, som er tilbage på sygehuset, om at opsøge hans familie og bede om deres blod. Men familien vil ikke give blod. Da står jeg alene med en tung beslutning. En kort undersøgelse på sygehuset viser, at vi har en pose med blod og to poser med plasma. Operationen varer hele natten. Vi klarer at reparere venen i lysken, som er skadet af et projektil, og påfølgende infektion. Nogle dage senere opererer vi ham igen. Nu er der en albansk kirurg her og også en albansk anæstesilæge. Jeg forventer, at hun undgår mig, men det motsatte sker: Hun beder mig om at foretage anæstesien. Efter operationen tager hun min hånd og fører mig til patienten. Han er vågen og i god form, benene vil blive reddet, han er udenfor livsfare. Han takker mig og siger, at vi er bror og søster nu. Når Kosovo bliver deres, kan jeg komme og vælge et hus i Pristina. Hvis hus skal han give til mig?

1998: USA's topdiplomat Holbrooke råhygger med KLA-terrorister i Kosovo - på serbisk territorium

En dag kommer flere patienter med helikopter. De ligger smidt på maven, som om de var kødstykker. Det er forfærdeligt. Hvad gør folk ude i felten? Har de ikke peiling på transport av sårede? Mujahediner massakrerer vore politifolk. De veltrænede mænd slagter vore politifolk, som mest er vant til kontorarbejde. En af de sårede havde fødselsdag. Han blev 47. Maskingeværet har kappet ham i stykker; det er umuligt at behandle ham her, og han må transporteres til Beograd. Det bliver min job. Transporten foregår med en lille Galeb-helikopter (”galeb” betyder ”måge”). Det er et skolehelikopter, som ikke er egnet til transport af liggende personer. Helikopteren ankommer til flyvepladsen ved sygehuset, og vi må sprøjte vand på den for at sænke temperaturen på motoren. Det er et helt vanvittigt

eventyr at pladsere patienten i helikopteren, dørene er næsten umulige at lukke. Vi flyver så lavt, at albanerne skyder mod os. Det er kun Gud, som kan frelse os fra at blive skudt ned. Patienten kan falde ud, hvis vi svinger for hårdt mod venstre. Hele eventyret går godt, og vi er fremme i Beograd. På helikopterpladsen venter en sygebil. Helikopteren skal flyve til basen i Novi Sad. Efter at alle er steget af, holder der en politibil der, og en mand præsenteres som ansvarlig for transporten fra og til Kosovo. Flot. Da spørger jeg, hvorfor man bruger sådanne helikoptere til transport? *"Det er der ingen, der har fortalt mig"*, svarer han. Hvad? Findes det ingen læger her, som er oplært i transport? "*De er i udlandet*", svarer han. Alle, som kunne slippe væk, er rejst. Vi har investeret meget i folk, som ikke er her længere. Hvad med militæret? De har helikopere, som vi brugte fra Krajina. "*Militæret er ikke på vort hold*", fortæller han. *"De vil ikke blandes ind i kampene. De er kun egnede til kamp mod fjender udefra. Dette er en intern strid, og de vil ikke skyde mod deres eget folk. Albanerne er vort folk for dem. Det er sandt og helt forståeligt, men hjælp til transport af sårede kan vi vel få?"* Jeg får kvalme af situationen på sygehuset. Vi har ingenting, men alle fortæller, at vi svømmer i luksus. Det ved jeg, men det ved vor chef ikke. Hvordan kan han undgå at vide det? Han tror på sine egne kilder, og de ønsker at informere ham på denne måde og fortælle, at alt er i orden. Tror du, at du har modet til at fortælle ham det? Er du gal? Hvorfor skulle han tro på mig? Jeg tror nok, at du og jeg ikke har noget valg lige nu. Vi har begge børn og må passe på dem. Jeg hader denne situation. Men som han siger, har vi ikke noget valg.

Nogle minutter senere er vi i sikkerhedspolitiets kælder. Han har kørt på en sådan måde, at jeg ikke aner, hvor jeg er, men det spiller heller ingen rolle. Jeg vil helst ikke vide det. Etter at have kørt i flere elevatorer kommer vi til et rum, hvor jeg hilser på en mand, som er leder af det serbiske politi. Jeg har set ham før. Han bærer præg af mangel på søvn. Han er udslidt. Han beklager, at de ikke har noget at drikke her. De er utslidte alle sammen. Kampene har varet i en måned, og han har ikke været hjemme en eneste nat i denne periode. Vi sidder i to timer og snakker. Det er vanskeligt at vurdere hans reaktioner ud fra ansigtsudtrykkene, men jeg får en følelse af, at han ikke har overblik over de interne stridigheder. På hvilken side han står er en

KLA-terrorister triumferer med de afskårne hoveder af halal-slagtede serbiske soldater

endnu større hemmelighed. Resultatet er, at jeg får et brev i hænderne, som giver mig ansvaret for behandlingen af politifolk i Kosovo og for kontakten med de militære transportmyndigheder.

Jeg bliver kørt tilbage til Pristina af en ung politimand, som ikke har sovet de tre sidste nætter, og jeg bliver bedt om at snakke med ham, for at han ikke skal falde i søvn bag rettet. Dette er som i et galehus. Da vi ankommer til Kosovo, venter der to biler, som eskorterer os videre. Der er kampe, og det kan blive farligt for en ensom bil. Ingen bil kører alene her. Politibilen ankommer til Pristinas centrum omkring klokken et om natten. Der er stopfyldt af mennesker. Albanere har kastet en bombe ind i en kafé, og seks skadede fragtes til sygehuset. Politimanden har intet sted at sove, så jeg tilbyder ham mit værelse. Jeg skal alligevel på sygehuset. På hotellet giver receptionisten mig telefonen. Sygehuset har bedt om hele mit team. Der er mange skadede, og det ser ud til, at ordren om samarbejde er ankommet før mig. Alle lægerne sætter sig i bilerne, og politiet kører med udrykning til sygehuset. Vi arbejder hele natten. En arm er blevet kappet af ved Pec, og kolleger der har sendt både patienten og armen hertil. Der er ikke tid til at sende dem til Beograd, så vi tager denne udfordring på os. Efter ni timer er armen på plads. Dagen efter er der liv i den. Sådan et resultat skaber glæde blandt os. Vi kan noget. Stemningen ændrer sig til det bedre. Vi slapper af.

Jeg tager kontakt med militæret og aftaler fremtidig transport med deres helikoptere. Ved næste transport drager jeg sammen med en ung anæstesisygeplejer for at lære ham op. Da går militærets elendige vilkår i Kosovo op for os. De har ikke elementære hygiejniske forhold. De er sultne. Milosevic giver alt til politiet, mener de, så der ikke er noget tilbage til militæret. Jeg ved, at politiets forhold ikke er meget bedre, så jeg begriber ikke, hvor pengene bliver af. Politiet og militæret har ikke kontakt med hinanden og stoler ikke på hinandens udsagn. Hvis disse penge i det hele taget findes i landet, må e være et tredje sted. De er ikke hos dem, der sendes i felten. Det er tungt at indse, at min afdøde mand havde ret: Vor præsident stjæler penge fra sit eget folk. Det er ikke trygt at dele sådanne tanker med nogen, men jeg har en person, jeg kan snakke med: Min gode og med tiden bedre og bedre ven, albaneren. Vi lærte hinanden at kende udenfor Kosovo for mange år siden. Da jeg tog kontakt med ham her i Pristina, anså mange mig for upålidelig. Det blev antydet, at jeg var albanervenlig. Det er jeg, men ikke overfor separatisterne. Min ven er heller ikke separatist. Begge har vi et stort behov for at slappe af og analysere situationen. Vi er oftest nedrykte og triste. Der er ikke megen fornuft at se i udviklingen omkring os. Min ven tror ikke på, at et Kosovo adskilt fra Serbien har noget at byde almindelige albanere. Kriminelle og autoritære vil få det, som de ønsker. Det er dem, som er separatister. De rekrutterer arbejdsløse og mænd uden uddannelse. De giver serberne skylden for deres situation. Samtidig opfordrer separatister og fundamentalister albanerne til boykot af de serbiske valg og af deres egne skoler. De misbruger dem på det groveste. Det lykkedes ikke Serbien at mobilisere dem, men det klarer mafiaen. De kommanderer og truer. De dræber folk, som ikke adlyder dem. Serbien har ikke truet dem. Serbien er tryggere og bedre for almindelige albanere, end deres

egne ledere er. Nu er det mafiaen, som leder UCK, og der er ingen lys fremtid at få øje på. Mange fremstående og veluddannede albanere har forladt eller er i færd med at forlade Kosovo. De ser ingen fremtid der. Min ven er trist. Han ser ingen udvej for sit folk, føler sig i bur som i en koncentrationslejr. Serberne har gradvist forladt Kosovo, og hvis de, som er tilbage, også bliver tvunget til at forlade Kosovo, kan de finde noget at leve af i Serbien og andre land. Kosovoalbanere har ikke det valg. Deres mafia følger med, de er altid under observation. De er ikke frie mennesker noget sted i verden. De tør ikke at sige deres mening. Det er livsfarligt. Albanien, deres hjemland, er det fattigste land i Europa og har ingen demokratisk tradition. Det vil tage 200 år for at ændre albanernes psyke. Min ven er bekymret for, at der nu skabes en kløft mellom serbere og albanere, og at det bliver et sår, som aldrig vil læges for serberne. Hvordan kan albanere mene, at man først skal presse serberne, og derpå samarbeide med dem? Med afpresning? Og man kan ikke leve isoleret fra sine naboer. Det er en sosialantropologisk illusion. Albanerne må vågne op og gøre sig fri af mafiaen. De må forstå, at samarbejde er vejen frem.

Jeg hører på ham, og tænker samtidigt på vor egen mafia. De er ikke interesseret i, at krigen skal standse. De har midler og metoder til at fortsætte denne galskab uanset hvad fredsvenlige mennesker gør. Næsten hver dag sidder vi to og snakker sammen. Jeg kan betro alt til ham. Han holder noget tilbake, men jeg bryder mig ikke om det. Jeg vil ikke høre så meget, at det kan koste mig livet en dag.

En aften sidder jeg og snakker med to kolleger, som skal tilbake til Novi Sad. De inviterer en for mig ukendt mand til vort bord. Han er direktør for minerne i Kosovo. Det fortælles, at albanere er blevet brændt ihjel der. Ingen har set billeder, ingen kan dokumentere noget, men rygtet vandrer. Jeg ved ikke, hvad der er sandt. Jeg er overrasket over, at denne mand er en hyggelig fyr, som virker bekymret. Han smiler sjældent. Næste morgen træffer vi hinanden i receptionen på hotellet og udveksler nogle få høflige ord. Jeg er på vej til sygehuset, og han tager til den omtalte min. Min chauffør er forsinket, så jeg må se efter ham. Kollegaen, som ofte kører mig, tager en tur rundt om hotellet og læser avisen mens han drikker en kop kaffe. Pludselig ryster hotellet af en eksplosion. Vinduer, glas og døre skælver. Udenfor står en bil i brand, og sort røg stiger mod himlen. Det er grubedirektørens bil, som er sprængt i luften. Bomben er blevet aktiveret af tændingsnøglen her foran hotellet. Han er død. Det er kun få minutter siden, vi snakkede sammen på hotellet. Jeg lukker øjnene og sætter mig i den nærmeste stol. Klokker ringer i mit hovede. Hvem ringer de for? De følgende dage opdager vi, at en bil konstant følger etter os. Vi prøver at ryste den af, men det lykkes ikke. ”*Den følger efter os - eller mig”*, siger min kollega. Min stilling vil koste mig livet.

Min albanske ven kommer en dag forsinket til vort møte. Hans ansigt er blegt. Han har været til møde med den serbiske chef for sikkerhedspolitiet, Rade Markovic. Jeg har også snakket flere gange med ham. Albaneren tvivler ikke på hans gode vilje. Det eneste, han tvivler på, er hans magt. Den har han ikke længere, den er pulveriseret og fordelt mellem

flere mennesker, og da er det vanskelig at have oversigt og kontrol. Samtidig har han mistet tilliden hos Milosevic. De er ikke gode venner længere. Han frygter, at de har parallelle tjenester, som han ikke har kontrol over. Flere dage senere får jeg besked på at møde ham. Det gør jeg. Foran mig lægger han en liste, som jeg ikke får lov til at læse igennem, men jeg får lov til at se et navn. Det er mit. ”*Dette er en likvideringsliste. - Du er nødt til at forlade både Kosovo fra landet i øvrigt”,* siger han trist.

Jeg er tom for følelser. Jeg reagerer som et angrebet dyr. Flugt! Det er en naturlig refleks, som jeg opdager er i god behold hos mig. Jeg er rask, men nu overgår jeg mig selv. Jeg ringer til en venninde, som er i England. Der er der over 30 serbiske anæstesilæger, og der er måske plads til en til. Han protesterer. Nei, hvorfor skal du dertil? ”*Norge er landet for dig”*. Norge! Hvor er det? *”I Europa, og ikke i Europa alligevel. Nært, lille, isoleret og fredeligt”*. Det er hans definition på Norge. Det er ikke politisk asyl, jeg skal søge. Det er dumt. Så mister man kontakten med landet og slægtningene. Jeg bør søge arbejde og leve som et frit menneske. Det mangler ca. 1000 læger i Norge, står der på nettet.

Ny arbeidsplads og nye problemer

Jeg får tilbudt stilling som afdelingsleder på en separat klinik langt fra akutmedicinsk afdeling. Den tager jeg med glæde. Det er ikke længere vigtigt for mig, hvad der sker. Det vigtigste er at lære norsk og få mig en job udenfor Serbien og myndighedernes rækkevidde. Jeg finder nogle kolleger, som allerede er i gang med at lære sig norsk. Flere af dem er i Norge i dag. Vi lærer i det stille, bag gardiner. Og vi drømmer. Skolen viser os en film om det kolde, pæne land. Vi ser med begejstring på de stolte fjelde og de smilende blonde mennesker. Vi smiler ikke. Jeg har ikke penge til at betale kurset i norsk og må arbejde ekstra. I week-end’erne er jeg også på kursus. Job, job, men drømmen om et bedre liv holder mig på benene. På vagterne sidder jeg med bøger på norsk og skriver ord på ord.

På den nye arbejdsplads er der meget atå gøre. Der hersker rod og mangel på oversikt over ressourser og økonomi. Jeg frygter, at det kan blive tilskrevet mig og vil gerne have alt afklaret. Kirurgen, som er direktør på kliniken hjælper mig. Jeg indfører orden på afdelingen, skaffer nyt udstyr, finder folk, som er villige til at male klinikken, reparerer møblerne, skaffer blomster, billeder til væggene, - og det bliver et hyggeligt sted at være.

Det eneste, som skaber problemer, er en sygeplejer, som er den forrige chefs elskerinde. Han er nu forfremmet til en højere stilling i Klinisk Sentrum Serbien og vil også gerne have kontrol over min afdeling. Kolleger, som jeg lærer at kende her, er skuffede over ham og glade for, at han ikke er der længere. Der cirkulerer den ene fortælling efter den anden om hans upassende opførsel. Alt dette forstærkes, da jeg opdager medikamenter, som ingen ved, hvor er kommet fra. Serbien lider under sanktioner, sygehuse og apoteker er næsten tomme, sygehuskassen også. Men jeg finder afslappende midler, bedøvelse og gas, som ikke er registreret nogen steder. I løbet af min efterforskning på klinikken opdager vi, at nogen tager

medikamenter om natten. De forsvinder foran øjnene på os. Alligevel er den mængde medikamenter, som vi finder, meget stor i forhold til vore elendige forhold. Hvem har skaffet dem og lagret dem ulovligt her? Den forrige afdelingsleder? Det er der ingen tvivl om! Og han afslører sig selv. En dag tager han alle mine samarbejdspartnere, pladserer dem op mod væggen og truer dem på livet. Det lykkes en kollega at slippe væk og informere mig, mens jeg er til møde med chefen for anæstesiafdelingerne i hele Klinisk Centrum Serbien. Vi er 12 afdelingsledere og en direktør på mødet. Da direktøren hører, hvad det drejer sig om, tager han sin frakke på og forlader hurtigt huset. Undervejs siger han til mig:

"Du, Zorica, er en modig kvinde, mens jeg vægrer mig ved at gå ind i sådanne konflikter. Jeg er bange og tager hjem".

Muligvis ville jeg også være taget hjem, hvis det ikke var fordi, jeg i morgen måtte se folkene, som stod stillet op mod vægen og ventede på hjælp fra mig, i øjnene. Tør jeg svigte dem? Jeg er deres leder! At ringe til politiet om det er også risikabelt. Man ved ikke, om man får hjælp eller oparbejder negative points. Alle er forbundet med alle her. Da jeg kommer ind, står de ansatte stadig ved vægen, mens han bander forfærdeligt. Da jeg kommer, kaster han sig mod mig, og før det lykkes mig at undvige, har jeg hans hænder omkring min hals. Jeg kaster mig mod vægen og begynder at kvæles. Jeg er stærk og kunne have sparket ham i maven og slået ham, men jeg tør ikke. Hvis et eneste blåt mærke bliver fundet på ham, er det mig, som vil blive straffet. Jeg ved, at jeg ikke tør at forsvare mig. Nogle kolleger løber ud, og sikkerhedsvagterne kommer. De fjerner ham fra mig. Han fortsætter med at true mig: I det øjeblik jeg forlader klinikken, vil jeg blive dræbt.

Han skal kontrollere min afdeling fra nu af. Jeg duer ikke. Det tager tid at få alt det i orden, som han og hans medspillere på afdelingen har ødelagt. Der må skrives en rapport. Jeg skaffer mig en advokat, tager til den offentlige anklager, og prosessen er i gang.

Det er virkelig et mareridt, jeg befinder mig i. Direktøren for hele Klinisk Sentrum Serbien, som er en af hans gode venner, som sandsynligvis har deltaget i medikamentbedrageriet, kræver min afgang. Jeg kan ikke være afdelingsleder længere. Det er utroligt. Han slår folk på arbejdspladsen og stjæler medikamenter, men det er mig, som skal straffes. Jeg er villig til at trække mig. Stillingen betyder ikke noget for mig, specielt ikke under pres. Alle afdelingslederne på anæstesien siger nej. Korruption støtter vi ikke, vi giver ikke dig fra os. Min direktør på klinikken siger også nej. Nok er nok. Vi har en del korrupte kolleger, men vi skal ikke overgive klinikken til dem.

Lidt etter lidt stopper presset. I mellemtiden træffer jeg nogle fyre fra mafiaen foran klinikken, og da jeg forsøger at undgå dem, kommer de helt op til mig og siger:

"Slap af, Zorica. Du er vor. Ingen af os vil tillade disse korrupte idioter at skade dig. Vi kender forskel på uslinge og ordentlige folk. Hele livet har vi arbejdet med uslinge. Slap af. Vi må have nogen, som vi kan stole på, og vi stoler ikke på dem. De utnytter os bare".

Jeg er overrasket, men ikke voldsomt. I løbet af krigen havde jeg mødt mange kriminelle, som var havnet der på grund af omstendighederne. De havde mere ære, og man kunne stole mere på dem end på politikerne – på her og i den øvrige verden.

Sådanne situationer er ikke sjældne. På mange arbejdspladser kan man se sådanne magtdemonstrastioner. Folk er bekymrede over udviklingen og ser ikke længere TV-nyhederne. Der er heller ingen, der tror på dem. Det er ingen grund til at spilde tid på dem. Vi ser film og underholdning, i den udstrækning noget kan underholde os længere. Verden presser os fra alle kanter. Sanktionerne har allerede ødelagt os, og nu truer verden os med bombning. Vi skal give NATO-styrker adgang til landet. Befolkningen nægter det blankt. Vi vil ikke have fjender iblandt os. Når andres militær kommer til dit land, er landet besat.

Efter vort blanke nej, må NATO finde et påskud for at bombe. Der bruges den samme recept som i Bosnien: provokation. De tilrettelægger scenariet på en velkendt måde og overdriver antallet af ofre. Ingen er overrasket over, at der bliver fundet 45 lig i Racak i Kosovo, og at tusindvis af journalister spreder billederne overalt i verden. Det samme skete ved massakren på muslimer på Vasa Miskin-gaden i maj 1992 i Bosnien, da NATO for første gang bombede uskyldige serbere. Siden blev det bevist, at muslimer selv stod bag tragedien. Det samme skete ved Merkale i 1994. Der bombede NATO også uskyldige serbere. Senere kom det frem, at muslimer selv stod bag drabene. ("*A few days ago Mr. Boutros Ghali informed me that the projectile which hit the Markale marketplace in Sarajevo was an act of (Bosnian) Muslim provocation". - Frankrigs præsident Mitterrand, 1995)*

1999: Serbere på flugt fra Kosovo

Jeg har været i Kosovo og ved, hvordan journalister fungerer der. Ingen fri bevægelse, og man kan servere dem, hvad man vil. Ingen spørger om, hvorfor serberne er så dumme, at de serverer beviser mod sig selv til mediene. Serberne ved, at tusindvis af journalister er på jagt efter deres fejl, og alligevel serverer de dem det, som de vil have? Det stinker. Mistankerne om løgn og provokationer forstærkes af, at FN nægter serbiske patologer at se og undersøge ligene. De, som så ligene, siger, at det var soldater, som blev dræpt i kamp med andre soldater. Det er ikke uskyldige civile, som præsenteres. De er albanske guerillasoldater, som blev dræpt i kamp mod serbisk politi. De er flyttet fra et andet sted og iført andet tøj. Men verden er så vant til at se, hvordan de forbandede serbere dræber alt omkring sig. Der er ikke andet at gøre end at komme i gang med at bombe disse djævle for at få dem stoppet. Jeg ser hysteriske demonstranter rundt om i verden, som skriger i takt:

"Dræb serberne. Dræb serberne".

Dette hysteri gav grønt lys for NATO-bombningen af Serbien, selv om FNs Sikkerhetsråd ikke har godkendt den. Jeg snakker med min albanske ven, og han er overbevist om, at NATO på forhånd har bestemt sig for at pladsere sine baser i Kosovo. Det er deres egentlige

mål. Albanerne interesserer dem ikke. Desværre. Han mener, at albanere misbruges til andre formål, og at albanske ekstremister deltager i det. De koordinerer alle aktioner, hvilket kan ses på folks adfærd. Aktionen iværksættes snart, og kolonner af disciplinerede albanere begiver sig på vej ud af Kosovo. Billederne vises på TV i Serbien, men ingen reagerer. Der gik mange tilsvarende kolonner af serbere, og den sidste forlod Kosovo i august 1995. Mange kolonner af forfulgte serbere drog fra Kosovo og ingen i verden interesserede sig for det. I Rambouillet i Frankrig er forhandlingsprocessen i gang mellem serbere og albanere. Verden giver serberne vilkår, som ingen af disse lande selv ville have accepteret, hvis det havde drejet sig om deres eget land. NATO kræver tilladelse til at invadere Kosovo og lede det albanske folk til valg om tre år. NATO vil desuden besætte hele Serbien, og det vil det serbiske folk ikke acceptere. Alt, som er foregået i disse forhandlinger, vækker desverre en mistanke om, at bombningen var vedtaget på forhånd, og at man her søgte en anledning. Påstået etnisk udrensning af albanere fra Kosovo og en humanitær katastrofe udløste bombingen, men NATO greb ikke ind mod den virkelige etniske udrensning af serbere fra Kroatien.

Bombningen starter

Smederevo, onsdag d. 24. marts 1999

Klokken 20 falder den første NATO-bombe i Smederevo. Jeg er på vej til tandlægen. En stærk eksplotion runger gennom luften. Frygten følger lige efter, vantroen også. Sirenerne, som advarer mod faren, høres for første gang. Smerterne bemægtiger sig hele kroppen. De er barbarer! Jeg hader dem! Jeg hader Milosevic, men nu hader jeg dem mere end ham. Det viser sig, at han har ret: Verden er ond og uretfærdig. Hvor er mine børn nu? Hvordan har de det? De bomber mine børn nu! Hør efter deroppe! I kan nedkæmpe os, men i får os aldrig til at sige, at vi elsker jer. Aldrig! Forbrydere! Ubarmhjertige forbrydere. Det er ren komedie at kalde jeres angreb på os ”Barmhjertig engel”. Alle, som er ude i gadene, vender hjem. Ingen larmer, vi løber stille. Tror ikke på, at det er virkelighed.

Men skal jeg gøre? Jeg må til Beograd. Det er bekendtgjort krigstilstand, og vi må alle til krigspositionerne. Lægers krigsposition er arbejdspladsen, og min arbejdsplads er i Beograd. Hvad skal jeg som alenemor og gøre med børnene? Dilemmaet skærer i mig. Jeg tænder for TV, men der får vi ingen information om, hvad derom sker. På Internet-nyhetene står der, at NATO bomber i hele Serbien og Montenegro. Den første bombe faldt netop hos os i Smederevo. Velkommen galskap!

Mine naboer strømmer ind til mig. Jeg læser højt fra Internettet og anbefaler, at alle pakker og drager hjem til deres egne landsbyer. En nabo siger, at de kan tage mine børn med sig. De skal snart køre til Suvodol, en landsby 15 kilometer fra byen. Der vil de være

Han har prøvet det før, -
da nazisterne bombede i 1941.

beskyttet, hvis de ikke slipper bomber helt på må og få. Mens vi snakker om den mulighed, kommer børnenes far til lejligheden. Han er også fortvivlet. Han går let i panik. Nu må vi alle handle fornuftigt. Jeg henter kufferter og pakker pigernes tøj sammen med mad fra køleskabet. De har nøgle til lejligheden og kan komme tilbage senere. Vi omfavner hinanden, og jeg forsøger at holde tårerne tilbage. Vi skal ikke græde nu. Jeg kysser børnene, og de går ned ad trapperne. Jeg lukker døren efter dem, græder alligevel og synker ned på knæ. Stilhed. Ingen information om skader, om omfanget af bombningen. Ingenting. Stum nat. Jeg rejser mig på skælvende ben og pakker også min egen kuffert. Den første bus til Beograd går 05:30. Jeg må være der i god tid. Jeg lægger mig med tøjet på under dynen og forsøger at sove lidt. Ingen kan vide, hvad der venter mig.

Marko er i Montenegro. Der er han på genoptræning efter at have brækket benene. Jeg har ingen kontakt med ham. Sidst vi snakkede sammen var for tre dager siden. Han troede ikke, at NATO ville bombe uden FNs godkennelse. Det vil være et groft brud på international ret. Men det gør de.

Lyden av vækkeuret trækker mig ud af en kortvarig søvn. Jeg står op helt automatisk, kaster et blik rundt i huset, tager alle stik ud af kontakterne og forlader lejligheden. Udenfor er himmelen oplyst af en brand kun. 800 meter fra huset. Et benzinlager står i flammer. Jeg har ikke hørt eksplotionen. Sov jeg så dybt? Det er muligt. Jeg har stadig gode nerver og erfaring fra krig. Den får stor betydning nu. Der er ingen biler og ingen lys. Folk er rejst og er nu i landsbyerne. Jeg går mod busstationen, mens himmelen brænder bag min ryk.

Smederevo 25. mars 1999

Jeg er udnævnt til leder af krigsteamet på sygehuset og laver en liste over produkter, som vi må have. Fra begynnelsen blænder vi vinduerne om natten. Beograd skal ligge i mørke. Men der går ikke lang tid, før vi forstår, at dette ikke betyder så meget for dem, som er 3000 meter over os. De bruger kort og koordinater og orienterer sg ikke efter lys. For os betyder det meget at have lys. Det gør det lettere at leve. Om dagen opererer vi patienter, som er her. De har kræft. Bombningen kan de overleve, men ikke kræft. Vi beslutter at arbejde som i fredstid.

Efter det første chock kommer Serbien på benene. Det serbiske folk giver sig ikke så let.

En ting kan vi: at trodse. Hver dag på torget midt i Beograd begynder folk at danse og synge. Med musik kæmpes der mod hele verden. Vil i, at vi skal være bange, at vi skal dø af skræk ved tanken om jeres magt? Glem det! Vi lever videre… intenst! I kan dræbe vores krop, men ikke vor sjæl. 200.000 mennesker danser med skydeskiver på brystet. Gravide kvinder tegner skydeskiver på maven. De antyder noget, som desværre er sandt: Disse mødres børn skal aldrig elske Europa og verden.

I hver eneste by i Serbien starter protesterne ved hjælp af kunst mod NATO-volden. Utroligt nok udnytter kriminelle ikke muligheden til at plyndre ødelagte byer. Der registreres ingen tyverier. Jeg tilbringer 24 timer i døgnet på klinikken. Jeg snakker i telefon med børnene om aftenen. De fortæller om, hvad der sker i Smederevo. Andre nyheder får vi fra TV. Nu oversvømmes vi med forfærdelige billeder af brændende bygninger, dræbte børn og kvinder, utbrændte lig.

Beograd er en meget gammel by med over 2500 års historie. Den er Europa ældste by efter Athen. Den har langt fra beskyttelsesrum til alle. Det er rent kaos at gå i disse skidne og dårligt ventilerede rum, og det giver heller ingen mening, for nutidens bomber og raketter går igennem beton. Det er bedre at sidde hjemme end at samles og blive dræpt af en granat. Vi lærer undervejs. Mange sandheder revideres. Overlevelsesinstinktet har vi intakt, og nu genopdager vi den sang af en montenegrinsk forfatter, Petar Petrović Njegoš, hvori han siger:

”Det serbiske folk er underligt, frygt det,
Du knuser det ikke, før dine tænder er knust.”

Jeg ringer til Kosovo for at høre, hvordan det går der. Der er flere byer i flammer. NATO skulle hjælpe albanerne, men de bomber også deres byer. Pristina står i brand, Kosovska Mitrovica, Pec – Kosovo ligger i ruiner. Mange albanere er sårede. Hvem behandler dem? Serbere, hvem ellers? Sygehuset i Pristina fyldes med tilskadekomne civile albanere. Sårede albanske barn sendes til Beograd til videre behandling. Midt i bomberegnen, hvor NATO bomber serbere på grund af albanerne, behandles albanere i Serbien. Sådan er det. Albanerne er også i panik. De frygter bomberne og forlader Kosovo. På grænserne mellem Kosovo og Albanien, Kosovo og Makedonien og Montenegro står tusindvis af journalister. De er på jagt efter fortællinger, sensationer. De var ikke ved den serbiske grænsen i august 1995, da kroater rensede Krajina for serbere.

Den første april dukker Marko pludselig op. Han er kommet tilbage fra Montenegro. Nu er han igen i militæret. Han har gennemgået to operationer. Kronisk stress og konstant spænding fører til, at et blodkar sprænges i hans hovede. Jeg ser, at noget sker med ham hjemme og måler hnas blodtryk, som er meget højt. Pludselig mister han bevidstheden. Nogle sekunder bruger jeg til at give ham førstehjælp. Jeg har alt nødvendigt udstyr hjemme. Børnene ringer efter en ambulanse, og vi er på militærsygehuset i løbet af 20 minutter. Der

venter min professor, som sørger for, at Marko får en CT-scanning, hvorefter han bringes til operationsstuen. Operationen er forbundet med høj risiko, og professoren beder mig om atå tage hjem. Han kan ikke klare at komme ud fra operationsstuen og se på mig. Vi kender hinanden. Jeg forstår og tager hjem.

Nogle få timer senere ringer min professor og tidligere chef og siger:

”Han er heldig, at han har en god læge hjemme. Han lever, Zorica. Vi satte en klemme i og en lille ballon. Det vil holde. Jeg går hjem.

”Uhhhhh …” er det eneste, jeg kan sige. Ingen ord kan udtrykke mine følelser.

Det tager tid, før Marko bliver den, som han var en gang. Men han lever og arbejder. Da brekker han benene på isen og må igennem en operation til. Da det var ovre, begyndte krigen. Nu er han forfremmet til næstkommanderende i forsvaret af Beograd. Han er den gamle oberst, som jeg traf i Krajina. Vor kærlighed er igen i blomst.

Børn fra børnehaven danser ude på gaderne om dagen og vinker til flyverne oppe på himlen. De be’r dem om at komme ned og lege med dem. De viser legetøj og godter. Alle børnene har tegnetskydeskiver på sig. Spielberg kunne ikke skabe billeder som dem, NATO har skabt i Serbien, og hele Serbien trodser dem. Denne utrolige ånd holder liv i os.

Beograd 9. april 1999

I går tog jeg min første fridag, siden krigen startede. Det var længe siden, jeg havde set børnene.

Jeg tager bussen og kommer til Smederevo efter en times tid. Jeg sover undervejs, vågner ved stationen og skynder mig at købe returbillet. Da jeg nærmer mig glasdørene, som adskiller perronen fra billetskranken, føler jeg benene svigte under mig. Jeg er svimmel, bange og vil skrige, hulke: Der er et billede klistret op på døren. Det er et billede af min albanske ven. Han blev dræbt den 7. april i Kosovo under NATO-bombingen af Post i Pristina. I dag bliver han begravet. Hans familie er her. De føler sig tryggere i Serbien. Jeg tager direkte fra busstationen til gravstedet. Jeg køber gule og blå blomster, som albanere plejer at lægge på graven. Jeg bevæger mine ben automatisk. De er tunge af alle minderne om vore samtaler og hans advarsel om min skæbne. Nu er han borte. Jeg kan ikke begribe det.

Beograd 11. april 1999, serbisk påske

NATO bomber overalt, især i Kosovo. Det er det sted i Serbien, hvor der er færrest serbere, men NATO bomber alligevel. I landsbyen Merdare nær Kursumlija blev der i går

dræbt 5 personer, 7 blev såret. Blant de døde er en 11 måneder gammel pige, Bojana. Hun døde i sin fars arme, mens den gravide mor, Marija på 21 år, hårdt såret blev bragt til hospitalet.

Passagertog ramt af en fuldtræffer

Beograd 12. april 1999

Avisen ”Politika” skriver: Bevæpnede terrorister har forsøgt at komme fra Albanien til Kosovo ved grænseovergangene Kosare og Morina. Mindst 150 banditter er dræbt. Flere NATO-fly har forgæves støttet terroristenres forsøg på at komme ind i Serbien.

55 mennesker er brændt ihjel i et passagertog, som blev ramt af bomber på broen i Grdelicka Klissura.

Beograd 14. april 1999

I dag bombede NATO en kolonne albanske flygtninge og dræbte over hundrede mennesker. En dreng i gul trøje er på alle TV-skærme i Serbien. Hans familieblev dræbt af NATO. Det er utroligt, at flyet dykkede og kastede sin dødelige last på netop de mennesker, som de påstår, de vil beskytte.

Jeg er træt af alt. En grædende albansk dreng, en knust serbisk pige fra Krajina, kroatisk pige som slår mig, dreng, som venter på sin far, som er død i Bosnien … ufødte børn i serbiske kvinders maver, med skydeskiver tegnet på de gravide maver. Gud, hvad vil der ske med de børn, som overlever? Vil de kunne glemme?

Beograd 18. april 1999

Angreb mod Batajnica ved Beograd, Pristina og Novi Sad.

100.000 albanske flyktninge er registreret i Montenegro siden NATO-bombningen begyndte.

Beograd d. 22. april 1999

I dag blev vor præsident Milosevics residens bombet. Hverken han eller konen var der.

Beograd 23. april 1999

I nat blev TV-Serbien i Takovska-gaden bombet. Bomberne faldt med hårfin præcision på TV-bygningen, som ligger indeklemt mellem andre bygninger midt i byen. 16 unge mennesker blev dræbt. En mand hang med benene ned fra øverste etage. Et team fra akutafdelingen drog derhen. Min bedste elev, doktor Gordana Miskovic, er anæstesilæge. De kunne ikke redde ham. De måtte skære hans ben af for at få ham ned Det var som en scene i en skrækfilm. Der går rygter om, at NATO og Milosevic har en aftale, og at myndighederne vidste, at bombningen ville finde sted. Myndighedeene ofrede disse unge liv for at holde propagandaen gående. Det fortælles også, at der er lækager i NATO, og at nogen informerer os om det næste mål. Derfor lykkes det ofte at tømme institutionerne, så de menneskelige tab bliver mindre. Vi har fået mange usynlige hjælpere. Folk udenfor Serbien er ikke helt vanvittige. De er også bange. Alle er bange for enevældig magt. Verden trænger til ligevægt. Rusland må på benene!

Beograd 24. april 1999

NATO fejrer sin 50-årsdag med at bombe broer i Serbien. Broen i Novi Sad, som hedder ”Fred”, er i ruiner. Dette er den 31. dag i NATOs aggression mod Serbien. Pristina i Kosovo eer mål for en bomberegn.. Jeg orker ikke at skrive. Jeg er træt. Meget træt.

Beograd 26. april 1999

Den sidste bro i Novi Sad er i ruiner. To NATO Apache-helikoptere er skudt ned ved den albanske grænse. NATO lyver og påstår, at de er forulykkede. Der er også et såkaldt usynligt F-117-fly, som er skudt ned. Børn tager dele af flyet som suvenirer. NATO er ikke så usårlig, som man skulle tro. Det er let for dem at være 3000 meter over os.

EU skærper sanktionerne mod SRJ (Srbija). Rusland nægter at deltage i blokaden.

Beograd 27. april 1999

I dag er det nationaldag for det nye, tredje Jugoslavien. NATO dræber 20 gamle

mennesker og børn i Surdulica, Syr-Serbien. Bomben falder i et boligområde, hvor de dræbte havde skjult sig i kælderen.

Beograd 28. april 1999

NATO indrømmer fejlbombning i Surdulica og kalder de dræbte ”collateral damage”.

Beograd 30. april 1999

TV-tårnet Avala er bombet ned. Der blev kastet en bombe på 2,5 ton for at knuse det underjordiske beskyttelsesrum. Generalstaben i Beograd er bombet.

Beograd 2. maj 1999

Hele Serbia er uden strøm. Alle kraftværker er bombet. Pentagon bekræfter, at serbisk luftforsvar har nedkudt et usynlig F-117 fly. Vore primitive instrumenter har uskadeliggjort et af USAs mest moderne våben. Det er en stor opmuntring for folk.

NATO beklager drab på 34 civile albanere i en bus ved Luzane i Kosovo.

Beograd 3. maj 1999

I går beklaget de, i dag dræbte de yderligere 17 albanere i Savine-Vode i Kosovo. NATO kaster grafitbomber, som forårsager kortslutning af vore elektriske systemer.

Beograd, d. 7. maj 1999

Intensivt angreb mod Nis. 12 civile er dræpt. Der bruges klyngebomber. Udenrigsministeriet rammes igen, samt Hotell Jugoslavien. Den kinesiske ambassade i Beograd er bombet, tre kinesiske diplomater er dræpt. Serbien er i mørke igen.

Beograd 8. maj 1999

Jeg skriver dette, mens mine tanker ustandseligt vender tilbage til den 30. april 1999. Det er kun få dager siden, men jeg er præget af det og lever fremdeles i fortiden. Den nat

kommer jeg aldrig til at glemme.

Marko, min samboer, næstkommanderende i forsvaret af Beograd, havde vagt i går, og det betyder, at vi kan tilbringe nogle få timer sammen i dag. Vi tager da til hans lejlighed i Sarajevska-gaden nummer 9. Den ligger i nærheden af mit sygehus, så vi kunne bruge den som mødested efter at han havde rapporteret til general Vukadinovic. Under bombningen mødtes vi sjældent. Begge er vi ledere og har mange pligter.

På sygehuset forsøger jeg at holde stemningen oppe blandt personalet og patienterne. Alle er bange. Jeg fungerer som en stor mor for alle, og deres øjne følger mig med intens opmærksomhed. De er på jagt efter tegn på rædsel, og jeg er forbillede og inspiration for dem. Sygeplejerskerne er mellem 20 og 25 år gamle. De opfører seg, som om de var mine børn, til trods for, at jeg kun er 43 år. Jeg føler mig af og til ældgammel. Da min gode ven albaneren mistede livet, sank de ned i sorg og tristhed sammen med mig. De var bange for at dø. Døden er virkelighed. Den findes ikke kun på TV.

Marko, den gamle kriger, reagerer på samme måde og er blevet stille. Men han fortæller mig hver dag i detaljer om krigshandlingene. Jeg har en vigtig position i vort lille univers som den, der bekæmper rædsel og hjælpeløshed hos alle omkring mig. Det eneste, der hjælper mig selv, er at skrive og at snakke med mig selv og usynlige ansigter, som nikker eller protesterer mod mine udsagn.

Marko har mange gode folk at samarbejde med. Vi er alle militære nu. En gruppe unge, som overvåger luftrummet, udmærker sig i særlig grad. De holder vagt døgnet rundt ved hjælp av radar og informerer om fly, som kommer. De er 12, og fire af dem er piger. Ofte køber jeg mel og smør og giver det til kokkene på sygehuset. De bager boller til os om aftenen, og det, som bliver til overs, sender vi via Marko til disse unge. De takker altid og hilser tilbage. Vi har et bånd mellom oss. Alle i Serbien er nu bundet sammen som én krop, som kæmper mod NATO.

En nat bliver vore venner overrasket af jord, som oversvømmer deres kælder efter et raketangreb. De er levende begravet. Markos team redder dem. Vi er lettede og stolte over redningsaktionen. Marko sover flere steder i byen. Kommandanterne har flere gemmesteder. De er bange for forrædere, betalte udenlandske spioner. Mange lande blander sig i konflikten på Balkan og betaler folk iblandt os. Deres dagsordener er forskellige, men ingen af dem er til nytte for det serbiske folk. Spionerne iblandt os er folk, som ikke kan skelne mellem kampen mod myndighederne og kampen mod NATO. Det er to forskellige ting. Ingen kan ødelægge mit land og sige, at de hjælper os. Kommandanterne opgiver flere steder som overnattingssteder. Nogle er rigtige, og andre er falske. Kun få ved, hvilket sted, som er rigtigt denne aften. Jeg ved, hvor Marko skal hen.

En aften er jeg urolig. Mine instinkter og min sjette sans advarer mig om, at Marko ikke må sove på det planlagte sted. Jeg insisterer på, at han skal vælge et andet sted, og han giver tøvende efter og flytter. Det redder hans liv. En ubarmhjertig raket dræber 4 af Markos kolleger i den bygning. Der er kun aske tilbage af dem – ingenting at begrave.

Jeg husker den aften. Da han forlader sygehuset er han sur på mig på grund af mine ”syner”, og han er sur på sig selv, fordi jeg har så stor indflydelse på ham. Da bombingen begynder får vi information om de steder, som blev ramt denne gang. Jeg er i chock. Skiftede han opholdssted, eller mistede jeg ham nu? Tankene stoppet av redsel. Ingenting beveget seg i meg. Jeg vil ikke tenke… jeg vil ikke høre. Varme oversvømte kroppen, men utad er jeg blek som et spøkelse.

Telefonen ringer, og jeg tager røret automatisk. Markos stemme fylder mit hjerte og hele rummet, hele kloden. Ikke græde. Vi ses senere. Jeg kommer, når tingene er i orden.

Klokken var 20. Der var forår i luften; træerne begyndte at få nye blade, grønne skud dukkede frem på de tykke, gamle grene og gjorde dem smukkere. Himlen var klar og uforstyrret. Men romantikken forsvandt fra himlen, da NATO begyndte at bombe. Nu er himlen en kilde til galskab og fare.

Marko benytter en gammel, grøn Opel som personligt transportmiddel. Han har en pålidelig chauffør, en korrekt og god soldat. Min soldat, Marko, har aldrig røget, men han tilbyder regelmæssigt cigaretter til sine mænd, når de er nervøse og fortvlede. I dag havde han to pakker med til mine kolleger Branka og Srdjan. Det var de taknemmelige for. Det er svært at finde tobak i Serbien, etter at vi er blevet pålagt internationale sanktioner. Jeg satte mig ind i bilen og kyssede Marko i nakken bagfra. Væggene i hans 32 kvadratmeter store lejlighed i Beograd husker kærtegnene, vi har udvekslet der. Væggene har været vitner til en kamp om livet. Bombningen begyndte den 24. mars 1999, og vi har kun haft to muligheder indtil i dag (slutningen af april) til at være her. Én hel nat lykkedes det os at tilbringe sammen. Den anden nat skildtes vi allerede klokken 02. Bomberne faldt, og Marko måtte rejse til nedslagsstedet for at forsøge at reducre ødelæggelserne.

Vi ankommer til lejligheden og kaster os mod hinanden. Marko har en Motorola, som jagter efter alle mulige lyde i verdensrummet. Den er hans kontakt med underordnede og med krigens virkelighed. Ud fra Motorola’en kommer hele tiden beskeder og uartikulerede lyde: Krrrr ... krrrr!!! Kort pause, og de uartikulerede lyde fortsætter. Krrrr..! Krrrr..! Ørn kaller Sokola! Orao kaller Sokola! Sokola, sig hvor du er nu! Forbindelserne er så dårlige, at enhver amatør kan bryde ind i den militære samtale. Komisk og utroligt, men sandt!

Marko sover rolig på mit bryst. Trætheden tager overhånd. Nat efter nat sover han ikke, men spadserer rundt i Beograd på alle de steder, hvor bomberne falder. Jeg er bange for at bevæge mig og vække ham. Han ånder roligt, og jeg kikker på hans blonde hår og lægger forsigtigt mine varme hænder på hans ryg. Jeg vil beskytte ham.

”Mens han sover gennembryder en tydelig stemme fra Motorola’en stilheden i vort lille værelse: ”Zlatibor kalder Bor ... du har et fly over kote 6. Det flyver mod Brankosbroa! Perucica kaller Maljen ... raket fra kote 3. Skyd! Gør det!”

Zivota svarer resigneret: *”Jeg missede. Forbannede NATO-idioter!”*

Tiden går, næsten en time er tilbagelagt. Fly og raketter flyver over vore hoveder og oplyser himlen fra det sydlige Serbien til Beograd. Himlen over Beograd er oplyst af spor fra

vort antiluftskyts. Man skulle tro, at vi fejrer noget, for det ligner fyrværkeri. Pludselig lyder der jubelskrig fra Zivota. Han har ramt en raket over Brankosbroen. Der befinder der sig 100.000 menneskersom som protesterer mod NATO og forsøger at beskytte Beograds broer med deres egne kroppe. Den raket kunne have dræbt dem alle. Det er forfærdeligt at tænke på. Takket være en modig og denne gang årvågen Zivota havnede raketten i floden Sava.

Den andre raket som hadde sikte på broen, avsluttet sin flukt i en svær bygning ved siden av broen. Det er andre gang at en rakett treffer Sentralkomiteen og forretningssenteret ”Usce”.

En eksplotion i nabolaget får vinduerne i vor lille lejlighed til at springe op. Marko vågner øjeblikkeligt og klæder sig hurtigt på. Få sekunder senere springer han i fuld fart ned ad trapperne og ud på gaden. Motorola'en lever sit eget liv: *”Ørn kaller Sokola! Mottatt! Ring meg! Kr… krrr…”* og ingenting mer.

Marko har aftalt med sin chauffør, at han skal komme til bygningen efter den første eksplotion. Jeg klæder mig på og følger efter Marko. Det er ingen grund til at være alene her i lejligheden. Det er tryggere for mig på klinikken. Chaufføren rapporterer, at vi har mistet telekommunikationstårnet på bjergtoppen Avala ved Beograd. Å … det gør ondt. Det tårn var i mange år symbolet på Beograd. Avalas-tårnet! *Var*… genlød det i mit triste hoved. En anden raket har ødelagt el-nettet i Krnjaca (en del af Beograd). Derfor ligger Beograd i mørke. Det eneste lys kommer fra fuldmånen over os. Den kaster sit lys på gaderne og højhusene på begge sider. Jeg overvældes af sorg og håbløshed. Hvilken ydmygelse det er at blive bombet hver eneste nat, nat etter nat, og kun om natten. Der er ikke noget, vi kan gøre for at afværge angreb fra 3000 meters højde. Vi ser ikke fjenderne, men hører kun, når de kommer som bier. Ingen kan sove eller tænke på noget andet end disse usynlige fly, som kan dræbe vore børn.

Det går mange spekulationer om, at NATO-soldater vil komme fra Nord- eller Syd-Serbien til fods og erobre os. Stemningen blandt folk er i højeste grad farlig og bestemt: Alle, som kan bevæge sig, og bære våben med sig, skal drage til Nord- og Syd-Serbien og vente på dem. De skal ikke slippe let. De er muligvis bedre trænet og bedre bevæbnet end os, men de har ikke den kærlighed til landet, som vi har. Vi skal kæmpe for eget land, for retten til at leve, som vi vil. Vi er villige til at dø alle sammen i denne kamp. Jeg er også forberedt på denne kamp

Bilen kører forbi den store bygning, hvor Udenrigsministeriets kontorer ligger. I haven foran bygningen står et smukt magnoliatræ i fuld blomst. Store rosa og hvide blomster er badet i lyset fra månen. Det er et fantastisk billede, som jeg aldrig kommer til at glemme. Jeg har en følelse af, at det er sidste gang, jeg ser det.

”Vil du have en blomst?” afbryder Marko mine tanker. *”Kan du stoppe bilen lidt,”* siger han til chaufføren.

”*Nej, nej, dræb ikke en blomst på grund af mig!”* protesterer jeg.

Jeg husker Krajina i 1993. Da stoppede Marko kampvognen og gik ud for at plukke gule påskeliljer til mig. Et let smil glider over mit ansigt. Jeg elsker dig, kjære mand.

Ubeskriveligt!

Lidt efter står jeg alene i mørket. Klinikken hviler rolig bag min ryg. Jeg kaster et blikk nedover mig selv. Mine italienske sko lyser gennem mørket; de gule knappene på min sweater blinker også. Beograd ligger hen i mørke, mens jeg lyser. Rundt om mig er der stille som i graven. Ja, Serbien er nu et levende gravsted. 10 millioner potentielle døde.

Da jeg kommer til indgangsdøren, åbner vagten Slobodan dørene for mig. Han er allerede beruset. I morgen vil han være fuld. Det er lettere at tackle rædsel og spænding på den måde. Han har familien ca. 50 kilometer borte, og han frygter, at de kan blive dræpt. Mange omkring os reagerer på samme måde. Alkohol bringe en væk fra denne grusomme verden – fra en situation, som vi ikke kan gøre noget ved. Det er ikke bare frygten for eget liv, som plager os. Det er mere den ydmygelse og uretfærdighed, som vi føler.

"*Vi er store og stærke, så vi kan gøre med jer, som det passer os*," meddeler NATO os hver eneste nat. "*I har at adlyde, ellers dræber vi jer alle*". Nej, det kan vi aldrig glemme.

Jeg forstår godt Slobodan. Hans øjne er fyldt af tårer. Han er svag. Flere og flere blant os bliver svagere og svagere for hver dag, der går. Det er 10 år siden, krigen begynte i Slovenien og Kroatien. Det er en alt for lang periode for hver enkelt af os. Langsomt og med tunge skridt går jeg op ad trapperne til mit værelse på anden sal. Jeg går lydløst ind i værelset, tager mit civile tøj af og tager hospitalstøjet på. I lægger mig i mørket under dynen og forsøger at sove. Jeg tænker på, om min kollega har sovet, men hendes stemme bryder stilheden:

"Hvad blev ramt i nat? Var Marko der?"

"Ja. Han tog til Avala. Det var Avalas tårn og kraftværket i Krnjaca, som blev ramt", svarer jeg.

"Forbandede snigmordere. De skyder kun om natten."

"Jeg er bekymret for ham, Branka! Han drager direkte ind i de farligste områder. Han kan blive dræpt når som helst!"

"Vær ikke pessimist! Hvad er der med dig?"

Jeg tvinger mig til at ligge stille. Et øjeblik senere sover jeg.

Fijuuuuu! Booom!!! Bladene på træerne i udenfor skriger af frygt, og vinduerne springer op, knust glas drysser overalt. Branka bliver kastet ud af sengen. Hun er en tynd dame, og den stærke trykbølge kaster hende gennem luften, som var hun en tøjdukke. Efter det første chock er vi begge på benene og springer ud på gangen. Der hører vi løbende patienter. De er bange. De befinder sig i en tragisk situation. De er stumme, de har ikke mulighed for at tale eller skrige og kan hverken give udtryk for rædsel eller protest: De lider af kræft i halsen. De fleste har et hul i struben, som luften passerer igennem til og fra lungerne. Forfærdelige strubelyde, som minder om kvælning, høres overalt i mørket.

Beograd er uden strøm, og nødaggregatet bruger vi kun til operasjoner. Vi må spare. Nu strømmer pasienter fra alle retninger mod trapperne og ned mod kælderen, hvor de mener, der er en vis beskyttelse.

"Rolig! Tag det med ro!" råber jeg. "*Gå tilbage til stuerne. Der er ikke plads i kælderen.*

Ingen panik!"

Madeleine Albright og Bill Clinton dukker op for mit indre øje. De er ansvarlige for, at over 1000 uskyldige mennesker er blevet dræbt af bomber – indtil nu. Et af de første ofre var en tre år gammel pige, Milica Rakic fra Batajnica. Den 14. april 1999 bombede NATO en kolonne med albanske flygtninge nær Prisren-Djakovica. De vandrede mod Albanien i håb om at slippe væk fra bomberegnen over Kosovo. 75 personer blev dræbt og ca. 100 såret. De fleste af dem var børn og ældre mennesker.

Efterhånden falder patienterne til ro og vender tilbage til stuerne. Det er igen ro på gangene, og det er et tegn til os læger om at storme op mod taget. Det gør vi hver aften, selv om det er forbudt. Fra klinikkens tag kan vi se hele Beograd og få et overblik over nattens skader. Samtidig ser vi sporprojektiler fra skyts, som forgæves forsøger at nå fjendens raketter. Det er farligt at stå på taget. Rester af både egne og fjendtlige raketter kan når som helst falde ned og skade os. Mange biler foran klinikken bliver ødelagt hver eneste nat.

Mod syd ser vi røg, som ser ud til at komme fra Beograds højeste bygning. Den har 50 etager og hedder Albania. Men vi bliver klar over, at røgen ikke kommer fra Albania.. Det er generalstabsbygningen, som brænder. Alle vender blikkene mod mig. På deres læber svæver der et spørsmål: *"Var der mange mennesker i generalstaben?". "Nej, det var ingen der,"* svarer jeg på det uudtalte spørsmål. *"Bygningen var helt tom. De tømte den for nogle få dage siden."*

På den månebelyste himmel ser vi to lysende kugler svæve mod det samme mål – muligvis Pancevos bro? Bag disse kugler følger der en lang hale af raketter, som er affyret fra vore luftværnsbatterier. Min kroatiske kollega doktor Ivica snakker med nogen på mobiltelefonen og ser ikke kuglerne. Luftstrømmen fra eksplosionerne kan være farlig, så jeg trækker griber ham i armen og trækker ham mod døren ind til klinikken. Det er i sidste sekund, før vi kunne være belvet blæst ned fra taget. Luftstrømmen er meget kraftig og får døren til at smælde bag os.

En paddehattelignende røgsøjle rejser sig over Beograd. Hiroshima! Atombomben!? Er det muligt? Gennem frygten kommer jeg i tanker om, at Marko er der, hvor bomben faldt. Ja! Marko er der! Han kan være dræbt, lynede det igennem mit hoved. I næste sekund beslutter jeg mig for at løbe over til akutmodtagelsen. Hvis Marko er såret, vil han blive bragt der hen. Jeg flyver gennem gangene og over vejen, som fører fra min klinik til akutmodtagelsen. En rød brandbil når indgangen samtidig med mig. Vinduerne er knust, dørene, som er helt deforme, åbnes, og der løber blod. To brandmænd trækker en mand med skadet ben ud. Han er stadig ved bevidsthed, men bleg. Det skadede ben er næsten kappet af og hænger bare i en hudlap under knæet. Jeg kalder på personalet ved akutmodtagelsen og beder dem skynde sig. De løber over gaden med bårer. Folk er både trætte og chokerede. De har ikke længere kræfter til at reagere hurtigt og korrekt.De tager patienten ud af mine hænder og forsvinder tilbage til akutmodtagelsen. Et team venter på operationsstuen. Da patienten er i trygge hænder, spøger jeg brandmændene, om der var flere skadede på stedet. Det var der. – *"Officerer?",* spørger jeg. *"Ja, officerer, svarer de langsomt. Vi har brug for*

en læge derude."

Det er ingenting å betænke sig på. Jeg kører sammen med dem.

Jeg løber ind på akutmodtagelsen efter feltudstyr. Det er ikke som på amerikanske film, men blot en pose med nogle få nødvendige førstehjælpsartikler. Sykeplejerskerne protesterer og beder mig om at blive. Men Gud, jeg kan ikke blive her. Jeg må afsted og finde Marko. Død eller såret! Jeg må finde ham! Brandbilen er kørt længre væk fra indgangen, og de venter utålmodige på mig. Jeg løber hen mod den, men stoppes af en civil bil, som kommer langsomt over broen foran modtagelsen. Det er en russisk Lada. Chaufføren er nesten bevidstløs og hans hoved falder frem over rattet. Jeg kan ikke bare gå forbi, og stopper for at hjælpe. En brandmand løber mod mig, og vi trækker en skægget mand ud fra bagsædet. Han er gråbleg, forblødt, tavs, men ved bevidsthed. Begge hans ben er er vredet i en en unaturlig vinkel ved knæene. Åh nej, det bliver amputation. Endnu en invalid på grund af denne krig, hvis han overlever. Jeg har ikke tid til at tænke mere på ham. Vi pladserer ham på båren, som er blevet rullet op på siden af bilen; og jeg løber mod brandbilen, som venter ved enden af vejen. Det begynder at blive koldt, og jeg fryser, - men der må være. Jeg springer ind i bilen og smækker døren i bag mig.

Bilen kører forsigtigt gennem gader, som er overstrøet med sten og støv. Stykker af asfalt ligger strøet overalt, og store huller i vejen gør kørslen vanskelig. Her og der ligger der lange jernstænger, som er dele af busstoppestederne ved siden af vejen. Alt er makabert, og det er svært at genkende Velikog-gaten. Det vil være umuligt at gå gennem denne gate i fremtiden uden at huske denne nat. Mange trær er ødelagt, og de brækkede stammer ligger spredt på gaden og fortovet. Alt er sørgeligt forandret. Vor bil snor sig ad ledige vejstykker og kommer frem til krydset, hvor Udenrigsministeriet ligger. Der er et stort sort hul foran bygningen, hvor der for en halv time siden var en rutebilstation. Ved siden af holder en stor limousine, som tilhørte den første mand, som brannbilen kørte til akutmodtagelsen. Stykker af metalkonstruktionen fra rutebilstationen skadede begge de mennesker, jeg så. Metallet var både tungt og skarpt, og deres ben står ikke til at redde. Der er blodpletter på asfalten. Brandmændene fortæller, at de tilskadekomne er parlamentsmedlemmer og medlemmer af Beograds bystyre. De er i opposisjon til Milosevic. Hele Beograd er i opposition til det regerende parti og Milosevic. Vagtmanden er dræpt; der er ingen spor efter ham. Familien har ingenting at begrave. Jeg ser disse deprimerende omgivelser og forsøger at undertrykke tankerne om Marko.

Chaufføren klager over smerter i ryggen. Hans ben er hævede og tunge. Han sidder indeklemt i bilen og har svært ved at bevæge sig. Han afslår blankt en tur på sygehuset. Han må arbejde videre. Vor bil er kommandobil for brandmændene. Vi har en walkie-talkie, og med den koordinerer de indsatsen i hele Beograd. De har ansvaret at slukke alle brandene efter bombningerne. De gør en heroisk indsats i forreste linje og hjælper også militæret med oprydningen. Nu fragtede de tilskadekomne i mangel på ambulancer.

Nu må de finde ud af, hvad der er sket i Generalstaben, som er omsluttet af sultne flammr. Vi kører hen imod den. Jeg kikker efter spor af tilskadekomne eller døde militære. Ingenting.

I krydset mellem Generalstaben og Udenrigsministeriet står der en tom pansret bil. Til højre i gaden er der blodpletter efter tilskadekomne officerer, får jeg at vide. *”Men hvor er de?”* spørger jeg utålmodig.

En militær ambulance har taget alle med. De er sendt til Militærakademiet. Hvis Marko er skadet og har en chance for at overleve, er det det bedste sykehus, han kunne havne på. ”Hvis han har en chance for at overleve ...” Ordene giver ekko i mig – som et håb.

Beograds centrum i flammer efter NATO-bombning

Bilen kører forsigtigt gennem krydset, som er dækket af jord og sten. Det blir værre, jo nærmere Generalstaben vi kommer. Farten er minimal, vi stopper ofte. Jeg stirrer ud mod flammerne på jagt efter menneskelige skikkelser. Hvor er han? Jeg ser ingen mennesker – kun ruiner. Nå ved jeg, hvordan Helvede ser ud. Røgen bliver tættere og begynder at svide i øjnene. Det er svært at se noget.

Generalstaben brænder. Til venstre ser vi den serbiske parlamentsbygning, som er helt ødelagt. Den smukke gamle bygning ligger nu i ruiner, og de kunstværker, som smykkede den, er nu borte.

Plutselig høres en lille eksplosion, og flammene bliver større sekundet efter. En brandbil holder lidt nærmere og forsøger at slukke ilden. Den belyser to skikkelser, som kommer imod os. En af dem ville jeg have genkendt i det sorteste mørke. Det er min Marko! Et skrig fra hjertet undslipper mine læber. Maaarko!!! Jeg åbner brandbilens dør og springer ud og løber hen imod ham. Gennem mørket og støvet hører Marko mit skrig og vender sig mod

mig. *”Marko, du lever! Du lever, min elskede!”*

Det er klokken 02:50 om natten den 30. april 1999. Det er en kold natt, men jeg føler hverken kulden eller røgen – ikke andet end glæde. Hele verdensrummet varmer meg. Jeg forsvinder ind i hans trygge arme. Mine tårer skøller over hans ansigt. Støvet begynder at løbe ned ad vore kinder. Vi ligner to indianere med ansigtsmaling. Hendene mine føler pulsslagene i halsen hans, han holder meg bare i noen få sekunder selv om jeg føler at det er en evighet. Det er nok for meg til å kunne hvile meg litt.

”*Jeg må arbejde i nat*”, siger han med et smil. *”Hvor mange tilskadekomne fik ind på akutmodtagelsen?”* spørger han professionelt.

”Jeg ved det ikke. Jeg tog imod to og sprang af gårde. Jeg ved ikke, om der kom flere senere. Hvor er dine underordnede? Hvorfor er du alene?

”Alle er sårede og bragt til Militærakademiet. Jeg skal hen og se til dem senere. Nu må jeg organisere oprydningen i dette kaos. I morgen skal folk på arbejde. Det er kun nogle få timer tilbage. Vi skal leve så normalt som muligt under disse bombardementer.”

Mit hjerte er stolt over ham. Jeg kan ikke definere, hvad jeg holder mest af hos ham: hans ro og redelighed, patriotisme, professionalisme, mod, stabilitet, ansvarsfølelse ... Han er en stor serbisk officer. I en nedbombet by, midt om natten, på en gade fylt med sten, støv og jord, i lyset fra brændende bygninger i ruiner, omfavner en serbisk læge i hvide, blodige klæder og en serbisk oberst i grøn militæruniform hinanden. Kærlighed limer dem sammen.

Marko siger, at jeg må tage derfra snarest muligt. De mener, at der kommer endnu en raket. I næste sekund dukker der et menneske frem af mørket. Han går langsomt, og jeg ser, at det er en officer. Han henvender sig til mig:

”Frue, hvor kommer De fra? De bør ikke være her.”

”*Hun er ikke en almindelig civil, herr general Vukadinovic,”* svarer Marko raskt

”*Er hun normal? Hun må væk. – De må væk, det er farligt her.”*

”Nej, hun er ikke normal i den forstand, De spørger,” forklarer Marko videre.

Marko ved, at general Vukadinovic, øverstkommanderende for forsvaret af Beograd, taler forgæves til mig. Generalen kommer helt hen til os og hilser på mig:

”Jeg har hørt meget om Dem, og jeg har læst Deres bog om Krajina. Dette er ikke et godt tidspunkt at mødes på, men i en anden situation ville jeg have sagt: Det var virkelig hyggeligt og en udelt glæde at gøre Deres bekendtskab. Men nu må De og brandmændene gå. Der er stor sandsynlighed for, at en ny raket vil lande her.

”*Hva med Dem?”* spørger jeg bestemt.

”*Vi er på job!”* svarer han kort.

Jeg ser varmt på Marko, trykker hans hånd hans kort og vender tilbage til brandbilen, som allerede er drejet i den retning, vi kom fra.

Nu har jeg set, hvor vanskeligt disse gutter har det hver eneste nat. Vi sidder relativt trygge på klinikken, når de samler sårede og slukker brande overalt, hvor bomberne falder. De er helte!

Kommandanten i vor bil er lider af smerter i skulderen, men jeg kan ingenting gøre ved det. Det er meget at gøre. Han kommanderer de andre biler:

"Avala 550 kaller Avala 552. Bilen fra Obrenovac er på vej. Avala 551 kaller Avala 552. Bilen fra Kosutnjak er på vej til jer. De er allerede på broen ..."

Bilerne kører rundt i byen på hans kommando, vand kastes mod flammerne, den tilskadekomne brandmand holder radioen i hånden, men man kan se, at han har store smerter. Ansigtet er blevet en umenneskelig maske. Ude bliver munden fyldt af sod, og gennem tågen af støv kan vi se en bunke jord foran foran DBO-bygningen (Sikkerhedspolitiet). Jordbunken bevæger sig. Under jordbunken er et menneske levende begravet, sandsynligvis vagten, som var der under eksplosionen. Nogle mennesker er allerede på stedet og kaster jorden bort med spader. De, som ikke har spader, arbejder hurtigt med de bare hænder. Pludselig viser en hånd sig, og derefter kommer dert et hostende menneske frem. Han har støv i munden og lungerne. Men han overlever.

Det varmer mig i denne kolde nat, at se, at mit folk også består af sådanne gode og samvittighedsfulde mennesker. Mine tanker bliver brutalt afbrudt af en stærk eksplosion i nærheden. Ørene sprænges næsten af den stærke lyd. Jeg ser ingenting og pludselig forsvinder alt for mig.

"Op, doktor. Du er ikke en mus. Opp på beina!"

Langsomt vender bevidstheden tilbage, og jeg forstår, at der ikke er sket mig noget. Var det raketten, som generalen og Marko talte om? Hva med dem? Brandmanden læser mine tanker og siger, at det ikke var en ny raket, men den gamle DBO-bygning, som faldt sammen. Den var delvist ødelagt af den forrige bombe, og nu faldt den helt sammen.

I denne makabre og tågede stemning dukker politichefen, som jeg kender fra Kosovo, pludselig op og siger, at de mangler en elektrisk enhed, som de skal bruge for at kunne løse et problem ved bygningen. Vor bil må hente den på lageret. Det gør vi i fuld fart. På vej tilbage stopper vi mellem Psykiatrisk Klinik og ruinen. Klinikken er skadet, og patienterner må evakueres. Gynækologisk Klinik ligger i nærheden og blev også skadet. Nat efter nat flyttes fødende kvinder og nyfødte børn ned i kælderen under bombardementerne. Der sidder de sammen med rotter og mus.

Nu løber der benzin fra vores bil, - så mangler det bare, at den eksploderer. Vi må væk fra den hurtigst muligt. Vi ser alvorligt på hinanden og løber mod sygehuset. Det er kold morgen nu. Klokken er 07:30. Jeg fryser, og en mand tager sin sweater af og lægger den over mine nøgne skuldre. Akutmodtagelsen er kun 50 meter borte, så vi er der kort efter.

Så lyder sirenerne og kundgør, at bombningen er slut for denne nat.

Beograd, 10. maj 1999

I går var det 9. maj, årsdagen for sejren over fascismen i Anden Verdenskrig. NATO tager internasjonal lov og ret i egne hænder og bruger radioaktive bomber og klyngebomber.

Nis er en by i det sydlige Serbien, tidligere hed den Naisus og var en af de store byer i det romerske imperium. Keiser Konstantin, som antog kristendommen i år 313, blev født der. Nå hærger den ubarmhjertige NATO der med klyngebomber og har dræpt folk, som købte mad på torvet. Disse optrin med blodige kropsdele spredt i gaderne vil i al fremtid sværte NATOs flag.

Beograd 12. maj 1999

Pristina bombes i 30 timer i træk. Man skulle tro, at NATO ville beskytte Pristina. Hvem skal genopbygge byen efter NATOs hærgen.? Albanerne har forlængst smidt alle serbere ud af Pristina. Det er en rent albansk by.

Beograd 14. mai 1999

NATO dræper 100 albanere i landsbyen Korisa ved Prizren i Kosovo.

Beograd 17. mai 1999

Børnene siger, at der er kommet et brev fra udlandet til mig midt i bomberegnen. Det er rekommanderet. Utroligt nok holder man sig til regelværket her midt i krigen. I Smederevo træffer jeg børnene, som er frustrerede, trætte og bange. De ved ikke, hvordan de skal håndtere hadet, som de føler mod de usynlige fly, som angriber os hver nat. De orker ikke længere at tænke på, at de kan blive dræpt. Der er ingen steder at skjule sig længere. Bomberne falder overalt. NATO beklager ofte fejl. Børnene og jeg sover sammen for første gang siden bombningen begyndte. Eksplotionerne vækker os flere gange i løbet af natten. I går var vi på besøg hos naboen. Hendes svigersøn er blevet skadet af en raket. Hans bedste kammerat og kollega blev dræbt på stedet.

Brevet er fra Norge. Det er en opfordring fra Fylkessygehuset i Kristiansund til, at jeg skal fremsende mine eksamenspapirer. Professor Erik Svenn Gisvold har sendt dem en ansøgning om hjælp sammen med en anbefaling af mig. Han er en norsk professor i anæstesi, som jeg traf i april 1997 i København, hvor der var Verdenskongres om genopliving. Der var professor Gisvold leder i et diskusjonspanel. Lige nu vil jeg ikke rejse fra landet. Jeg vil ikke forlade et land i flammer og under NATOs bombardementer. Min plads er her sammen med mit folk, selv om jeg ikke er enig i alt, hvad myndighederne foretager sig.

Beograd 20. maj 1999

Sygehuset ”Dragisa Misovic” i Beograd er bombet. Tre patienter er dræpt, og flere er sårede.

Beograd 25. maj 1999

I dag fylder min yngste datter 12 år. Hun er i Smederevo, mens jeg er i Beograd på klinikken. NATO har adskilt os. Jeg kan ikke kramme hende og bage kager. Jeg græder i det skjulte. Sjælen er for længe siden blevet delt i to. Det er svært at bære krigens byrder og smerten ved adskillelsen på samme tid. Hele tiden trøster og opmuntrer jeg mig med en sammenligning: Hvor mange mødre kan ikke være sammen med deres børn lige nu? Skal jeg egoistisk prioritere mig selv og min sorg?

Beograd, 26. mai 1999

I dag rejser Haag-domstolen tiltale mod Slobodan Milosevic. Lige nu orker jeg ikke at forsøge at gøre op, hvor mange albanere NATO har dræbt under bombardementerne. Skal disse ofre også sættes på serbisk konto? - på samme måde, som muslimer dræpt af kroater og af andre muslimer havner på serbisk konto i Bosnien. Hvilken domstol skal behandle mordene på den serbiske befolkning? Hvor mange forbrydere fra andre nationer er tiltalt? Hvad med den etniske udrensning af en halv million serbere fra Kroatien? Franjo Tudjman, den kroatiske leder, er ikke tiltalt. Haag-domstolen er lidet troværdig. Der bør være en domstol for krigsforbrydere, men den må være troværdig.

Beograd, d. 28. maj 1999

I dag kom der besked om, at jeg skal sendes til Kosovo. Jeg er helt udslidt af kontinuerlige vagter. Der er over 1000 anæstesilæger i Serbien, og 99,5 % har aldrig været ude i felten. De ringede fra helsedepartementet og sagde, at rejseruten bliver besluttet på afrejsedagen. Det var en køn besked. Hvorfor er alt dette så hemmeligt? Og hvorfor mig igen? Hurtigt stod alting klart: Den, som sender mig, er direktøren for Klinisk Sentrum, som jeg kom i konflikt med på grund af den store korruptionssag med indkøb af medikamenter i 1998.

Beograd, 3. juni 1999

Det serbiske parlament har accepteret en fredsplan for Kosovo. I dag var jeg på vej til Kosovo. Det var bare mig og en kollega, som er ortopæd. Vi to skulle redde sundhedsvæsenet i Kosovo. Jeg var likeglad og rolig. Pludselig kom beskjeden om, at vi skulle vende tilbage. Vi mødte en chauffør fra Pec. Han sagde, at sygehuset i Pec er overtaget af albanere, og at der ingen serbere er der længere. Vi tager tilbake til sundhedsdepartementet og får besked på at afvente nye ordrer. Vi skal til Kosovo alligevel, men det vides ikke hvornår og hvor. Jeg drog tilbage til klinikken og glædede mig over lanseringen af min nye bog, som er planlagt til 17. juni. Bøger findes her, på trods af bombningen.

Beograd 10. juni 1999

I går, den 9. juni 1999, underskrev Milosevic kapitulationen og accepterede, at NATO skal marchere ind i Serbien. Det er netop det, som hele folket har motsat sig. Vi vil ikke okkuperes af en udenlandsk hær. 79 lange dage med NATO-bombning er ovre. Hver nat hørte vi alarmerne, som varslede, at fly var på vej til Serbien, og om morgenen, at de er borte fra vor himmel. I morges var den første morgen uden sirener. Milosevic talte til folket, teatralsk poserende som vanligt. Jeg hørte på ham og fik næsten indtryk af, at han talte ærligt og var overbevist om rigtigheden i det, han sagde:

"Kære borgere, aggressionen er afsluttet. Freden har vundet over volden. Kære borgere, lykke til med freden! I dette øjeblik er det viktigt at vore tanker går til de helte, som gav deres eget liv for hjemlandet. De kæmpede for et anstændigt liv og frihed for deres folk. Alle deres navn skal kundgøres senere. Nu vil jeg informere jer om, at i denne krig, som varede fulde 11 uger, fra den 24. mars til i dag, blev der dræpt 462 personer, som hørte til den jugoslaviske hær og 114 mænd, som hørte til det serbiske politi. Vi kommer aldrig til at kunne takke dem nok. Vi må gøre det, som er vor pligt. Vi må vise omtanke overfor deres etterladte, deres familier. Sådan kan vi bedst takke dem for indsatsen, og vi må også selv være villige til at kæmpe kampen for anstændighed og uafhængighed for dette land, som de har givet deres liv for. I denne krig har hele folket deltaget, fra babyer i fødestuer og alvorligt syge patienter på intensivafdelinger, til militæret som stod i skyttegravene, luftværnet og militæret ved grænsen. Ingen skal glemme den heltemodige indsats, som blev ydet af dem, som forsvarede vore broer, borgere som forsvarede egne bedrifter og forretninger overalt i Serbien, egne byer, arbejdspladser, deres land og folk. Folket er heltene - FOLKET ER HELTENE - er den korteste konklusion på denne krigen. Folket er heltene, og derfor skal de føle sig som helte og være stolte af det og opføre sig anstændigt, ædelmodigt og ansvarligt. Fra begyndelsen af året var der mange folkelige protester. I hver

eneste en var der en parole, som var den vigtigste: SERBIEN GIVER IKKE KOSOVO FRA SIG!

Vi har ikke givet Kosovo fra os. Den 8. mest udviklede stat i verden garanterer, at Kosovo forbliver en del af Serbien." (...)"

FNs resolution 1244 forsikrer os om, at Kosovo forbliver en del af Serbien, og at grænserne ikke kan ændres. Milosevic har haft et hjerneinfarkt, og man kan se, at hans ansigt ikke længere er helt symmetrisk. Man føler næsten sympati for ham. NATO har gitvet os bedre sammedhold. Efter at bombningen blev afsluttet, kommer først den russiske del af UNPROFOR til Kosovo. Andre NATO-tropper er på vej fra Bosnien, mens en lang kolonne af serbere vandrer i retning mod Serbien. Albanerne rejser tilbage til Kosovo, mens serberne rejser ud af Kosovo. Verden har rejst sig for at beskytte én flygtningekolonne, men de bryder sig ikke om den anden. NATO-bombningen af Serbiena havde navnet "Barmhjertig engel". Det forløbige result er: 1800 dræpte serbiske soldater, 1500 serbiske civile, 1200 albanske civile, 5000 sårede serbiske civile, 55 broer, 100 fly, 120 tanks, 60% af energireserverne, 30 milliarder dollar i materielle ødelæggelser i Serbien. Vore firmaer er ødelagt, mange skoler, sykehuse, veje... over 350.000 forfulgte serbere har rejst fra Kosovo og Metohija... NATOs barmhjertighed svider. (Før bombningen startede blev det hævdet, at 100.000 albanere var dræbt. Etter bombningen drog en CIA-kommission til Kosovo og fandt 6.000 døde af alle tre nationaliteter. NATO dræbte de fleste af dem, flest albanere. Efter at NATO overtog ansvaret for Kosovo, blev der dræbt over 1000 albanere og over 1000 serbere. Albanere dræbte hinanden, mens serbere blev dræbt af albanere.)

Beograd, d. 15. juni 1999

I går ringede nogen fra Helsedepartementet og sagde, at jeg skulle rejse til Kosovo i morgen. Hvad? Hvorfor til Kosovo nu? Massevis af serbere forlader Kosovo, albanerne brænder alt efter dem, mens FN ser på. Jeg løber til direktøren i Klinisk Centrum og protesterer. Han siger, at jeg ikke har noget valg: Opsigelse, eller at reise til Kosovo. Jeg må gå. Jeg er vred og rystet. Hvem skal vi behandle i Kosovo, når serberne rejser? Hvilken politik gennemfører de nu? Jeg ringer til Marko og fortæller alt. Han dæmper mig ned, han er soldat. *"Tag det med ro, Zorica. Gør jobbet færdigt. Når du kommer tilbage, venter Norge på dig. Du har en udvej."*

På vei til Kosovo, d. 17. juni 1999

30 personer rejser til Pristina. Vi er alle tvunget ud på denne rejse. Den eneste, jeg kender lidt, er en anæstesilæge fra Kosovo. Den officielle forklaring på, at vi sendes til Kosovo, er,

at vi skal hjælpe teamet der. Vi rejser en usikker og utryg vej mod Pristina. Serbiske regeringsfolk rejste dertil i morges ad en tryg vej og med FN-beskyttelse. Hvorfor blev vi ikke sendt med dem? Vi kører langsomt i retning mod Kosovo, mens lange kolonner går i modsat retning, mod Serbien. Traktorer fragter igen serbere bort fra deres egne huse. Verdens journalister, som har siddet med kameraer på den albanske grænse og taget billeder af albanere i kolonner, tager ingen billeder af serbere i kolonner. Det er over 260.000 serbere, som er på vej ud af Kosovo. Albanerne dræber dem, som nægter at forlade deres huse. Min kollega direktøren på kirurgisk afdeling er sporløst forsvundet, en professor på Det Økonomisk Universitet er dræbt. Det berettes, at 350 serbere er blevet dræbt og 150 forsvundet bare i Pristina, efter at serbisk politi måtte trække sig ud af Kosovo og overgive kontrollen til FN og NATO.

Ved siden af kolonnerne med fortvivlede mennesker, går serbisk politi og militære og paramilitære enheder. Alle går helt uden mål. Disse mennesker ved ikke, hvor de skal tage hen. Ingen venter på dem, ingen forstår dem. Mange lande i verden har taget imod albanere og har hjulpet dem. Ingen hjælper serbere. Det svider. Vi stopper ofte, og chaufføren skændes med dem, som går på vor side af vejen. Hvem bryder sig om reglene nu? Ved selve grænsen mellem Kosovo og Serbien står politiet og forsøger at få folk til at vende tilbage. Hvor til? Lige ind i albanernes åbne gab, mens FN ser ligegyldigt på? Vi tager en pause på et motel. Der får jeg et tegn fra min bekendte i politiet om at komme ud. Helt forvirret fortæller han mig, at vi tager til grænsen, bytter skilte og albanerne overtager derefter. Politiet reiser tilbake. *"Hvad siger du? I kører os til grænsen og vender tilbage? Vi kan blive dræbt af albanere når som helst"! – "Ja",* bekræfter han*." Sådan er det, og du kan forholde dig til det som du vil. Jeg burde ikke fortælle dig dette, men jeg holder af dig, og jeg vil ikke ofre dig. Hvis nogen af lederne ser os nu, falder jeg bevidstløs om. Vi har forbud mod at snakke med jer.*

Et minut senere kommer min kollega, som er rejseleder og direktør på akutcenteret. Han er en god ven af kollegaen, som jeg var i konflikt med på grund af de stjålne medikamenter. Chaufføren falder om. Kollegaen springer frem mod mig og hjælper. Vi sætter manden op på en bænk. Jorden er kold. Jeg forklarer, at chaufføren klager over smerter i hovedet. Efter at vi har sat chaufføren ind i bussen, spørger jeg ham, hvornår vi ankommer til Pristina, og hvor vi skal opholde os. Det ved han ikke; han reiser ikke til Pristina. Han og de andre rejseledere, to assisterende sundhedsministre, som jeg kender fra tidligere, en af dem albaner, vil vende tilbage. *"Er det muligt? Hvad skal vi der alene?"* Det er ikke han interesseret i. Hans opgave er at fragte os til Kosovo, og hvad der videre skal ske angår ikke ham. Jo, men jeg tænker. *"Du er ikke vigtig"*, sier han. *"Du er en almindelig frivillig læge, som kan forsvinde når som helst"."*Jeg er ingen frivillig læge, det vet du godt". *"Det vet jeg ikke noget om. Alle ved, at du er frivillig, og jeg interesserer mig ikke for, hvad der videre sker med dig. Pas på, hvordan du opfører dig. Jeg vil ikke have skænderi her. Det findes straf for folk som dig*". *"Hvilken straff snakker du om?" "Vi har ret til at arrestere enhver, som modsætter sig ordrer fra helsedepartementet". "Skal du arrestere mig, fordi jeg spørger*

om elementære sikkerhedsforanstaltninger? Hvad er det med dig? arHar Har du mistet forstanden?" Han nægter at tale mere med mig. Jeg kan ikke samle tankerne.

Anæstesilægen fra Kosovo spøger mig åbent: Hvad har du snakket med ham om, siden han er så sur og truer med arrestation? Jeg fortæller og udtrykker bekymring over den rejsrute, som ikke har en anden del. Det har denne ikke. Det er helt forståeligt. Idioterne vil ofre os for egne politisk vinding. De kaster os i hænderne på albanerne, og når vi er dræbt, laver de overskrifter i avisen om albanske grusomheder. Men jeg vil ikke danse etter deres pibe. Det har jeg aldrig gjort, og jeg skal også nok finde en løsninng denne gang. Jeg vender om nu. Hvad vil der ske med de andre, som er helt uvidende? Der er ingen, som er naive her. Alle er bange og fornemmer, at noget ikke stemmer.

NATO i Kosovo: Soldater overvåger, at albansk pøbel går til angreb på kirken i Mitrovica.
Kort efter står kirken i flammer

Lidt senere begiver vi os på vej, men vi kan ikke rejse videre og må overnatte i Raska. Hotellet har ingen vinduer, og regnen pøses ind. Udenfor er situationen sørelig og trist. Kolonner af fortvivlede serbere går og går. De er sultne. Børnene er sultne. Min kollega og jeg går til vore værelser og samler al den mad, vi har og giver til flygtningene. Andre kolleger gør det samme. Snart har vi ikke mere mad, men der er flere hænder, som bliver ragt imod os. Katastrofe. Vi sover ikke og snakker ikke med hinanden. Vi står i lang kø for at telefonere. Det er ingen dækning i området, så der kan ikke bruges mobiltelefon. Jeg snakker med Pristina. Kolleger fortæller, at der er færre end 300 af det oprindelige personale på 1500 tilbage. For hver time forlader flere stedet, og ingen ved, hvor mange der vil være tilbage til slut. Mens vi snakker, kommer det albanere ind på sygehuset. De overtager kommandoen. Jeg beder kollegerne om at pakke deres ting og forlader sygehuset. Det er ikke mere vi kan gøre nu. Folk her på hotellet fortæller om grusomme drab, som albanerne foretager. Hvad kan vi vente os? De må tage så langt bort, de kan. De må ikke gå i konflikt med albanerne, ikke nu, for nu kan hovedet forsvinde i løbet af et sekund. Albanerne er opildnede og ophidsede. De vil vente på os. Hvad kan vi gøre, hvis vi i det hele taget når frem? Jeg beder vore rejseledere om at tage kontakt med FN for at få eskorte til Pristina. Det

kommer ikke på tale. Deres ansvar for os ophører snart, og de tager tilbage. Det kan ikke være så enkelt, jeg står på mit. Hvis i vender tilbage, er det logisk, at vi også gør det. Vi vil ikke tage et sted hen, hvor i ikke vil. Mit forslag er, at vi alle sammen tager enten frem eller tilbage. Vi må ændre planen. Mine kolleger samtykker mumlende. De tør ikke at gå i konflikt med Helsedepartementet. Jeg står fast på, at vi skal have beskyttelse eller vende tilbage. Da kommer den assisterende sundhedsminister, albaneren, vredt hen til mig og griber mig i armene:

"Du er er arresteret som forræder mod den serbiske stat. Det er slutt med din forestilling."

En bølge af varme strømme igennem min krop for til sidst at nå hovedet. Så føler jeg pludselig en voldsom smerte, og alt bliver rødt. Jeg husker ikke mere.

Da jeg vågner, ligger jeg i min seng i min lejlighed i Beograd, og børnene sidder rundt om mig. Min mor græder stille bag dem. Jeg forsøger at sige noget, men ser ikke at de reagerer. Hører de mig?

"Hvad gør jeg her?"

Intet svar. De ser på mig, og min yngste datter siger:

"Hun er vågen. Endelig vågen. Mor! Mor!"

Jeg forsøger at omfavne hende, men mine hænder fungerer ikke. Jeg kan ikke bevæge mig og kan heller ikke tale, men jeg kan høre og se gennem en tåge. Telefonen ringer og min ældste datter svarer. Hun fortæller nogen, at jeg er vågnet, men ikke tale. Det ser ud til, at jeg kan høre dem, men jeg kan ikke svare. Hvem snakker hun med? Hvem er det, som kontrollerer mig nu? Jeg er bange, og pludselig gribes jeg af skræk: De vil dræbe mig! Tal ikke med nogen! Tal ikke med nogen!

Disse sidste ord slipper endelig ud af mig, og børnene bliver både bange og glade. Så sover jeg uroligt ind igen, vågner senere med hovedpine, men ser og hører godt, og jeg føler, at halsen også bevæger sig. Tårerne er et stort problem. De løber udenfor enhver kontrol. Hvad er der sket? Uanset hvad dette er, må jeg på benene snarest muligt, snarest muligt. Den tanke har grebet mit smertende hoved. Børnene og mor hjælper mig op fra sengen flere gange. Jeg står usikkert, men jeg står. Ordene begynder at komme tilbage, og det lykkes mig at fremstamme almindelige sætninger. Venstre side af hovedet er helt lammet, venstre hånd hænger ned, og venstre ben følger ikke det højre. Jeg nægter at tro på, at jeg er lammet. Nej, det er bare et stærkt psykisk chock, jeg har oplevet, og det vil gå over. Lad mig gå ... jeg skal gå. Få dage senere ligger jeg der stadig og undrer mig over, hvad der er sket Hvorfor er jeg her og ikke på sygehuset, og hvor er de andre? Svaret kommer hurtigt. En sygebil kommer med besøg, og en kollega, som kender til situationen, fortæller:

"Du fik sandsynligvis et hjernetilfælde og mistede bevidstheden. Det tvang hele holdet til at vende tilbage til Beograd. Vi har besøgt dig siden da. Du bør have foretaget en røntgenundersøgelse, så vi definitivt kan finde ud af, hvad der er sket. Alle var bange for at blive arresteret, fordi de var vendt om. For deres og din egen sikkerheds skyld er det bedst,

at du er hjemme, selvom der mangler medicinsk hjælp. Men du har allerede betalt din pris, og nu var det vigtigt at beskytte resten af holdet. I den slags situationer, er det Gud, som hjælper mest. Det ved du selv. Dine kolleger spørger, hvordan du har det. De tør ikke at komme. De er bange for, at du skal snakke over dig. Det kan koste dyrt."

Vi lever alle sammen. Det er godt nyt.

"Hvad med Pristina? Hvordan går det med kollegerne fra Pristina?"

"De kom hertil to dage efter jer. De lever."

Jeg samler tankene. Det vigtigste er, at mine venner lever. Direktøren for sygehuset ringer og siger, at han ikke vil have mig på jobbet, og det kan jeg heller ikke klare alligevel. Jeg kan ikke stå sikkert på benene, og jeg kan ikke tale ordentligt. Det er umuligt at arbejde. Jeg er sygemeldt indtil videre. Uden mine piger ville jeg aldrig være kommet til at stå på benene igen. De er mine sygeplejersker og læger.

På en aftalt dag bliver jeg kørt til CT-scanning. Min ven, som er neurokirurg og neurolog, har besøgt mig hjemme flere gange, og nu venter han på sin klinik. Jeg bliver scannet og venter sammen med ham på billederne. De kommer, og min studiekollega læser højt:

"Massiv infarkt i højre hemisfære. Sprog borte. Lammelse på venstre side."

"Rigtigt", svarer jeg besværet med noget, som burde vært et smil. Mit ansigt er også asymmetrisk.

"Hvem forestiller det billede? Er det ...

"Beklager! Beklager, at jeg var så uforsiktig, men du kan se selv ..."

Nu trøster de mig og fortæller om kollateraler i hjernen og patientens vilje, at jeg er relativt ung og sportstrænet, jeg er stærk ... rehabilitering... rehabilitering... det er det vigtigste nu. Det ved jeg. Men motivationen er knust, og det er kun børnene, som holder mig i live.

At samle resterne af livet

I den situation, hvor jeg stod i fare for at blive arresteret og miste jobbet, tænkte jeg rationelt. Mine børn var knyttet til mig og min skæbne, uanset hvad der skete med mig. Så jeg tænkte: Alle de andre må forsvinde fra mit liv, for ingen skal betale prisen for mine handlinger. De er mit ansvar og mit valg. Det største problem var Marko. Jeg savnede ham enormt, men vidste at jeg kunne ødelægge hans liv og position i militæret. Min mor holdt ham væk fra mig, og han var ikke klar over, hvor syg jeg var. Han fik ikke lov til at se mig lammet. Det er længe siden, at min mor havde en drøm om os: En læge-patriot holdt af en oberst-patriot. Patriotisme og en del andre egenskaber, som passer sammen med den, var og er det, som knytter os sammen. Vi skildte disse egenskaber fra andre dele af vor identitet og personlige egenskaber, og syntes om hinanden, holdt af symbolerne. Jeg var et koncentrat af energi,

følelser og bevægelser. Marko elskede den ustoppelige kvinde, læge, tænker, oprører, dette frie mennesket. Nu kan jeg ikke bevæge mig; jeg er en ruin, en ballon, som har mistet luften. Skal jeg nu ødelægge det billede, som han har af meg? Hvis jeg beder ham om tilstedeværelse og hjælp, kan han miste alt: idealer og fodfæste i dagliglivet. Kan jeg leve og se ham være trist og halvdød? Nej! Det kan jeg ikke. Jeg bestemmer mig for at afbryde al kontakt med Marko. Han kommer til at hade mig en tid, men vil affinde sig med det senere. En bortskræmt pige, vil han sige.

To dager senere kører min bror mig til mit hus i Smederevo. Jeg har det meget bedre; går med krykker. Lejligheden i Smederevo er snavset. Ingen har været der i over 3 måneder. Et vindue er knust af eksplotioner. De næste dage benytter jeg til at vaske lejligheden. Det går trægt, men jeg har noget at koncentrere mig om, noget at arbejde for. Venstre hånd kan jeg ikke bruge, men jeg tvinger mig selv. Jeg tager smertestilende piller, sveder, men beveger meg ... beveger meg. 100 gange begynder jeg at gøre noget, sætter mig og forsøger igen. Tårerne truer med at bryde frem, men tårer hjælper ingenting. Dette er større end dem. Hvor mange gange har jeg ikke motiveret og stimuleret andre til at kæmpe? Nå må jeg selv finde motivationen frem. Dag for dag bliver jeg stærkere. Morgensolen hilser mig i sin bane over den gamle fæstning. Vi er begge ydmyge. Begge glædes vi over den magt, vi har: Solen over Jorden og jeg over mig selv. Solen varmer og min sejr over mig selv varmer også. Jeg står stolt på usikre ben midt i den serbiske histori; i fæstningen, som blev bygget i første halvdel af det 15. århundrede. Det var despoten Djuradj og hans kone, den franske prinsesse Jerina, som blev kaldt Den Forbannede Jerina, som byggede denne den største fæstning i Europa. Jeg synes om den. Jeg hører stemmer fra fortiden og tusindvis af hænder fra tidligere epoker stimulerer mig og trækker mig fremad skridt for skridt. Dag for dag løber jeg længre.

I slutningen af juli kommer der et rekommanderet brev fra Norge, hvortil jeg sendte mit eksamensbevis for flere måneder siden. Jeg sidder med børnene i parken foran postkontoret og kaster den uåbnede konvolut i papirkurven. Jeg orker ikke at opleve endnu et nederlag. Jeg er en person uden fremtid, i hvert fald uden fremtid udenlands.

Børnene samler den op. De er nysgerrige. Det er jeg engentlig også, men jeg har også en smertelig følelse af, at jeg er et x-menneske. Min yngste datter åbner brevet, og billeder fra Møre og Romsdal toner frem for vore øjne. Så smukt det er! Blandt farverige prospektkort ligger et brev skjult – en invitation til jobsamtale. Jeg bliver bedt om at kontakte afdelingsleder Steinar Berge i slutningen af august. Om en måned! Er det muligt? Hvorfor nu, når jeg er invalideret og uduelig? Nej! Det er forbudt med tårer midt på gaden! Jeg vil ikke græde her! Hvis dette brev var kommet før bombningen, før mit hjernetilfælde, ville jeg have skreget højt af glæde. Nu kan jeg gøre det samme, men af sorg. Jeg kan ikke klare opgaven. Men hvor skal jeg ellers tage hen? Jeg aner ikke, hvad der vil blive af mig senere. Nu er Serbien knust, udbombet. Jeg lever af penge, som min bror giver mig. Sygepengene

er så amå, at det ikke er nok til brød og salt.

Vi tager hjem, og jeg tænker: Har jeg ikke fået en chance for at komme ud af landet – til at leve uden frygt? I de følgende dage kaster jeg mig ud i alle mulige undersøgelser. Neurologen er tilfreds med min fremgang – næsten overrasket. Talepædagogen stimulerer mig til at lære et nyt sprog. Jeg tager privattimer i norsk. Før timerne tager jeg noget smertestillende, så kan jeg bedre læse og lære. Mine dage er som en hård militær træning. Tidligt på benene, fysisk træning, norsk, husligt arbejde, om eftermiddagen træning igen ... norsk ... træning sent om aftenen. Mine ben bliver stærkere.

Norge

I august tager jeg kontakt med doktor Steinar Berge. Vi aftaler prøvetid i september. Jeg har ikke penge til billetten og må låne dem. Jeg rejser til Norge for lånte penge, halvskadet, men med et håb om et bedre liv.

Januar 2000 lander jeg med mine to børn på Kristiansund flyveplads. Der blæser en kold vind, og min hat blæser af. Bagagen er også forsvundet, og jeg står der med to fortvivlede og bange børn, alene og tomhændet i et fremmed land. I min taske ligger der et brev, som Marko har sendt mig, for at jeg skal åbne det i Norge. Det gør jeg på flyvepladsen og finder der en guldkæde med en lille medalje, hvorpå der står ”1. banijski bataljon”. Det er afskjedsgaven, som Marko fik i Krajina under krigen. Ingen officerer giver dette bort uden en viktig grund. Jeg kysser det ømt og forsigtigt og ved, at jeg må starte fra nul.

Om Zorica Mitic

Zorica Mitic er født i 1956 i Beograd i det tidligere Jugoslavien, i dag Serbien. Hun arbejder som overlæge i anæstesi ved Radiumhospitalet i Oslo. Hun har hovedfag i socialantropologi og doktorgrad i psykofysiologi. Hun har modtaget flere hæderspriser i Jugoslavien indenfor litteratur og for medicinsk faglig indsats. I 2005 blev hun af Norges Udenrigsministerium udvalgt som en af ti indvandrere, som har udmærket sig som eksemplariske indvandrere. Mitic er aktiv i samfundsdebatten i Norge.

Hun har tidligere udgivet ”Fra Krajina som ikke længere findes”, Frygt og anæstesi”, og ”Genoplivning” og har desuden oversat en række medicinske fagbøger fra norsk til serbisk.

Zorica Mitic har to døtre.

Zorica Mitić var nyuddannet anæstesilæge fra Beograd Universitet, da Jugoslavien begyndte at gå i opløsning i begyndelsen af 1990'erne. Kroaterne meldte sig ud af Jugoslavien, og serberne i Krajina meldte sig derpå ud af Kroatien.

Da hun hørte om kroaternes angreb på Krajina, hvor hun selv stammer fra, besluttede hun sig for at tage dertil for at hjælpe. Her oplevede hun krigens gru på nærmeste hold under de fortvivlende forhold, som FNs og de vestlige landes blokade og ensidige støtte til kroaterne, efterlod serberne i.

Senere gjorde hun tjeneste i Kosovo, mens konflikten mellem albanske separatister og de serbiske myndigheder udviklede sig.

Endelig gjorde hun tjeneste i Beograd i 1999, mens bomber og raketter fra NATO-fly hver nat regnede ned over byen.

Zorica Mitic førte i alle årene dagbog over sine dramatiske oplevelser, som er blevet sammenfattet i denne bog.

Den er en spændende og hjerteskærende, men også hjertevarm fortælling, for ind imellem de dramatiske begivenheder bliver der også plads til kærligheden.

TARGET

ISBN 978-87-90183-05-9